

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVILAP

Szerkeszti: Bojtár Endre, Horváth Iván, Kovács János Mátyás, Margócsy István, Szilágyi Ákos, Török András.
Főmunkatárs: Lengyel László. Olvasószerkesztő: Barabás András.

»Szabadelvű, ne merj félni a bíróságtól!«

HORVÁTH IVÁN

»Egy démon azonban nem ünneplünk.«

VLADIMÍR MACURA

»A Hamlet-megoldás: vagy vagy, vagy nem vagy.«

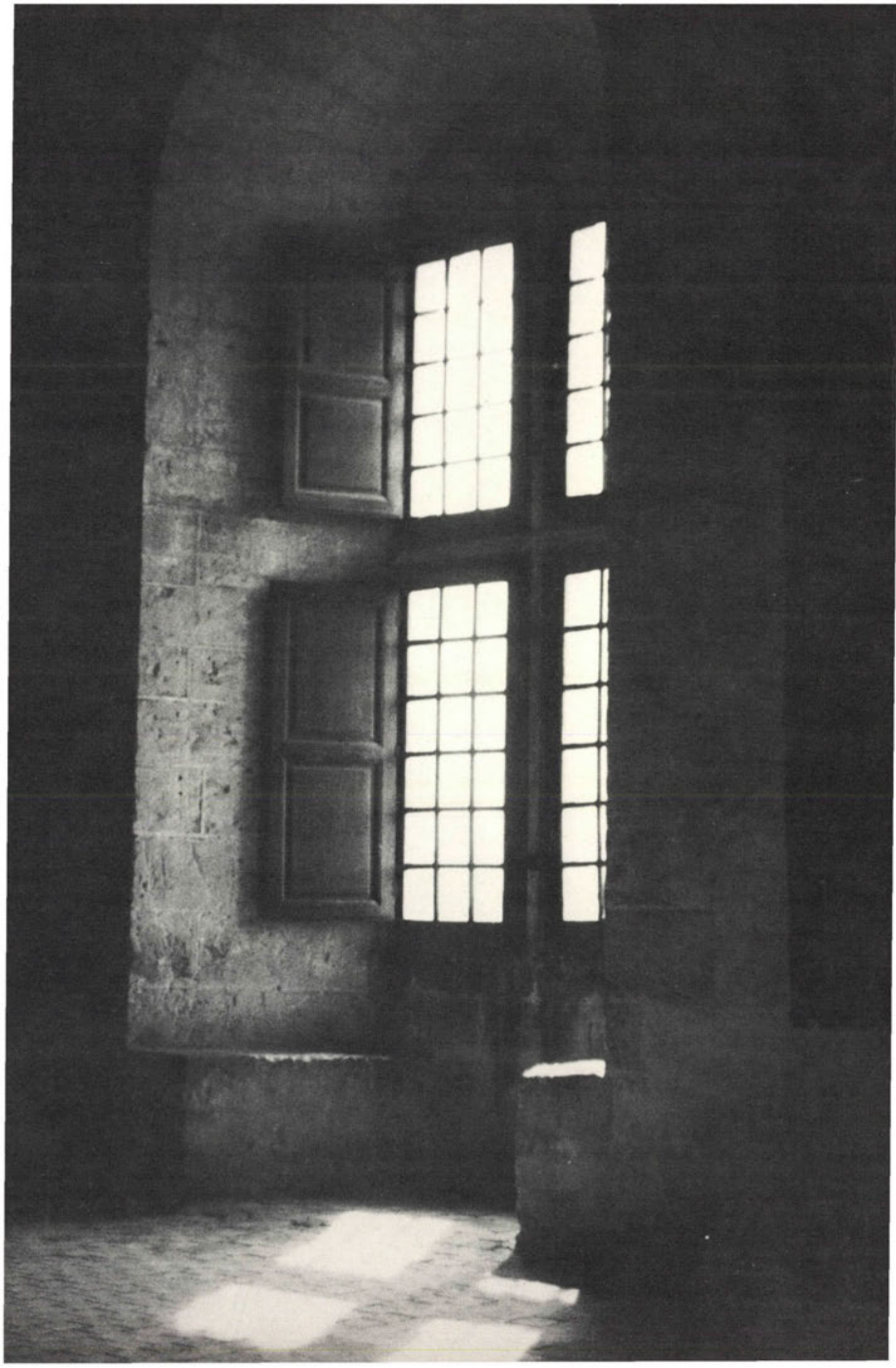
TANDORI DEZSŐ

Mcmxciv Március

Szerkesztőségi órák: csütörtökön délután kettőtől négyig a New York kávéház karzatán.

ÁRA NEGYVENKILENC FORINT

MCMXCIV MÁRCIUS

HATODIK ÉVFOLYAM HARMADIK SZÁM

Horváth Iván Magyarok 3

Nick Elsdorf Blue Danube 11

Lengyel László Szép új világ (második rész) 15

Tandori Dezső Meghaltak ők... vagy az utca túloldala 27

Paul Olchváry A horgászbót 35

George Szirtes Versek 40

Deák Márta Az ismeretlen hermafrodíta rabszolga sírverse 43

Kerecsényi Dezső Húsz év irodalma a trianoni határok között 51

Kálmán C. György Columbo felesége 52

Margócsy István KONDROTAS / A KÍGYÓ PILLANTÁSA 57

Vladimír Macura Hanka, a démon 64

Urbi & Orbi (iv)

E számunkat KOVÁCSY TIBOR „Ablakok” című fotósorozatával illusztráltuk. A 26. oldalon TANDORI DEZSŐ rajza látható.

2000 IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVILAP. FELELŐS SZERKESZTŐ: BOJTÁR ENDRE.
ALAPÍTÓ SZERKESZTŐ: HERNER JÁNOS (1989-1993). GAZDASÁGI VEZETŐ: KEMÉNY MÁRIA.
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: SARGINA LUDMILA. LEVÉLCÍM: 1117 BUDAPEST, KARINTHY FRIGYES ÚT 11.

TELEFON ÉS FAX: 182-1291

KIADJA A HETI VILÁGGAZDASÁG RT. FELELŐS KIADÓ: SZAUER PÉTER ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ. CÍM: BUDAPEST XIII., VÁG
UTCA 13. TELEFON: 140-9950. TERJESZTI A MAGYAR POSTA. ELŐFIZETHETŐ BÁRMELY POSTAHIVATALBAN, VALAMINT A
HÍRLAPELŐFIZETÉSI ÉS LAPELLÁTÁSI IRODÁBAN (HELIR), BUDAPEST XIII. LEHEL ÚT 10/A ALATT KÖZVETLENÜL,
POSTAUTALVÁNYON VAGY ÁTUTALÁSSAL A HELIR POSTABANK RT. 219-98 636, 021-02 799 PÉNZFORGALMI JELZŐSZÁMRA.
ELŐFIZETÉSI DÍJ EGY ÉVRE 588 FT, FÉL ÉVRE 294 FT, NEGYED ÉVRE 147 FT.
A SZEDÉS A HVG PRESS KFT. FÉNYSZEDŐ RENDSZERÉN KÉSZÜLT. GOUDY OLD FACE, NICHOLAS COCHIN ÉS WALBAUM
BETŰKKEL. ELEKTRONIKUS TÖRDELÉS: FENYVESI LÁSZLÓ. SZEDTE: KOCSIS JÁNOS. NYOMTA A LAJOSMIZSEI
HÍRLAPNYOMDA. FELELŐS VEZETŐ: BURJÁN NORBERT.

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK A KIADÓBAN.

TÁMOGATÓINK: A MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM, A SOROS ALAPÍTVÁNY,
A JÓZSEF ATTILA ALAPÍTVÁNY.

JOGÁLLAM

BUDAPESTI
JOGI ÉS POLITIKAI
SZEMLE

MEGJELENIK NEGYEDÉVENTE
KIADJA: JOGURALOM ALAPÍTVÁNY
1118. BUDAPEST, MÉNESI ÚT 12.
SZÁMLASZÁMA:
OTP-BANK 217-98292/41472-0

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:
1118 BUDAPEST, MÉNESI ÚT 12.
TELEFON: 209-06-20
TELEFAX: 209-06-16

A Max Weber Alapítvány Szociálpolitikai Értesítő-sorozatának új kötete

ADÓZÁS, ADÓRENDSZEREK, ADÓREFORMOK

Tanulmányai tárgyalják az adózással kapcsolatos fontos szociálpolitikai reformjavaslatokat, és taglalják az adózásen keresztül gyakorolható jövedelem-újraelosztás mellett, illetve ellen felhozható érveket. A konkrét elemzések olyan fontos — és ma nálunk sokat vitatott — területeket ölelnek fel, mint amilyen például a negatív jövedelemadó, vagy a családi kontra személyi jövedelemadózás problémaköre.

A kötetet Semjén András szerkesztette. 548 oldal. Ára: 400 Ft.

Megrendelhető: MTA Szociológiai Intézet 1250 Budapest, Pf.20.

Max Weber Alapítvány 1116 Budapest, Duránci u. 29.

A MAX WEBER ALAPÍTVÁNY SZOCIÁLPOLITIKAI ÉRTESTŐJÉNEK LEGUTÓBBI KÖTETEI:

A DRÁGASÁGRÓL

(Adalékok az infláció politikai szociológiájához és gazdaságtanához.)

A VILÁGBANK SZOCIÁLPOLITIKAI JELENTÉSE MAGYARORSZÁGRÓL

ELŐKÉSZÜLETBEN: M. Stewart / Egy magyarországi cigánytelep élete

Az AIDS és a társadalom (Szerkesztő: Léderer Pál)

Szalai Júlia: „Régi” és „új” szegénység a városi társadalomban

Horváth Iván Magyarok

[EGY LEVÉL 1589-BŐL:] „Amely gyalog követem ma jött meg Késmárkról, beszélle, hogy Hibben Balassi Bálintra találkozott volt... Kérdette tőle, hová megyen, hogy énnékem tudja megmondani. Azt mondta, hogy odamegyen, ahová a két szemével lát. Azt is mondta, hogy egy nemesember volt vele. Annak az útban azt beszéltette, hogy Krakkóba megyen, és ott öltözik olasz ruhába, úgy indul el onnét. Kérdette, hová megyen. Azt mondta, hogy az tengeren túl megyen, és soha ez országba nem jár, és hogy azt sűrűn be-széltette volna, és az nemesember is sűrűn volna rajta.”

Levegő

Nálunk a járdán két sávban halad az autóforgalom. A lassú vagy leállósáv a járda szélén van, az úttest felé esik, a gyors, ahol manővereznek a kocsik, az van a fal, illetve a ház kapuja mellett. Régebben olykor meg is rökönnyödtünk, amikor még nem szoktuk meg, hogy nem szabad körületekintés nélkül kilépni a kapun a járdára. Persze itt a fővárosban, a Bajcsy-Zsilinszky úton az úttestszéli, fizető parkolóhelyek általában mind el vannak már foglalva, a járda külső sávja is teli van, és az autós néha utcahosszat hajt a falközei sávban, míg végre megnyugszik. Én ezt az egészet belül helytelenítem. Mulatunk azon, hogy nálunk mindenféleképpen van az igazi mellett valami hivatalos neve is (serpenyős burgonya, irka, távbeszélő stb.), de a járda hivatalos neve (gyalogjáró) szerintem mély igazságot fejez ki. A múltkor a gyerekekkel megyünk a járdán parkoló autók és a házfal között, és jön szembe egy teherautó, nem nagy, de mégis, jön szembe, inkább megfontoltan. Ott egy rendőr, szóló nekik, hogy jön a teherautó a járdán, erre azt feleli, hogy árut hozott. Ne tegye, mondom öntudatosan, majd ikésen hozzáteszem: intézkedjék, kérem. És mentünk tovább, emelt fővel, vissza-visszanézve, adófizetők, a gyerekek nem csodálják volna, ha felrepülök, a rendőr meg lazán elődalgott. Pedig ez valami főbenjáró szabálytalanság, hiszen a járdán csak akkor lenne szabad parkolni, 2 vagy 4 kerékkel, ha azt tábla engedélyezi, de a járdán autóval közlekedni mindenütt tilos. Miért jönnek föl az autók a járdára, nálunk, az Andrássy úton, a körutakon? Persze: szűkek az utcák, sok az autó, én is vehetnék – de ha vennék, akkor belvárosi parkolóhelyet is vásárolnék vele együtt?

Tolják a babakocsit, az úttesten, mert a járdán nem férnek a járművektől, a fehér babatakarón meglátszik a korom, az iskolásgyerekek felfogóképessége romlik az ólomszennyezés miatt, a főpolgármester hazai gyártmányú villanyautóban fényképezkedik – nincs ebben valami tűrhetetlen?

Úttorlaszokat emeltek a Belváros körül, ahelyett, hogy mindenkit beengednének, aki azt a havi nyavalyás ötven ezer forintot le tudja perkolni, amibe a megállási jog kerül. Kijjebb olcsóbb lehetne, még kijjebb akár ingyen is.

Nekem ez olyan világos; nem is valami belső hang sugja, hanem egyszerűen tudom és tudom, hogy a gyalogosforgalomnak elsőbbsége kellene, hogy legyen a gépkocsiforgalomhoz képest, a gyereknek a felnőttéhoz képest, a legegyszerűbbnek pedig bármi egyébhez képest...

Sportív nemzet ez, itt nem számít a veszély, a halál, nem kell nyafogni. A zebra csak a rendőr ellen nyújt oltalmat. Milyen szegény volt Londonban, összesen tíz napot voltam ott, nem tudtam még hozzászólni, többször is

előfordult, hogy bámészkodtam, és ott volt az autósor, emeletes busz is volt egyszer, és csak akkor vettem észre, hogy ott a zebra, és énám várnak, hogy mikor szedem össze a bátorságom... és akkor megszégyenültem átmenet, hogy lássák, hogy nem hiába álltak meg, pedig nem is akartam átmenni. Itt az ember elugrik a kocsik elől, hú, ez meleg volt, de van tényleg valami fiatalos és sportos az egészben. Moszkva, '74-ben és '76-ban jártam ott, az még frissebb volt; ott az idősebb nemzedék mintha egyáltalán nem vett volna részt a közlekedésben, legalábbis a metróban, trolin csúcsforgalomban öregeket nemigen láttam. Amikor – vidéki bunkó – a pesties mozgólépcső bal (gyors) sávján megálltam, mert nem tudtam, hogy ez a síetők ösvénye, azonnal megragadtak, és megpróbáltak le-hajítani a mélybe, de én bizony megkapaszkodtam, meg én. Erős emberek városa Moszkva. Este az akadémiai szálló zenés éttermében (vtarj korpusz, csak külföldieknek) csupa szovjetember sékelt, erőteljesebben duzzadóan, el nem idegenedve. Délelőtt a múzeumban a rekonstruált jaroszlavl-i ősember, alacsony homlok, egybenyak, de optimizmust sugárzó tekintet, a nép evilági boldogulásába vetett hit.

A fény te vagy,
A fiatal, büszke erő,
Üdvöz légy, üdvöz légy,
Moszkva, csillogó drágakő!

A magyarok másként fiatalosak, társaságibbak, például hozzáérnek egymáshoz. Aki siet, a mozgólépcsőn nem jut előbbre, csak ha fizikai kapcsolatot létesít, vagy ha szóba elegyedik. A kisföldalatti mostanában rendszeresítették az ajtó mellett jobbról-balról egy-egy utast, mint afféle kőoroszlánokat egy díszkapu két oldalán, és az ember választhat, hogy melyiktől kívánja kevésbé a dörzsöt. Szívesen foglalkoznak egymással a közlekedés résztvevői. Megint egy gyerekes-anekdota, mert akkor is mentünk, amikor az az autós fiatalember valahogy majdnem elütötte azt a másik fiatalembert, de nem lett semmi baj, és a majdnem póruljárt gyalogos megfenyegette az autóst, és akkor az autós megállt, és vészjóslóan kiszállt, hogy majd ő megveri, de a másik belefejejt az arcába, na most én ezt az egészet nem láttam, mert szórakozott vagyok, és elég ritkán látok meg bármit is, csak G. elmondása alapján meséltem el, persze a gyerekek is látták az egészet, én csak a reccsenést hallottam, mert ott muszáj volt elképzelni, hogy mi minden tört össze, és tényleg az a meggyőződése – lehet, hogy azért, mert sosem voltam katona, és nem lettem igazi férfi –, hogy én a közlekedésben még autótlanul, passzívan sem akarok résztvenni, persze erre nincs mód, ezt megtagadni; férfimód, rá se rántva, sportosan kell élnem, és szívnom kell tovább ezt a levegőt.

Egy időben foglalkoztatott, hogy miféle személyek ül-

dőgelhetnek a környezetminisztériumban vagy a fővárosi önkormányzatban: hogy biztos kevés köztük a gyerek és sok az autótulajdonos. Persze ez vicc volt: de tényleg hogy lehet elképzelni olyan embereket, akiket nem zavar, hogy a gyerekük előreláthatólag rövidebb életű lesz, mint ők? Persze lehet, hogy ők jobb kerületben laknak, mert ebből a szempontból a kerületek rangsorolva vannak. A miénk, a VI., elég ócska helyezést ér el, részben, ahogy írják, a levegő miatt. Ugyanis, ha jól értem a statisztikát, Budapesten ma sokkal kisebb a születéskor várható életkor, mint néhány évtizeddel ezelőtt volt – de néhány belső, bűdös kerületben állítólag különösen hamar meghalunk.

Köszajón forog Rajk László országgyűlési képviselőről egy mélyértelmű történet. Én őt szegről-végről ismerem, de sosem kérdeztem meg tőle, hogy igaz-e, mert hátha nem, és akkor kár. Tudvalevő róla, hogy építész, és külföldön (még a Kádár-korszakban) megismerkedett valami kanadaival, aki évek múltán Pesten jártában föl akarta keresni magyar ismerősét, de nem volt meg a címe. Elmegy tehát az építész-szövetségbe, és ott érdeklődik. Hát az igazság az, vallja meg neki a tisztviselő, hogy Rajk Lászlót kivégezték. A kanadai megdöbben, szomorkodik, nem tudom, mit csinál, állítólag még egy ideig itt marad Magyarországon, de Rajkot többé nem keresi, nagy nehezen beleyugszik, hogy istenem, kivégezték szegényt. Szerintem ennek a kanadainak alapjában véve igaza volt, és a miénk csakugyan sportos társadalom, és egyáltalán nem szisszenünk minden kis szilánkhöz.

Egészség

Anyu valahogy kiprotekciózta a Kútvölgyit, de a dolog valahogy nem volt egészen rendben. Talán az én nevem nem volt leadva, illetve biztosan nem volt leadva, mert valami kartont kértek mindig, és az nem volt, szóval nehéz volt bejutni a fogászatra. De én megszoktam, hogy a Kútvölgyibe járunk, nemcsak kórházba, hanem az ambulanciára is, ha valami bajunk van, és otthon is úgy tudták, hogy oda mehetek, én is, úgyhogy oda mentem. És valamennyire tényleg el lehetett intézni a dolgot, és csak elég lassan jöttem rá, hogy mi már nem vagyunk elég jók, és a Kútvölgyi tulajdonképpen nem jár.

Mindig tíz percen belül kihúzták. Először vacakoltak a karton körül (én tudtam, hogy nincs, de mindig leküldték a nővért, hiába), aztán beadták az injekciót. Nekem ezzel általában pechem volt, mert valami idegem-mim valahogy talán 1-2 milliméterrel odébb lehet, szóval elég gyakran nem találják el előszörre. Azt nem mondhatom, hogy egyáltalán sosem hatott az érzéstelenítés, de hitetlenkedve szoktam hallgatni azokat a hősöket, akik félvállról veszik a foghúzást.

A tanulási folyamatot aztán nem mondom el, el tudnám mondani, de minek, mert akkor már a Bródy S. utcában lakva SzTK-alapon egy nagy rendelőintézethez tartozunk, szájsebészeti műtővel-mindennel felszerelve, a folyosón nem tudom, hogy hívják konyhaközszerű borítással, szürke-fehér közuzalékból készültek ezek a csempék, piros kódarabokkal itt-ott, talán pici téglatörmelékekkel, tulajdonképpen terepszínűen, mert ahogy a távozók egy-egy vércsöppet elhullattak, az szinte észrevétlenné vált, valahogy a helyére került ezen a mozaikon.

Most minden egészségügyi anekdotámat részletesen el kellene mondanom, de mégsem akarok erről beszélni, mert szégyellem és utólag mindig megbánom, ha elszaba-

dul az agresszióm és átkozódóm és acsargok, és tulajdonképpen felesleges is kiabálni, mert az emberek állandóan beszélnek egészségügyi kalandjaikról, és én tulajdonképpen senkit sem ismerek, aki a rendes, nem-kiváltságos SzTK-ba járna, és ne lenne tele iszonyú történetekkel.

Aztán meg csak magamra haragítom itt a dokikat, holtott végső soron kivételezett lennék magam is, és már nem a kiugrott káder apám után, hanem mint nagydoktor, mert a nagydoktoroknak érzékenyebb és sérülékenyebb a szervezetük a nagy agytevékenység miatt, és állítólag jár nekik a Kútvölgyi, és akkor nekem is, saját jogon, minő büszkeség, oda se valami bátran mennék. Ellenben itt az USzE vagy MÚOSz, időnként változik a rejtjel, és ez már nem kis dolog, mert ez igazi nyugati társadalombiztosítás, de meghozza itt, Pannónia virágos kertjében. Már kitöltöttem az újságíró-felvételi űrlapot, hány kitüntetésem van, a dolog szinte el van boronálva, ki van zárva, hogy ne vegyenek fel, a 2000 a hatodik évfolyamánál tart, nagy a példányszám, ott vagyunk a kioszkokban, és ráadásul tavaly nekem kedvezett/ártott a sorsolás és én valék a törv. által előírt felelős szerk., és mi tényleg közismert módon nem vagyunk hunniások és népuhalmisták, úgyhogy minket sőt engem föl kell venni mint profi újságírót, és akkor kapok egy füzetet, abban van az orvosok neve, akik a szervezettől kapják a pénzt, és az ember egyszerűen bejelentkezik és elmegy bármelyikükhöz, és kezelte magát, és aztán aláír valamit, és az orvos csillogó szemmel rázogattja a kezét, úgy bocsátja el, és reméli, hogy újra őt keressük fel, és ha, mint a mesebeli királylánynak, olyan betegségünk van, amely a leghíresebb orvosok tudományát is megcsúfolja, akkor kérünk a szervezettől egy ún. bont, és azzal elmegyünk a professzorhoz, aki tulajdonképpen nincs is rajta a listán, de a bónak roppantul megőrül, és közben egy árva huncut krajcár nem cserél gazdát. Persze lehet, hogy mégsem vesznek föl, mert rájönnek, hogy nem vagyok igazi profi újságíró, mert ha az lennék, akkor nem írnék a szervezetről, mert ők se írnak, mert jól tudják, hogy ennek nincs hírértéke, meg semmiképp nem újdonság, mert az egész így működött már a hatvanas években is. És különben is az újságírók a nagy stressztől köztudomásúlag (de tényleg) hamar elhasználódnak, még hamarabb mint a nagydoktorok, és az újságírógyerekek is könnyen szüleik nyomdokaiba léphetnek, és nekik is hozzá kell szokniuk a gyors elhasználódással járó kiváltságokhoz, és a dolog egyébként sem ingyen van, ők megfizetik a szervezet plusz költségeit, ennek a titkos magánbiztosítónak nincs ingyenbe az a sok orvos, aki a kis könyvben van, meg a professzorból se, úgyhogy költségtérítés van, ma például egy teljes család egyévi szuperellátásáért évenként valami 4000 forintot kell fizetni, nem épp semmit, a számmilliókat persze a nem-újságírók állják, ügyes, igyekszem ezt a cikket addig elnyújtani, hogy a családom tagdíja 2000-ig kiteljen a honoráriumból.

Tulajdon

Tegnap a szomszédos kereszttutóban összedőlt egy ház. Kivonult az államelnök, a főpolgármester, valami miniszterek. A lakók többsége már megvásárolta lakását az önkormányzattól, ez az épület, úgy látszik, nem volt tilalmi listán. Volt erről valami térkép a HVG-ben. Az úri vidéken, a II., a XII. kerületben, ahol a lakosságból sokan tudtak érvényt szerezni érdekeiknek, már a Kádár-korszak végfelé magántulajdonba került, fillérékért, a tanácsi lakások java. A térkép szerint a külvárosban, a prolikerületek-

ben alig néhány százalékot adtak el, az önkormányzatok nem kapkodnak, hanem spekulálnak, miként fialtathatnák meg a köz javára ezt a kezükbe került „lakásvagyont”. A liberális önkormányzatok kevésbé könnyen válnak meg a lakásoktól mint az MSZMP-végi időszak tanácsai. A szuster pincéjét meg végképp el nem adnák, legföljebb a bérleti jogot. Nem szeretik a magántulajdont, mert akkor ki gondoskodnék arról, hogy a kerületben legyen megfelelő számú szuster? A piac farkastörvényei szerint akkor, úgylehet, minden cipészüzlet helyén masszázsszalonná nyílnék. Masszázs-adoról, szuster-adókedvezményről nem szívesen hallanak, legjobb megmaradni a központi irányításnál. Az önkormányzat tisztviselői, akik a dolgok múltjának, persze nagy „korrupciós nyomásnak” vannak kitéve, így panaszkodnak a mi alpolgármesterünk az újságban, a kutyafáját, az ő helyében én bizony nem merem volna így kikotyogni. Vállalkozásbarát önkormányzatok ezek, önmaguk vállalkoznak, a mi SzDSZ-önkormányzatunk össze is hozott egy párszázmillió üzletet valami dél-koreai bankkal, a Lakitelek Alapítvány legmagasabb védnöksége alatt, másnak is gyanús lehetett a dolog, vagy ez, ami kiderült, vagy valami más, ami nem derült ki, mert nálunk is kizárták meg leváltották meg beperelték egymást, meg elcsapták, meg jogaiba visszahelyezték a kerületi ingyenes szerkesztőjét, de nem volt házkutatás mint az V. kerületi polgármester irodájában, ahol állítólag sokkal regényesebb dolgok történnek mint nálunk, a Bajcsy-Zsilinszky út innenső felén. Különbözik sem panaszkodhatunk, mert hamarosan megvehetjük a lakásunkat, 1987 óta próbálkozunk ezzel, egy időben olyan hírek terjedtek, hogy a koreai banké lesz, le is akarták bontani a túlfelét (ott vannak az udvari lakások), hogy a mi felünk (ez az utcai) „benapozása” javuljon, és akkor luxusabb lesz, és többért lehet eladni, de úgy látszik, megúsztuk, nem bontanak, és én is megvehetem tőlük a lakásomat.

Azt nem tudom, hogy ahol találták, kitől vették, kitől örökölték, mert szerintem az Országgyűlés vette el tőlem, és ajándékozta az önkormányzatnak, aztán megbánta, és visszacsinálta volna, kötelezte volna az önkormányzatot a maximált áron történő eladásra, de az Alkotmánybíróság ráébredt, hogy itt az önkormányzatnak ősi jussáról, apái verejtékével szerzett tulajdonáról van szó, és azt nem szabad csorbítani, mert a tulajdon szent, ezek az alkotmánybírák kicsit maflának látszanak, hogy mindent készpénznek vesznek, ezek tényleg azt hiszik, hogy úgy jutottam a lakásomhoz, hogy beszéltem a tanácshoz, és azt mondtam, hogy kivennék Önöktől egy két és félszobás utcai lakást, lehetőleg a Bajcsy-Zsilinszky úton, de más főútvonal is megfelel, nem baj, ha nincs telefon, és nem kedvező a „benapozás”, hát akkor mentőt hívtak volna, hát kedves alkotmánybírák, ezek igazából nem bérlakások voltak, vajon én vagyok az első, aki felvilágosítja erről Önöket?, a bérleti díj, az vicc volt, a lelépés, az igen, az pénz, mi például kétszázert fizettünk '83-ban, plusz a lényeg, a cserelakás, hát jószíval mindenki így csinálta, a tanácsi lakásokhoz csak a nagyon szegények és a nagyon gazdagok jutottak kiutalással, a többiek a tulajdonszerzés ősi szabályai szerint vagy örökölték (be vagy jelentve a nagymamádhoz? lássanak néha ott, és tarts ott egy papucsot!), vagy a piacon adták-vették a lakásukat, feleannyiért, mint az öröklakást, mert

sem az öröklés, sem az adásvétel nem volt olyan sima, mint az öröklakás esetében, és hát ott volt a lakbér is.

Nem, az nem létezik, hogy ezt nem tudták, hogy tényleg azt hitték, hogy a bérlakások valóban a tanácstól kibérelt lakások lettek volna, nem ezért vinnyogott a sajtó a lakás- és üzletprivatizációs törvény elfogadásakor, és az Alkotmánybíróság sem a tulajdon tiszteletének okán semmisítette meg a törvény lényegét, hanem azért, mert ez szabadelvű törvény volt, nem ismert kivételt, a jogalkalmazásban nem tűrt mérlegelést. Jogegyenlőséget teremtett, és a számomra még mindig, mint a múlt században, ez a liberalizmus lényege. Itt megsérült volna a magyar feudalizmus, mert ha a döntéshozónak nincs módja egyéni mérlegelésre, abból sosem lesz „korrupciós nyomás”, és akkor miként fog fél év alatt egy családi vagyonra való összebarácsolni?

Szociálpolitikai megfontolások is munkálnak itt: ki kell fosztani a szegényeket, akik nem tudják megvédeni magukat, és nem rendelkeznek szívességrekereskedelmi csecrettel. A HVG-térképről valami olyasmit olvasok le, hogy sokkal nagyobb valószínűséggel kaphatott lakásmegvételi engedélyt az önkormányzattól az, aki rózsadombi villában lakott, mint az, aki egy újpesti szoba-konyhában. Hamarabb és viszonylag olcsóbban is jutott hozzá, sőt egyáltalán: hozzájutott. Egész jól működik. Olvasom a diplomatalakások dolgát az újságban, ebből az derül ki, hogy nem minden bérli szorong az önkormányzat döntésétől, hiszen vannak, akik már akkor tudják, hogy megvehetik önkormányzati luxuslakásukat, amikor még bele sem költöztek. Ám tiszteletben kell-e tartanunk az ő tulajdonjogukat? Mert lehet a világban gazdag és lehet szegény, nyugszik bele a szabadelvű, de csak egy föltétellel, akkor, ha jogegyenlőség van közöttük. Ha nincs, akkor már persze mindegy, akkor megkülönböztethető nemtelen és nemes, zsidó és árja, pártonkívüli és párttag is.

Általában lazul a tulajdonjog fogalma. Az ÁPISZ-résztvényeket nem lehetett megvenni, pedig egyet talán én is vettem volna a rendszerváltozás öröme, de csak az kaphatott belőle, aki odafért és elvette. Mármint én ezt tulajdonképpen vitatnám, hogy ez az övé, mert miért lenne épp az övé, de persze nem foglalkozom a dologgal, csak bosszant, amikor látom, mindenki látja, hogy évek óta tömök a zsebüket, és nem csodálkozom, hogy ezt kihasználják a fasiszták, mert a fasisztáknak gyakran igazak az első mondataik, csak az utolsók, a következtetések hazugak mindig, közben pláne ők is tömök a zsebüket, igaz, azok magyar zsebek. Sajnálom a jogot, mintha jobban kellett volna vigyázni rá. Ha én így-úgy megszedtem volna magam ezekben az években, engem izgatna, hogy a társadalom elismeri-e, hogy amit összeszedtem, azzal szabadon rendelkezem, ráhagyhatom-e a lányomra meg a fiáma, mert mi lesz akkor, ha egyszer csak azzal áll elő valaki, hogy a tulajdon nem lopás, hanem jog?

Politika

Bebotak ide két kortescédulát, hogy dr. Zétényi Zsolt is (MDF), de Kőszeg Ferenc is (SzDSZ) szívesen képviselne minket az Országgyűlésben. Dr. Zétényi cédlájának van valami katolikus jellege, „Gyulai Oszkár, a Szent Család templom plébánosa fogadja a Zétényi-házaspárt”, csak-hogy ezek igazából persze nem keresztények, de nem úgy nem azok, ahogy Kierkegaard tanítja, hanem egyáltalán nem azok, csak a szokásos képmutatók, hiszen a régi tör-

vény úgy szólt, hogy ne öl, ez azonban hatályát veszítette, és Gyulai Oszkár plébánosnak inkább azt kellene prédikálnia, hogy szeresd az ellenségedet, de dr. Zétényi abszolúte nem szereti a kommunistákat, csak, gondolom, azt a Takácsot, akivel együtt nyújtották be a Zétényi–Takács törvénytervezetet, aztán kínos módon kiderült, hogy ez a Takács valami nagy nov. hetedikés cikkíró vagy tudszocor volt, és akkor ezen még csodálkoztunk. Ma már tudjuk, hogy jószerivel csak ex-MSzMP-sek meg az ex-ügynökeik riogatják a többi volt MSzMP-st, meg másokat is, és ezt hovatovább természetesnek vesszük.

Hogy ez a két római jellem, akik a tévében kommunizálnak, Chrudinák és Pálfi G., maguk is pártvezetők voltak, azon csak röhögünk. Röhögünk Csukán, amikor ki-sült, hogy Nagy Imre kivégzésének idején kulákfilmet forgatott a tézésítés érdekében, pedig ez akkor épp nem volt kötelező, nem '52-t írtunk, akkor egy nem-sztrájkoló fró már egy nyavalyás szerelmesversért, ha fölajánlotta a bojkott alatt álló hetilapnak vagy folyóiratnak, máris cse-reszívséget kérhetett. Röhögünk a sajtótisztesség feltalálóján, a MÚK elnökén, Kósa Csabán, amikor újraközölték vérfagyláló cikkeit az egykor általa teleírt Munkásőr című lap régi számaiból.

Vannak közöttük hideglelősebb figurák, összetettebbek, akik nem feltétlenül voltak MSzMP-sek vagy ügynökök, de ők is a Párt vonzásoköréből jöttek.

Itt van mindjárt a nagy magyar költőalapítvány, Csoóri Sándor, akit valaha igenis becsültem, mert egykor ugyan lelkes híve volt Fidel Castrónak, de Duray ügyében példát mutatott bátorságból – aztán végül zsidózni kezdett a Hitelben, na ezt nevezik nemzetvesztésnek, amit ő tett, mert ő hozta ki ezt a témát a kocsmból.

Vagy ilyen Fekete Gyula, a nemzethalál-specialista, hát engem a kommunizmustól ő kezdett eltántorítani, nem mindenki ismeri a Kék sziget című gyermekkönyvét, kitűnő utópia, többször is végigolvastam, ez egy Szimmaron nevű, eldugott, ködbe burkolózó sziget az óceánban, ahol már vagyunközösség van és igen fejlett technika, és az emberek nemzetileg össze vannak keveredve és ekként igen boldogok, csak egy bajom volt vele: hogy F. G. barátom és én szintén írtunk regényeket, az övé a kuruckort tárgyalta, az enyém '48-at, szóval elég nagy magyarok valánk, és a Kék sziget elbeszélője, a főhős szintén magyar, Sófőző Zsigmond, de mire végetér a könyv és mindenki boldog lesz a kommunizmusban, akkor már emígy írja alá a nevét: Jigmond Showfőző, és akkor én úgy éreztem, hogy ez mégis túlzás.

Hát ilyenek ne kommunizáljanak.

Na most viszont én akarok kommunizálni. Mert az a röhej, hogy amikor undorodom ezektől a folsoroltam cselekményektől, akkor közben állandóan magam is érzek valami ressentiment-t ezzel a nem-igazán-elmúlt rendszerrel kapcsolatban, amelyet még most utólag sem tudok megkedvelni.

Nem E. Fehér Pál vagy ilyesvalaki példáját hozom elő, akitől tulajdonképpen már elég régóta idegenkedem, aki '68-ban előbb Smrkovskyval csinált interjút az „emberarcú szocializmusról”, aztán lihegő haditudósító lett Nyit-rán, aztán Szolzenyicinről alkotott emlékezetes véleményyt, aztán csepegtette belénk a gorbacsovnosztot, most nem tudom, mit árul, mert őmiatta nem bírom ki-

nyitni a Népszabadságot. Nem őrá, hanem a gazdasági reform atyjáról, a demokratáról, a köztisztelőben álló Nyers Rezsőről írok, a nyitrai győzőről, aki hálsten nem lőtte föbe magát augusztus 21. után Teleki Pál módjára, de még csak nemzetközi sajtótájékoztatót se tartott, le se mondott, pedig hát az azért szükséges lett volna, és az éle-te nem forgott volna veszélyben, esetleg a telefonját el-vették volna, istenem, ki lehet bírni. Ellenben egy össze-hasonlíthatatlanul kisebb horderejű esetért is súlyosan megnehezítettem rá, ez '72-ben vagy '73-ban történhetett, ő mintha pénzügyminiszter vagy pláne gazd. párttitkár lett volna az időtájt, a bukása előtt, én pedig gyakornok, és posztgraduális képzésre utaztam Velencébe, ahol a San Giorgio Maggiorén van a dúsgazdag Cini Alapítvány, amely az ösztöndíjat folyósította, és ez a sziget messze van, úszni odáig nem lehetett, hanem vaporettóra kellett vol-na ülni, az viszont pénzbe került. Volt is nálam két bank-jegy, egy egydolláros meg egy húszschillinges, azt gyűrö-gettem egész éjszaka, hová dugjam, végül galacsinformá-ban kidobtam őket a hamutartóba, ha megtalálják, ne in-dítsanak eljárást ellenem, nem az enyém volt, ne vonják be évekre az útlevelemet, nem azért mentem én irodalom-történésznek, mert valami nagyon bátor vagyok. Hajnal-ban jöttek a fináncok, nem lett semmi baj, a pénz nem találták meg, kikapartam a hamutartóból. Viszont a pénz-ügyminisztert azért az éjszakáért halálra ítélték. Jó, jó, azóta persze meggondoltam magam, a halálbüntetést elvi-leg is helytelenítem, van benne valami irreverzibilis, sőt már börtönbe se csukattam volna, de a nehezítés, lám-csak, máig megmaradt. Tavaly új oldaláról ismertem meg Nyers Rezsőt, mert indult egy folyóirat, Múltunk néven, pedig az ő múltjukról szól, ugyanis ez tulajdonképpen a Párttörténeti Közlemények új folyama, ebben jelent meg egy KB-ülés jegyzőkönyve, azé, amelyen elhatározták Nagy Imrének és büntetésének felelőssége vonását, ott döntöttek el, hogy ki kapjon büntetést, ki súlyosat, kit hagyjanak futni, nos itt az apám is szóba kerül, mint cso-dák csodája ellenforradalmár vagy csak afféle megtévedt, és Nyers nemcsak Nagy Imrével akar leszámolni, ha-nem az apámat is protezsálja, már nem emlékszem, hogy büntetést vagy súlyos büntetést akar neki adni, pedig hű de nem mindegy volt az, de Kádár végül futni hagyja, azt hiszem, valami '45 előtti históriá miatt, és azt mondja, hogy őt elég lesz erkölcsileg lehetetlenné tenni. Hát szó-val ez a Nyers egy szent ember.

Ámde mit gondoljak a többiről, akik kevésbé rokon-szenvesek, akiknek kevésbé kell hálásnak lennünk? A helyzet az, hogy nem akarom én őket bántani, mert akik ültek, Göncz, Hankiss, Vásárhelyi se akarják bántani őket, és az ember különben sem menethet együtt a fa-sisztákkal. Csak a jogot – és vele a liberalizmust, amellyel azonos –, azt sajnálom.

Pár éve, a Zétényi–Takács időkben egy könyvesboltban összefutottam a mostani képviselőjelöltemmel, Kőszeggel, és mondtam neki, hogy nem tetszett a szavazás, mert a ke-reszténydemokrata kiegészítéssel nekem tulajdonképpen elfogadhatónak látszott a Zétényi–Takács tervezet, nem ez a torz, mostani sortűztörvény, hanem az eredeti, és Kőszeg hasonlóan vélekedett. Én eléggé iszonyodom a kínvalla-tástól, de ez a ZT-tervezet például a kínvallatókat nem ál-lította volna bíróság elé, ha az illető élve kibírta. Csak gyilkosságért, halált okozó súlyos testi sértésért és hazaá-rulásért indult volna eljárás, a büntetés korlátlanul eny-híthető lett volna, sőt a kereszténydemokrata kiegészítés

szerint a kegyelem eleve garantáltan járt volna az elítélteknek. Ez nekem mérsékeltnek és humánusnak tetszett, mert nem lett volna börtön a dologból, és azért mégis rendes perekkel járt volna, ügyésszel, ügyvéddel, tanúkkal, tudósítókkal, és akkor mégis úgy érezné az ember, hogy akár mennyire jogállam vagyunk, minden következmény nélkül azért mégsem lehet agyonverni embereket. (Németország esetében a magyar Alkotmánybíróság szerint aligha lehet jogállamról beszélni, hiszen ott elfogadták a ZT-tervezetnek megfelelő törvényt, és az elévülés órája csak azóta kegyes, amióta ledőlt a fal.) Amellett én nemcsak a korai '50-es évekre gondoltam, meg a korai Kádár-korszakra, hanem őrök más emlékeket is, például talán '80 körül lehetett, hogy lelőttek valakit, aki teherautóval áttörte a sorompót (na honnan tudjuk mindannyian, hogy minő sorompót, hogy nem vasútit, ugye, hogy élnek még bennünk a régi reflexek!), na most az illetőt, ahogy a közlemény, emlékezetem szerint, mondta, megsemmisítették, hát ez borzasztó, hát nemcsak az NDK-ban volt ez így, és nemcsak a Rákosi-időben. Vagy itt van az ügynök-törvény, miért jajveszékelt tőle a sajtó, végül is elfogadom, hogy a felbujtók, a nagy bűnösök nincsenek rajta a listán, de szerintem a spicli se egészen ártatlan, és hát büntetésről szó sincs a törvénytervezetben, csak (nagyon korlátozott feltételek közepette) nyilvánosságra hozatalról, ami tényleg borzasztó szegény, ám ezek az emberek nem olyan végtelenül érzékenyek, nem fanatikusai a magánszféra tiszteletének, szerintem szörnyű indiszkrécio az ember magánszférájáról referálni a rendőrségen, hát most miért kell nekünk diszkréten kezelni azt a körülményt, hogy az illető minősítetten indiszkrét?

Mindegy, ezt már eltoltuk, nem is bánom, mert bennem hogy lehetne bosszúvágy, én inkább haszonélvezője, semmint kárvallottja voltam kisgyerekként a Rákosi-korszaknak, és aztán se volt semmi különösebb bajom ezekkel, csak azt sajnálom, hogy a jog sérelmet szenvedett, mert az újságok attól rettegetek, hogy tízezrek ellen megy majd a boszorkányüldözés, hogy a hazaárulás vádja nemcsak arra a néhány muszkavezetőre fog vonatkozni, hanem minden nemkívánatos elemre kiterjed, magyarul, hogy nincs független bíróság Magyarországon, és ez, a bíróságtól való félelem a legveszélyesebb jóslat, mert önbeteljesítő, mert a liberalizmusnak a jog az alapja, s így csak addig maradhat fenn, amíg a jog szilárd. Az embernek azt kell hinnie, legszentebb állampolgári kötelessége azt hinni, hogy a bűnért büntetés jár, bárki követi is el.

Szabadelvű, ne merj félni a bíróságtól!

Gondolatok a könyvtárban

Elsővésekkal szoktuk elolvasni ezt a költeményt. Nem afféle verselemzést művelünk, csak az egészre vagyunk kíváncsiak. S mivel általában csakis versformatörténettel foglalkozunk, még valami tréfás is van abban, hogy a Gondolatok...-nak csupán a gondolatanyagát akarjuk rekonstruálni. Mintha a megformált költemény egyenértékű lenne a benne foglalt eszmékkel, ami képtelenség, énnálam meg kiváltképpen tilos. A költő egész úton hazafelé azon gondolkodik, miként fogja szólítani rég nem látott anyját, így valahogy. Vezércikkfőrával alacsonyíjtjuk Vörösmartyt. No lássuk azt a vezércikket, arra van most nekem szükségem.

Hová lépsz most, gondold meg, oh tudós,

*Az emberiségnek elhányt rongyain
Komor betűkkel, mint a téli éj,
Leírva áll a rettentő tanulság:*

*„Hogy míg nyomorra milliók születnek,
Néhány ezernek jutna üdv a földön,
Ha istenésszel, angyal érzelemmel
Használni tudnák éltők napjait.”*

Az érdekes az, hogy ez a költemény azért viszonylag még hagyja magát ilyen eszmeimondanivalóan olvasni. Aki a könyvtárba megy, csak egy negatívummal lesz gazdagabb, megtudja, hogy majdnem mindenki nyomorog, de a gazdagok sem boldogok (üdv a földön), mert valami különleges, lelki képesség (istenész, angyalérzelem) is kellene a dologhoz. Azért pedig, hogy egy negatívummal legyünk gazdagabbak, igazán nem érdemes könyvtárba járni.

*Miért e lom? hogy mint juh a gyepeken,
Legeljünk rajta? s léha tudománytól
Zabáltan elhenyéljük a napot?
Az isten napját! nemzet életét!*

Dús képalkotásával, jelzőcseréivel (Egy eltépett szűz gyöngye öltönyén) igazán irodalmároknak való lenne a könyvek bírálata, az itt következő rész, ámde most Pósalaky bácsival szólván mégis ugorgyunk, egészen a gondolatmenet következő állomásáig:

*Országok rongya! könyvtár a neved,
De hát hol a könyv, mely célhoz vezet?*

Rendben van, a könyvtár főlősleges, ha csak negatívumokat tudhatunk meg belőle... Dehát elképzelhető olyan könyv is, amely megmutatja, hogy mi módon lehetne megjavítani a világot. Ilyen könyv (mely célhoz vezet) lehetne elvben a Biblia, a Korán, a Kommunista kiáltvány... – de Vörösmartyt azonnal pontosan meg is határozza a célt:

Hol a nagyobb rész boldogsága?...

– és itt nem engedélyez vitát. Egészen nyilvánvaló, hogy a cél a nagyobb rész boldogsága, ez az, ahova a csodakönyvnek el kellene vezetnie bennünket. Nem a „mindenki egyaránt” boldogsága, csak a sokaké. Úgy gondolom, hogy ez a népuralom, a képviselői demokrácia, a többség-dönt elve.

Nos: van-e ilyen könyv? Van, rengeteg. Ám hasznosak-e ezek, s tanításaik megvalósíthatóak-e?

... – *Ment-e*

A könyvek által a világ elébb?

Ment, hogy minél dicsőbbek népei,

Salakjok annál borzasztóbb legyen,

S a rongyos ember bőszült kebele

Dögvészt sohajtson a hír nemzetére.

Hát igen: a képviselői demokrácia, a liberalizmus híve tudvalevőleg nem úgy képzei el a történelmet, hogy az valami happy end felé halad, hanem virágkorok és válságok folytonos láncolatát tételezi fel, inkább körkörös, semmint egyenesvonalú mozgást. A szabadelvűek nem a héber Biblia messianizmusából, hanem Arisztotelész politikai tanításából eredetetik magukat. A szabadelvű nem lát okot annak föltételezésére, hogy egykor majd létrejön az eszményi társadalom. Nemcsak nem mondja, de nem is hiszi, hogy valaha is elmondhatnánk: „itt van már a Kánaán”. Az alapvető lecke a francia forradalom. A diákok (talán az iskolában rájuk tukmált eszmerendszerek miatt) nehezen szoktak rájönni arra, hogy a „hír nemzete” magyarul a gloire nemzete, s hogy a „rongyos ember” kifejezés a párizsi Saint-Antoine negyed proletárjára, a gatyátlan sans-culotte-ra vonatkozik, a „dögvész” pedig az,

amit az én nemzedékem jakobinus diktatúrának tanult az iskolában, és amit régebben – pontosabb szóval – a Rémuralom névvel illettek. Ez a történelem útja a szabadelvű szerint: először a szabadság–egyenlőség–testvériség nevében elkergetik a grófokat, és a jogegyenlőség megvalósul, majd másodjára az angyalarcú kamasz Saint-Just megszerkeszti és mindenfelé kifalragasztja a gyanúsak ismérveit, és akkor aztán megnézhetik magukat még a szájtátiak is...

Hát ne menjünk abba a könyvtárba! Még akkor se, ha ott javaslatokat találunk a világ megjobbítására – sőt különösen akkor ne!

Vagy mégis?

De hát ledöntöttük amit ezredek
Ész napvilága mellett dolgozának?
A bölcsék és a költők műveit,
S mit a tapasztalás arany
Bányáiból kifejtett az idő?
Hány fényes lélek tépte el magát,
Virrasztott a szív égő romja mellett,
Hogy tévedt, sujtott embertársinak
Írányt adjon s erőt, vigasztalást.
Az el nem ismert érdem hősei,
Kiket – midőn már elhunytak s midőn
Ingyen tehette – csúfos haláddal
Kezdett imádni a galád világ.
Népboldogító eszmék vértanúi
Ők mind e többi rongykereskedővel,
Ez ünt fejek- s e megkorhadó szívekkel
Rossz szenvedélyek oktatóival
Ők mindegyütt – a jók a rossz miatt –
Egy máglya üszkén elhamvadjanak?

Figyelemreméltó fordulat: mert mi van akkor, ha a könyvek, a remekművek jók? Erről pedig közvetlen, személyes tapasztalatunk van! Akkor a könyvtár hogyhogy nem mutatta meg eleddig a társadalom, a világ megjobbításának útját? De hisz megmutatta...! Akkor miért nem ezen az úton járunk? Erre már nem sok ésszerű magyarázat adható. Ha a hiba nem a könyvekben keresendő, akkor másutt lesz az: az olvasókban és nem-olvasókban, az emberekben, mibennünk.

Oh nem, nem! amit mondtam fájdalom volt,
Hogy annyi elszánt lelkek fáradalma,
Oly fényes elmék a sár fiait
A súlyedéstől meg nem mentheték!

Itt jelenünk meg a színen mi emberek, a sár fiait, akik süllyedésre temettünk, holott lehetne bennünk istenész és angyalérzelem is... Kétösszetevőjű, égi és földi eredetű Vörösmarty embere, mint annyi régi gondolkodó.

Ez tehát, az embernek ez a nem-égi, hanem földi, süllyedésre való hajlama, ez az oka annak, hogy a történelem eleddig jót mindig csak még nagyobb rosszal együtt tudott fölmutatni, hogy a haladás végül mindig a visszájára fordult,

Hogy még alig bír a föld egy zugot,
Egy kis virányt a pusztá homokon,
Hol legkelendőbb név az emberé,
Hol a teremtés ősi jogai
E névhez „ember!” advák örökül –
Kivéve aki feketén született,
Mert azt baromnak tartják e dicsők
S az isten képét szíjjal ostorozzák.

Ez a szöveghely megint nehézséget szokott okozni egyik-másik diáknak, hiszen a sivatagközepi kiskert mégis-

csak túl vidékies és jelentéktelen, a róla festett kép pedig mégiscsak túl kedvező ahhoz, hogy csakugyan az Egyesült Államokra vonatkozzék... De az Emberi Jogok Nyilatkozatára, valamint ama körülményre tett utalás, hogy a színesbőrűt is a maga képére és hasonlatosságára teremtette az isten, mindenkit meggyőz.

És mégis – mégis fáradozni kell.

Azért kell fáradozni az emberiség boldogságán, mert a rabszolgatartó Egyesült Államok ugyan mindössze az első, még tökéletlen megvalósulása a szabadelvű eszményeknek, de a liberalizmus lassacskán az egész világon elterjedőben van:

Egy újabb szellem kezd felküzdeni,
Egy új irány tör át a lelkeken:
A nyers fajokba tisztább érzeményt
S gyümölcsözőbb eszméket oltani,
Hogy végre egymást szívben átkarolják,
S uralkodjék igazság, szeretet.
Hogy a legalsó pór is kunyhájában
Mondhassa bizton: nem vagyok magam!
Testvérim vannak, számos milliók;
Én védem őket, ők megvédnek engem,
Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.

Persze ezen is kitör a vita: egyik-másik diák a szocializmusban gyanítaná az „új irány”-t. Hosszan vitatkozunk az „igazság, szeretet” politikai jelentésén, hogy megfeleltethető-e a jogegyenlőségnek, illetve a képviselői demokrácia által megvalósított szolidaritásnak, a parlamenti választásban kifejezésre jutó érdekösszességnek. Az idézett részlet utolsó sorai mintha erre vallanának. Aztán eldönti a vitát a „legalsó pór”, aki – választójoga révén – megvédi sorstársait, s azok is őt, de mégis „kunyhájában” él, és sorstársai sem gazdagok. Petőfi a korai szocializmus híveként talán, ahogy Lukácsy Sándor tanítja, nem állt meg a törvény előtti egyenlőség szabadelvű eszményénél („ha majd a jognak asztalánál mind egyaránt foglal helyet”), hanem „a bőség kosarából” is juttatni remélt, „egyaránt”, mindenkinek. Vörösmartyánál megmarad a „legalsó pór”, nincs nyoma szocializmusnak, netán egyenlősítő kommunizmusnak. Ha pedig az egyenlőség a jogra korlátozódik, azt liberalizmusnak mondjuk.

A gondolatmenet összefoglalása következik:

Ez az, miért csüggedni nem szabad.
Rakjuk le, hangyaszorgalommal, amit
Agyunk az ihlett órákban terem
S ha összehordtunk minden kis követ,
Építsük egy újabb kor Babelét,
Míg oly magas lesz, mint a csillagok.
S ha majd benéztünk a menny ajtaján,
Kihallhatók az angyalok zenéjét,
És földi vértünk minden cseppjei
Magas gyönyörnek lángjától hevültek,
Menjünk szét mint a régi nemzetek,
És kezdjünk újra térni és tanulni.

E végső fordulat már nem lepi meg a diákokat. A liberális történelembölcsélet körkörös mozgásáról van szó. Visszaemlékezünk Petőfi szövegem-hasonlatára. Az Apostol forradalmárjának élete nem több, mint egyetlen a miliónyi érlelő sugárból, de így az ő munkája is hozzájárul ahhoz, hogy a szövegem egykor majd megérjen, és lezáruljon a történelem. A szabadelvű Vörösmarty úgy véli, hogy majd a liberalizmus világméretű győzelme után is ki fog törni újabb, még a jakobinus rémuralomnál is izonyúbb válság: az emberfaj kettős, földi és égi meghatáro-

zottsága miatt a történelem céltalan körmozgást végez.

Ez hát a sors és nincs vég semmiben?

Nincs és nem is lesz, míg a föld ki nem hal

S meg nem kívülnék élő fiai.

A gondolatmenet lezárult. A haladásért küzdeni fölösleges, a kudarcot előre látni lehet. A következő kijelentés ezek után bizvást értelmetlennek lenne mondható –

Mi dolgunk a világon? küzdeni,...

– ha nem kapnánk hozzá merőben új, fantasztikus megokolást:

...És tápot adni lelki vágyainknak.

Nesze semmi, fogd meg jól. Értelmetlenség a küzdelem, hát küzdünk pusztán a lelkiismeret jóllakatása végett. Válasszuk a jót csak úgy, ok nélkül, tisztán erkölcsi alapon.

Ember vagyunk, a föld s az ég fia,

Lelkiünk a szárny, mely ég felé viszen,

S mi ahelyett, hogy törnénk fölfelé,

Unatkozunk s hitvány madár gyanánt

Posvány iszapját szopva éldegélünk?

Mi dolgunk a világon? küzdeni

Erőnk szerint a legnemesbékért.

A küzdelemre nincs okunk; az emberiség sorsán nincs módunk javítani. Bár így haszna sincs, szolgáljuk mégis

azokat a vágyainkat, amelyeket a belénk épített műszer – az, amellyel megkülönböztetjük a jót a rossztól – a „legnemesbek”-nek minősít. (Túlvilági jutalom vagy büntetés, efféle dolgok persze föl se vetődnek.)

Most mindjárt itt a lehetőség:

Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.

Létesítsünk-e Akadémiai Könyvtárat (ennek felavatására készült a költemény), Lánchidat, fényes palotákban korszerű közintézményeket?

Ha azt kívátnak a mély süllyedésből,

S a szellemharcok tiszta sugaránál

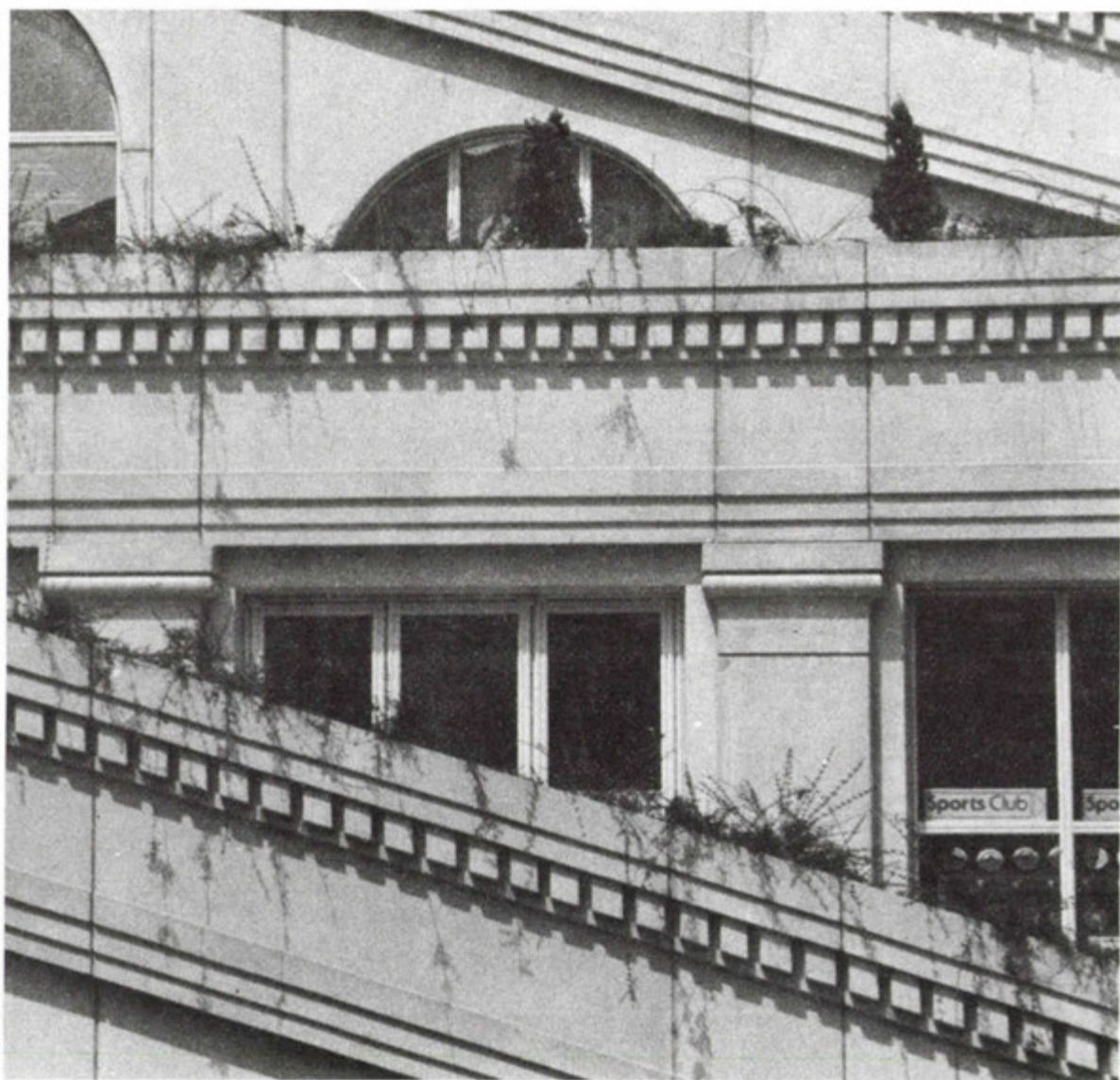
Olyan magasra tettük, mint lehet,...

– nos, akkor mi lesz? Netán a magyarok jövője kedvőbbben alakul? Ugyan. A Lánchídon Hentzi fog elsőként átvonulni. A nemzeti önrendelkezési vágy Aradhoz vezet el. (A *Gondolatok a könyvtárban* már tartalmazza az Előszót.) A magyarok így is, úgy is letűnnek majd a történelem színpadáról. Ellenben nyugodt lesz a lelkiismeretünk. És ez minden.

...Mondhatjuk, térvén őseink porához:

Köszönjük élet! áldomásodat,

Ez jó mulatság, férfi munka volt!

MÁRCIUS 17-ÉN ESTE 7-KOR

Légző- gyakorlat

KEZDŐ HALDOKLÓK
SZÁMÁRA

HANG-VERSENY

Szilágyi Ákos
verskazettájának
nyilvános felvétele

KÜLÖNLEGES 2000-EST
A MERLIN SZÍNHÁZBAN

Nick Elsdorf Blue Danube

„Anyuci, messze van még Amerika?
Kuss, Pistike, ússz tovább!”

Bécsből jövet Győrön át tan-
colok. Az út menti koszos parkolóban, ahol hajdanán
csapzott orosz kiskatona zavart meg dolgom végeztében
arany kalcót kínálva szinte bocsánatkérően, most éltes kur-
vanénik ácsorognak az óriásplakátok alatt. Fekete Merce-
des húz el mellettük, beláthatatlan ablakkal, kék fény
forog a tetején fenyegetően. 1993 tele. Ócska közhely.

A bűnös Budapest felé tartok, jobban mondva Kalifor-
niába, még jobban: az expártfőiskolára. Diákjaim várnak
ott a Csendes-óceán mellékéről, hogy töltem tudják meg: a
kommunizmus megbukott. Mit mondjak, pár hete még ná-
ci karszalagos büszke kozákok ostromolták vörös zászlók
alatt a volt KGST-palotát Moszkvában. Még ócskább köz-
hely, ám a gringók nehezen kapigálják.

Sokan gondolják rólam, hogy a Monarchiában élek,
holott engem folyvást Amerika vesz körül. Mint tudomá-
nyos vendégmunkás Bécsben kutatási *project*eket gondozok
(régén ezt olvasásnak mondtam volna), mellettem Újvi-
lágból érkezett *research administrator* hemzseg, aki honfitár-
sával együtt állandóan „fándrézol” és „píározik”. Ezek ered-
ményeként amerikai alapítványok *grant*okban részesítetik
az intézetet, melyek elköltéséről *progress report*okban szá-
molunk be. Egy-két ígékötőnél többet, ha akarnék se
csempészhetnék be a napi fontoskodásokba Goethe nyel-
vén. Autómban a *Blue Danube* Radiót hallgatom, néha an-
golul álmodom, s tegnap – ez már a vég – fiam tolmácsolá-
sában megérttettem a baseballjáték alapszabályait.

Politikailag korrekt

Munkám helyén a szomszéd szobában egy amerikai, egy
épp onnan jött vagy oda tartó professzor, esetleg posztgra-
duális diák csücsül. Ha alkalmasint nem *project proposal*
körmöl, valószínűleg Amerikában megjelent könyv vagy
folyóirat van a kezében, előtte IBM- vagy Apple-masina
duruzsol, mellyel amerikai angol nyelven érintkezik. Ha
férfiú az illető, lefogadom, hogy kordnadrág és tweedzakó
van rajta, lehet kissé elhordott, már évek óta nem cigaret-
tázik, és azonnal a keresztnememen szólít. Szeret a lakáspi-
acról, az AIDS-ről valamint a „politikai korrektségről” be-
szélgetni.

Ajtaját is a korrekt viselkedés okán tartja állandóan
tárva-nyitva, no meg azért, hogy mindenki meggyőződhés-
sen róla: ő nem szűnik vidáman robotolni. A folyosón sé-
tálva néha úgy érzem magam, mint egy voyeur és egy állat-
kerti látogató keveréke. Némi jóindulattal a nyitott ajtó
ezt üzeni a bámészkodónak: bármikor bejöhetsz, kopognod
sem kell. Némi rosszindulattal viszont ezt: inkább öljön
meg a cüg, mint hogy valaki megvádoljon: netán nemileg
zaklatok egy női személyt a nyílászáró árnyékában. Ez nem
lenne politikailag korrekt.

Meg az sem, ha férfisovinisztikusan *chairmant* mondana
a nemtelen *chairperson* helyett egy *lunch seminar*on (értsd:
beszéd közben lopva étkezünk, ahelyett, hogy evés közben
egy jót beszélgetnénk). Időnként egyik tengerentúli ke-
nyéradónk megkérdezi, vajon bécsi intézetünkben helye-
sen alakulnak-e az arányok (*diversity* az alkalmazandó ter-
minus). Akad-e elegendő nő, fekete és rokkant az alkalma-
zottak között? Apropó, *disabled* (fogyatékos, „képtelen”).
Legújabbán már csak a humánusabb *differently abled* (más-
ként képes) vagy a *special* járja a haladó jenkivilágban.
Gyermekeim arról számolnak be, hogy az osztrák gimnázium-
okban ez idő szerint szédületes sebességgel szorítja ki a
speschel a jó öreg *deppert*et, mely az osztrákok monopóliu-
ma volt a hülyére a germánban.

Szóval, politikailag korrekt arányok. Csak kérdezze a
fensőbbiség, nincs gond: bármikor befrjuk az iráni takarító-
nőt (művészettörténeti tanulmányait törte derékba a ko-
rábbi ajatollah), a lengyel könyvtárosnőt, a sok-sok kelet-
európai vendégkutatót (ha cigányok, annál jobb). Én ké-
rem egészen jól állnék a listán, csak az a kis különbség ne
lenne... Amerikába kitántorgott bécsi ismerősöm mondja
reználtan: amikor 1937-ben Mózes-vallásúként távoztam,
nem hittem volna, hogy fiam fehér férfiként nem jut
majd katedrához az Államokban, mert bajosan lehet vele
javítani az arányokat a tanszéken belül. Nekem – ugyan-
csak fehér bőrű hímneműként – más a gondom: lehet,
hogy hamarosan firtatni fogják fizikai származásomat is?
Physical origin – hm, érdekesen hangzik. Az építőtáborok
beszámítanak? Legújabbán a nők – idézem – „társadalmi-
gazdasági felemelkedéséről” érdeklődtek. Javasoltam, ne-
vezzők az osztrák szakácsnőt ezentúl *kitchen directornak*.

Ausztria még velejéig inkorrekt. Bár a pártok már mind
beszereztek egy (kettő) női frontembert, fekete helyett a
fél ország négert mond, és a *zigeunert* sem váltotta még fel
a sinti és roma, mint a nagy német testvér jobb köreiben.
De ha a morál nem is, a nyelv átlép a határon: az „In”-jár-
vány már szedi áldozatait Bécsben. Elsőként a gépipőnők
között, akik nem tudják, hogy az őket is megtisztelő végző-
dés nagy „i”-vel írandó, minden eleddig férfias szó után, ha
egyszerre szólunk mindkét nemhez. Valahogy így: *Liebe*
KollegInnen (kedves kollégák), *Liebe AuthorInnen* (kedves
szerzők). Mint mondják, a nagy „i” kifejezetten a férfítár-
sadalom érdekeit szolgálja, hisz különben meg sem lenné-
nek szólítva.

A minap a bécsi rádióban egy helyi femina az általános
alany ellen küzdött. Hogyan veszi az ki magát – méltatlan-
kodott –, hogy amikor egy anya azt kívánná határozottan
leszögezni: az ember szoptatja gyermekét, így kell kifejez-
nie magát: *man stillt ihr Kind*. Mit szolt volna, ha ismeri a
németet biflázó magyar diák egyetlen örömét, a *Mutters-
buttert* is?

A pincér egészségére

A párt volt főiskoláján lelkes ignoránsok csapata fogad a Nagy Olvasztótégely (nem összetévesztendő a „Népek Nagy Kohójával”) kínálta színműveket és etnikumokban. Folyton körülöttem lebzselnek, professzornak szólitának, és szüntelen fogyasztani szeretnék a tandíjukért. Nem szégyellik, ha nem tudják, ki harcolt egymás ellen a „világháború egy”-ben, mint ők mondják, vagy hogy ki a fene volt az a Brezsnyev. Azért jöttek, hogy mindezt megtanulják. És könyörtelenül így tesznek. Ez egy étterem, melybe befizettek, én vagyok az egyik pincér, mindent lehet tőlem kérni és kérdezni. Sőt bármikor. Éjnek évadján csöngögtetnek fel Bécsben egy harmadrangú irodalmi hivatkozásért, vagy azért, mert van néhány percük a schwechati repülőtérre átszállásra várva. Az órák közti szünetben belém fojtják a szalámis zsömlét, mert nem értettek valami apróságot az előadásból. Közben állandóan biztosítanak nagyrabecsülésükről, némelykor megtapsolnak az óra végén, és még azt is elnézik, hogy folyamatosan kerébe töröm anyanyelvüket. Képtelenek úgy kilépni az étteremből, hogy hiába léptek be oda. Olthatatlan vágyat éreznek arra, hogy tiszteljék tanáraikat, ám nem állanak legszebb gondolatmeneteim közepette a szemembe ástani (rágógumi kilátszik, kéz marad a zsebben), és hangsúlyosan nem fölvenni az általam leejtett tárgyakat. Az ajtóban rendre felöklek, az órát kabátban, sapkában ülik végig, ha épp nem fekszenek „hagyjatok már végre aludni” képpel. Bevallom, szórakoztat a könnyes alázat, a szorgalom és a modortalanság eme elegye. Meg a prűderiájuk. Meg a félelmük a nyílt színi megmérettetéstől (szóbeli vizsgánál ragaszkodnak a négy szemközthöz, s jegyeiket nem árulják el társaiknak). Privacy. A siker azonban nagy néha bosszúsággá teszi őket. Laón, a szingapúri születésű kínai-kaliforniai lányon például láttam, hogy miután megkapta az A-pluszt, a legjobb grádust a decemberi vizsgán, és türelmesen végigbólgatta szorgos intelmeimet jövődő kutatásaihoz, még van mondanivalója a számomra. Először megdicsért, mint éttermi felszolgálót, majd hosszú életet kívánt egész családomnak. De ez láthatóan nem volt elég neki, mert az ajtóból még visszafordult, és pirulva hozzátette magyarul: „egészségedre”.

Bécsben tanítványaim felnőtt példányait látom magam körül. Ők már sajnos szégyellik műveltségi hiányait, igyekeznek ezért kizárólag saját kutatási programjaikról beszélni, a másikat kifagatni, és igen építően hozzászólni (és mindig hozzászólni) a nyilvános vitákon. Tiszteletre méltó hévvel teljesítenek. Éppen most publikáltak egy cikket, természetesen egy „decens” folyóiratban, most fejezik be a következőt, miközben egy tanulmánykötetet szerkesztenek (a konferenciát javában szervezik hozzá), egyszersmind saját új könyvükön is dolgoznak. Várják a döntést legújabb pályázatukról. Rivalizálás ide, titoktartás oda, nagyjából sejtik, kik bírálják el azt. Összetartanak elvárásaikkal és kedvenc alapítványi tisztviselőikkel. Szüntelenül leveleznek. Mindig vannak terveik. Komputerükben a Vita és a List of Publications folyton naprakész. Ha unják a veled való beszélgetést, így szólnak: *how interesting*.

A Boston–Minnesota páros

Időnként teniszt mímelek a császár városában. Párosban próbálkozom. Szövetségesem öszülő osztrák elméleti fizikus. Szociáldemokrata – mint ilyen, önérzetes és önkriti-

kus is egyben, nem tudom, mi a trükkje –, szintén botcsinálta játékos, úgyhogy pattognak a Scheissék a szájból. Én is végre szabadon szidhatom a rézangyalát és a teringettét, nem érti a kutya sem. A szomszéd pályákról is kedélyes simfelés hallatszik. Nem úgy az ellenünk szövetkezett amerikaiak. Szörnyen megértőek egymással, fegyelmezetten türik saját hibáikat is. Rettentően nem szeretnek veszíteni, de mosollyal tudnak, ha kell. Ilyenkor nem okolják az időjárást vagy Hillary Clintont, és ünnepélyesen megfogadják, hogy a következő partira összeszedik magukat. Játék közben nem tesznek egyetlen gyanús mozdulatot sem, melyből társuk netalántán azt a következtetést vonhatná le, hogy az ő felségterületére készülének lépni vagy a közös vállalkozás sikerét kockáztatni, mondjuk egy szép, de kétséges kimenetelű ütessel.

Kedélyesebbikük párosunkra a „fiúk a Monarchiából” címkét ragasztja. Magukról viszont nem American boysként beszél, hanem következetesen Boston–Minnesota párosként, melyben ő képviseli a Közép-Nyugatot. Már városnémi etnikai tisztogatást az East Coast és a West Coast között. *Kost was kost*.

Partnere az egyetlen igazi teniszező közülünk. Amikor megkérdem, hol tanulta az ütő forgatását, lesütött szemmel válaszol: volt egy kis pályánk a házunk mögött. Jut eszembe, gyermekkorom Rózsadombján a mi közelünkben is volt egy elhagyott tenispálya a Kádár–Apró–Betlen–Friss–Hegedüs–Marosán hatszögben, de ezt – barbár bolsevikiek – foci céljaira használtuk. A legjobb cseleket a hálótartó póznák körül tanulta az ember. Egészen addig, amíg a hatszögnél egy nemzedékkel fiatalabb pártelit el nem kezdett építkezni a közeli grundokon. Komolyan fontolgatom kárpótlási igényem benyújtását.

Van valamid az igazságról?

Amerikai barátomat faggatom, mint szokta meg Bécsben. Válasza kulcsrakész. Furcsa volt kezdetben – mondja –, hogy mennyit panaszkodnak itt az emberek, hogy büszkék saját slamposságukra, hogy szeretnek rosszakat terjeszteni egymásról, főképp az idegenekről (bár az amerikaiakat, nem úgy mint a németek, kedvelik), hogy nem bíznak a jövőben, hogy idegesek, és inkább bájolognak, mint mosolyognak. Hogy félnek saját államuktól, hogy ódzkodnak a versenytől, és nem vetik meg a kulisszák mögötti alkudozást, valamint a korrupciót. Az erkölcsüket támadta meg a környezet – mondja –, s rögtön biztosít róla, hogy nem osztrák feleségére gondol. Az első filozófiavizsgán az egyetemen – emlékezik – megdöbbenve vettem észre, hogy itt mindenki lóg és puskázik. A tetejében Kant igazságosság-fogalma volt a tesztkérdés, én már a mennyekben jártam és róttam a szép sorokat, amikor hátulról meglökött egy sohasem látott csoporttársam, és borízú hangon így szólt: „Hé öreg, van valamid az igazságról? Passzold már át a pad alatt! Meghálálom.”

Barátom úgy érzi, ennél rosszabbat nem lehet elmondani a labancokról, egyszersmind szégyelli is magát, hogy túl kritikusra sikeredett a portré. Gonoszul rajtakapom, és fölteszem az egyedüli undorító kérdést: és mondd, miért szenvedsz ezek között már több mint húsz éve? „Mert van történelmük.”

Ugyanezen barátomat nemrégiben meglegyintette a munkanélküliség. Elment hát a nagyságos Munkahivatalba kérdezősködni. Ott azonnal és zordul visszakérdeztek: tanult szakmája? Filozófiát végeztem – hebegte. Sajnálom,

Herr Doktor, ilyen kódszámom nincs a számítógépben – vonta meg a vállát a tisztviselő. Bécsi kör.

Akit nem a bölcselet, azt a zene vonzza ide az Újvilágból. Van olyan, akit Freud tart fogva, másokat a Kelet közele lehetete mámorít, egyik amerikai kollégám pedig pontos itt fedezte fel zsidóságát. Szerencséjére pusztán spirituális tekintetben. Nem úgy, mint egyik tanítványa, akit – miközben egy izraelita kegyeserbolt kirakatában gyönyörködött Bécs belvárosában – egy baseballütő figyelmeztetett származására. Balgán azt hitte ugyanis, hogy Brooklynban jár, és a háta mögül elhangzó kérdésre „Mondd, te zsidó vagy?“, megfordulva széles mosollyal így válaszolt: „Hát persze.”

Nem mindig ilyen mély a kulturális szakadék. De már a köszönetnél tátongni kezd. Egy tősgyökeres amerikának nehéz megszoknia, hogy az itteni bennszülöttek a „how are you?” álkérdésre a „fine, thank you” helyett azt kezdik hosszan mesélni, hogy milyen rosszul aludtak az éjjel, mennyire utálják a főnököket, és most jönnek vezetővizsgálatról. Azt sem szeretik, hogy folyton sebességre kell váltani az autójukban, órákig kényszerülnek parkolóhelyet keresgélni és méregdrága a gas. Ha nem a McDonald's hamburgerére esküsznek, Münchenbe vagy Pestre kell átrándulniuk választékot bővítenő. Meg hogy mindenki azt kérdezi tőlük, látták-e már Arnold Schwarzenegger új akciófilmjét.

A forradalom exportja

Nem imádják azt sem, ha a Kärntnerstrassén sétálva azt tudakolják tőlük pajkosan, vajon tisztában vannak-e azzal, hogy nem Ausztráliában, hanem Ausztriában tartózkodnak. Leányom barátnője alaskai osztálykirándulásukon a „We have no kangaroos” feliratú trikóban vonult fel kihívóan. Nem lötrék le. Apropó, Alaszka. Nyájas olvasó, ugye kíváncsi vagy, élnek-e még az Anchorage-be készülődő osztrák gimnazisták. Megkönnyebültem jelentem, igen, bár a rájuk leselkedő veszélyeket nem túloztam el szörnyen korábbi levelemben. Kábítószert, lőfegyvert, repülőgép-vezetés volt ugyan, de a természet (apróbb földrengések, mocsaras tengerpart stb. kivételével) megkegyelmezt. Nem annyira a helyi társadalom.

Leányom indulás előtt három napon át töltötte ki a meghívó iskola hosszú kérdőívét, melyben szellemi érdeklődésének és érzelmi életének legfinomabb árnyalatairól adott számot abban a reményben, hogy hozzáillő vendéglátókra lel. Úgy éreztem, egy Beverly Hills-i villa lebegett a szeme előtt úszómedencével, melyben egy elegáns, európai származású pszichológiai professzor székel felvilágosult és lelkiileg érzékeny családjával. Jóképű fiúgyermek nem akadály. Sajnos azonban elárulta, hogy szeretet porszívó. Ez a vallomás azután végzetesnek bizonyult. Sokáig nem értette a szegény hölgy, miként kerülhetett egy Anchorage nyomorvedével határos, poros külvárosba, egy favágó családjába, ahol *junk food*-on kívül nem ismertek táplálékot (a bécsi gyerekek visszatértükkor a „soha többé pizzát, csipszet és földimogyorót!” jalkiáltással léptek ki a repülőből), szó szerint egyetlen könyv sem volt a házban, és a vendéglátók sűrűn látogatták a templomot. A meghívó kislány, aki a szorgalmas tévézés közben sikeresen túlhaladta a száz kilót, a szomszéd kissé terhelt fiával élt szoros szimbiózisban. Mindazonáltal leányomat, ha az naivan korai életbevágó biológiai kérdéseiről óhajtott vele eszmét cserélni, a pokollal fenyegette. Dolgoztatás közben „ez

bűn, ez bűn!” felkiáltással utasította el a bécsi puskát, de az iskolát – reggelente aludni szeretvén – csak töredékesen látogatta, s nem átallt ez ügyben folyékonyan hazudozni a tanároknak. És sajnos takarítani se szeretett...

A favágó valahol-olasz családjában az egyik testvért épp az osztrák gyerekek inváziója idején érte erőszakos halál, néhányan börtönben pihentek, vagy elvonókúrán múltatták az időt. A család nőtagjai pedig – mit ad isten – a válásban kerestek menedéket. Leányom viszont – úgysem találod ki, nyájas olvasó – a helyi légótanfolyamon. Ezt ott *military exercise*-nak hívják, és egyike a középiskolában választható tárgyaknak. Leginkább talán a tánciskolához hasonlít. Lemenőm legalábbis azt élvezte, hogy egy mosolygós, dagi, tizenhét éves – fegyvertelen – fekete fiú tanított az osztályt (beleértve a tanárokat is) masírozni és mórésre.

A tanszabadság egyébiránt is alapélménye volt az osztrák tanulóifjúságnak Amerikában. Rájöttek, hogy lehet kávéspohárral a kézben hozzászólni az órán, és kikérdezésként nélkül kimenni, ha a szükség úgy hozza, hogy nincs exkatedra és felelés, hanem „diskusszió” és teszt, hogy tizen-négy éves gyerek is választhat keletifilozófia-kurzust, ha úgy szottyan kedve, hogy nagyothalló diák is részt vehet művészitorna-tanfolyamon (mert a tanár külön neki bemutatja az ütemet), meg hogy a homoszexuális hajlam büszkeség tárgya is lehet az osztályban. Mégis csak van valami igaza Trockijnak a forradalom exportjával: az „alaskaiakkal” hónapokkal a kirándulás után sem bír a bécsi tanbürokrácia. Még az sem hűti le a lázadókat, hogy lexikális tudásban jóval közelebb álltak az amerikai tanárokhoz, mint újdonsült diaktársaikhoz.

Az amerikai tehén

Mit esznek az osztrákok az amerikaiakon? – kérdezgetem a helybéli korosztályokat. A rágógumitól a rock and rollig terjedő válaszokat most nem ismertetem. Legszellemesebben egy ide házassodott jenki fogalmazott. „Ázért imádnak bennünket – csipkelődött –, mert olyanok vagyunk, mint kedvenc alpesi teheneik. Ártatlan nagy szemekkel békésen csodáljuk őket, míg ők eközben nyugodtan ostobának nézhetnek bennünket. Csokoládét osztogatva szálltuk meg őket, mielőtt teljesen az oroszok kezére kerültek volna. Az is mellettünk szólt, hogy a mi katonáink a kommersziális formáit kedvelték a nők megerősztolásának. Ausztria relatíve a legnagyobb szeletet kapta a Marshall-segély tortájából, és úgy hagytuk itt őket, hogy semlegesnek éreztették magukat, de azért tudhatták, ha nagy baj lenne, a bajor szomszédnál megtalálnak.” És a Waldheim-bojkott? – vettem közbe. „Ne tévedj, a sörözők törzszakasztalainál nem John Smith, az átlagamerikait szidták Ausztria-szerte, mint ahogy a *Piefkeként* gúnyolt németeket szokták, hanem – itt kis szünetet tart –, hanem a keleti parti liberálisokat.”

Gyanítom, a karintiai kocsmákban nem ezt a három szót használták, de értékeltem beszélgetőpartnerem tapintatát. Különösen azután, hogy intézetünk ebédlőjében a desszert mellé extra porció Amerika-ellenességet is kaptam Wessiföldről. A tübingeni egyetemista hölgynek lelke mélyén szintén a kozmopolitákkal volt baja, ő viszont azt nehezményezte, hogy az „amik” oly bőszen támogatták hazáját a háború után. „Szociális piacgazdaság? Német csoda?” – húzta el a száját megvetően. „Hát nálatok Keleten nem tudják, hogy az amerikaiak pumpáltak fel bennünket, nehogy a munkások vegyék a kezükbe a dolgok irányítását?”

Ide azzal a pumpával, aranyom! – gondoltam magamban, szemérmetlenül árulva nemzetem. Lelkiismeret-furdalásomban azonban eszembe jutott pesti szomszédunk volt bérlője, egy amerikai üzletember, mondhatnám karvalytökés, ha lett volna mit a tejbe aprítania, aki először minden bemázolható kaszárnyaszürkére festett a szobákban (mint mondta, az *industrial grey* a kedvenc színe), majd fél éven át élvezte a nyomasztó környezetet, s talán ezért is, fizetés nélkül távozott. Később felrémlettek az újliberalizmust a „tudományos kapitalizmus” szintjén terítő hittérítők is az Államok néhány magánalapítványától, akik pár esztendeje még csapatostul keringtek Kelet-Európa társadalomtudományában. Vagy a privatizációs szakértő New Yorkból, aki professzorként bennszülött tudományos műhelyekből üveggyöngyökért szerzett információkat öntött le saját angoljával, s adott el az első posztkommunista kormányoknak – már mint egy tanácsadó cég vezetője – jó pénzért.

Tétováságom azonban csak addig tartott, amíg legújabb honi antiimperialistáink nem ötlöttek az eszembe. Lehet, hogy mialatt én hezitálok, ők már a „*Ladies and Gentlemen, Konyec!*” jelszót ízlelgetik magukban?

Hungarian Truth and Life – magyarázok egy új pártnevet Bécs városában. Pironkodom, tehát vagyok. Igazak és élők – hümmög amerikai ismerősöm. És kik azok a hazug halottak? – faggatózik. Ők nem tartanak attól, hogy újragyarmatosítunk benneteket? Főlényesen mosolygok, imádom, ha szenvtelenül féltének. Itthon viszont feltűnik, hogy számos írástudó újfent Wallersteint böngészi. Centrum, periféria, egyenlőtlen fejlődés... Jaj. Barátaim látóterében Latin-Amerika lassan Amerika elé lopakodik. Egyébként is – közlik velem bennfentes arccal –, nem tudod, hogy az amerikai álomnak már rég befellegzett?

Bánatomban a köz szolgálóihoz fordulok. A vörös-fehérezöld médiában populisták népi piacról papolnak. Eközben liberálisok fedezik föl magukban a nemzetest, és szociálisan egyre érzelmesebben nyilatkozik minden felelős tényező. Vadkelet: pfuj, korrupció: pfuj, sokkterápia: pfuj. Magunkra maradtunk – merengenek különféle pártállású bús honfiak a nemzet bonctermeiben (vö. tepsziérzés).

„Anyuci, messze van már Amerika?”

Bécs, 1994. február

Lengyel László Szép új világ

MÁSODIK RÉSZ: MAGYARORSZÁG KÜLSŐ HELYZETE – KATASZTRÓFA-FORGATÓKÖNYV

a) Az egységes Orosz Birodalom visszavág

A kilencvenes évek elején Kelet-Európa országaira új Versailles-i és trianoni szerződéseket kényszerítettek. Ennek a szerződési rendszernek van egy egyértelmű nagyhatalmi vesztese: Oroszország. (Középhatalmi vesztese: Szerbia.) Oroszország elveszíti a birodalmi Szovjetunió által elnyert külső (Kelet-Közép-Európa) és belső (a Szovjetunió nem orosz tagköztársaságai) birodalmi területeinek jelentős részét, határain kívül marad több millió orosz. Ez egyszerre birodalmi és nemzeti válság.

A katasztrófa-forgatókönyv egyik változata, hogy Oroszország először gazdasági és politikai káoszba hull, majd egy tekintélyelvű orosz „kis” birodalmat teremt. Ennek formája lehet a központi hatalom és a katonai-ipari centrumok, stratégiai nagyvállalatok, szakszervezetek, kormányzóságok érdekkijáró, egyezkedő gazdasági és közigazgatási modellje. A központi hatalom a személyi kinevezések, a monopóliumként fenntartott privilégiumok (export-import, vám- és devizaengedélyek, különleges övezetnek minősítés, „privatizációs” jogok megadása stb.) osztogatása vagy megvonása révén alkukat köt, egyeztet a gazdasági élet nagy szereplőivel. Formailag piaci, gyakorlatilag költségvetési alkukon keresztüli szabályozás működik. Ez sokban hasonlít a magyar 1968, a kínai 1978 utáni szabályozásokhoz. Olyan imitált piaci, indirekt tervgazdálkodás, amely szabályozó, ár-, káder-, privatizációs alkudozások révén hangolja össze a költségvetési elosztó és újraelosztó központ tevékenységét a nagyvállalatokkal, ágazatokkal és területekkel. Ez a központi hatalom élhet látszatparlamentáris eszközökkel vagy a nyíltan tekintélyelvű elnöki rendszer módszereivel.¹ Elképzelhető, hogy az orosz vezetés egyik szárnya megpróbálkozik a központosított adminisztratív rendszer, a tervgazdaság visszaállításával, de ennek az esélye igen kicsiny.

Ez az Oroszország először a föderáció területén stabilizálja fennhatóságát, gazdasági, s ha kell katonai eszközökkel. Ennek a fennhatóságnak nem feltétlen velejárója a helyi autonómiák megszüntetése. Ellenkezőleg, megállapodások születhetnek az autonómiák elismerésére orosz szuverenitás alatt.² A második menetben a Független Államok Közösségének átfogó kialakítására,³ illetve a FÁK-nak szoros gazdasági, politikai és katonai szervezetté való formálására kerülhet sor.⁴ A gazdaság sugaras szerkezete, a volt szovjet tagköztársaságok gazdasági kiszolgáltatottsága Oroszországnak – többségük csak innen szerezheti be a létezéséhez szükséges energiát és az alapanyagokat, és csak ide tudja eladni termékeit – nagyban megnöveli az orosz játéktérét. Másrészt valamennyi volt szovjet köztársaság fegyverzete orosz-szovjet eredetű, hadseregeik, ha egyáltalán vannak, függő helyzetben vannak az orosz hadseregtől, belbiztonsági erőktől.⁵

Azután következik politikai függés – pro-orosz, pro-szláv, „pro-szovjet” államok és kormányok –, amikor a tér-ségben az orosz birodalom mint ítélőbíró, mint konfliktus-megoldó, mint gazdasági megmentő jelenik meg, s amikor az államokat barátsági és együttműködési szerződésekre kényszerítik. Majd, ha kell, katonai nyomás, esetleg beavatkozás.⁶

Ukrajna, Belarusz, Moldávia belső politikai és gazdasági szerkezetükben Oroszországhoz hasonló vonásokat mutatnak. Mindegyikük regionális ellentétekkel terhes, valamennyiüket a helyi tartományurakkal alkudozó gyenge központi hatalom jellemzi. Nemzeti integritásuk hiányzik. Ezért a FÁK-hoz való megtérésük, az orosz övezetbe tartozásuk békés és „önkéntes” lehet.⁷

Az orosz Föderáció, majd a FÁK „helyreállítása” hat a kelet-európai kis országokra, melyek az elmúlt évtizedekben ugyancsak sugaras szerkezetben kapcsolódtak Moszkvához. Bulgária, Románia, Kis-Jugoszlávia, Szlovákia energiát szerezhet innen, s eladhatja ide késztermékeit. Más forrásaik nemigen lesznek.

A tényérésnek automatikusan áldozatai, befolyásoltjai lehetnek azok az államok, amelyek az ütközőállamokkal a másik oldalon érintkeznek. Így a „három törpe” – Szlovénia, Magyarország, Csehország –, de nyilvánvalóan Németország miatt az Egyesült Európa is. A konfliktusok ugyanis tovaterjedhetnek.

Ugyanakkor az Egyesült Államok számára egyértelművé válik, hogy „jobban jár”, ha a volt szocialista államok konfliktusainak megoldását nem vállalja magára, hanem Oroszország katonai, politikai erejét használja fel a rendcsinálásra és ennek a rendnek tartós fenntartására. Ezért az Egyesült Államok és Európa – főként Németország – előnyben fogják részesíteni a Moszkvával kötött megállapodásokat a kisállamok sorsa felett. Az elmúlt időszak világhosszra tette, hogy a nyugati hatalmak Jelcin Oroszországot választották, s nem az Oroszország és Európa nyugati fele között húzódó kisebb-nagyobb államokat.⁸

b) Oroszország széthullása

Elképzelhető, hogy az orosz gazdasági széthullás, a guberniumok és a különböző köztársaságok önállósági törekvései Oroszország darabokra eséséhez vezetnek. Ugyanilyen széthullás következhet be Ukrajnában. Egy ilyen szétesés aligha megy végbe békés formában. Ha pedig Oroszországon belül önállósulnak olyan politikai erők, amelyek jelentős katonai erővel is bírnak, akkor az orosz polgár- vagy intervenciók háború még végzetesebb következményekkel járhat, mint a délszláv háborúskodás. Az orosz „apokalipszis” megrengetheti egész Kelet-Európát.⁹

c) Mindenki háborúja mindenki ellen (kelet-európai káosz)

A kilencvenes években Kelet-Európában kisnemzeti és vallási háborúk zajlanak le a gazdasági és politikai válságok, összeomlások következményeként. Ezeknek az összeütközéseknek az igazi kiváltó oka nem a nemzeti vagy vallási fanatizmus, hanem az elviselhetetlenné vált gazdasági egyenlőtlenség. Az a jövedelmi, vagyoni, gazdasági, kulturális ellentét, amely évtizedek alatt jött létre, mára nyilvánossá vált, s amely távlatilag az egyik nemzetet (vagy inkább gazdasági régiót) alkalmazkodóképesnek, felzárkózónak mutatja, a másiknak megsemmisíti még a reményeit is. Az az ellentét, amely gazdasági alapon reáisan nyitottá teheti az egyik nemzetet, a másikat viszont kényszerű vagy fogcsikorgató „önkéntes” bezárkózásra ítéli. A „viszonylag gazdagok” és a „szegények” közötti esélykülönbségek adják azt a kérdést, hogy „ki vagy?” Ha szlovén, ha magyar, ha cseh, akkor „megúszhatod”, akkor van esélyed, ha ukrán, szlovák, román, akkor nem. Ezért válik a „ki vagy?” kérdése meghatározóvá.¹⁰ Sokkal inkább fogyasztói háborúról van tehát szó.

A kelet-európai kis országokban a régiók, a városok, a falvak könyörtelen elhatárolást hajtanak végre egymással szemben, hogy azok, akiknek már van valamijük, védjék magukat azokkal szemben, akiknek még nincs. Erre az alapérzésre tevődik rá a nyelvi, a kulturális, a vallási értékek feletti konfliktus.¹¹

Ezek az összezsapások azután lehetnek korlátozott erővel felvitt meglegháborúk, blokádokra épülő gazdasági hidegháborúk, határzárak, nemzetiségi pogromok, kiűldözések, ökológiai összezsapások. A kelet-európai kis államok többsége arra kényszerül, hogy gazdaságilag önerejére támaszkodjon. A Nyugat már lemondott róluk, a Kelet – Oroszország – még nem elég erős a bekebelezésükhöz, és az egymás közti gazdasági kapcsolatok a párhuzamos gazdasági szerkezetek miatt szinte lehetetlenek. Az autarchia élesíti az egynemzeti állam ideológiáját, a jobb- vagy baloldali tekintélyuralmat. Az önmagára támaszkodó államgazdaság szükségképpen alakít ki nemzeti és vallási egységet saját kisebbségeivel és szomszédaival szemben.

A katasztrófa-forgatókönyv változata szerint állandóul a „csapás-ellenecsapás” a Balkánon. Szerbia és Horvátország, Szerbia és Bosznia, Szerbia és az albán Koszovó, illetve Albánia harcolnak éveken át. Azután Makedónia a harcátér, Bulgária, Szerbia, Albánia és Görögország között.

Állandó tűzfészekké válik Besszarbia és Bukovina, Oroszország, Ukrajna és Románia között.

Oroszország sohasem mond le Ukrajnáról, vagy semmiképpen se Kelet-Ukrajna iparvidékeiről, a Krím-félszigetről és a Fekete-tenger kikötőinek birtoklásáról.

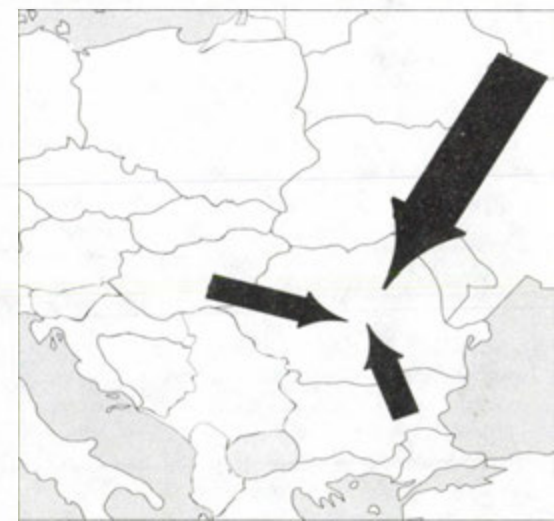
Magyarország konfliktusokba keveredik Erdély kapcsán Romániával, a Vajdaság okán Szerbiával vagy a Felvidék miatt Szlovákiával.

Az iszlám különböző fundamentalista erői beavatkoznak a Boszniától a Kaukázuson át a Közép-Keletig húzódó háborús eseményekbe.

Kirajzolódnak a félelem térképei. Magyarország okkal, ok nélkül félni kezd egy szlovák–román–szerb blokk kialakulásától, amely a kisantanthoz hasonlóan állandóan kész az összezsapásra a karéjába szorított Magyarországgal. Egy ilyen szövetség létrejöttének kicsiny az esélye, de arra jó, hogy a kis államok ezzel rémítgessék magukat és egymást. Így Szlovákia félni fog egy cseh–magyar „bekerítéstől”.

Bulgária hol attól retteg, hogy az iszlám, a török „külső és belső ellenség” foglalja el, hol pedig attól, hogy Románia Dél-Dobruzsza visszaszerzéséért, Szerbia és Görögország a „makedón területekért” fognak össze ellene (Bukarest–Belgrád–Athén tengely). Románia egyaránt tart az orosz–ukrán–bolgár–magyar szövetségtől, ami lehetetlenné teszi egyesülését Moldáviával és Észak-Bukovinával, elragadhatja tőle Erdélyt, és fél egy orosz–szerb–bolgár pánszláv gyűrübe kerüléstől is. Szerbia a német–olasz–magyar–horvát–bolgár világháborús tengelyhatalmi szövetségen kívül egy déli, iszlám – albán és török – bekerítést is érzékel. Sőt Szerbia még büszke is arra, hogy fel kell vennie a harcot nemcsak szomszédaival, hanem akár a világ legerősebb hadseregével. (A szerb nemzeti jellem és a szellemi kohézió a mindenkitől védelmezett szent föld mítoszára épül.) Lengyelország előtt ismét felsejlik az évszázados fenyegetés, hogy Németország és Oroszország közé szorul, akik megégyeznek a feje fölött.

A katasztrófa Magyarország számára kettős. Ha belekeverül egy tartós összezsapásba, bizonyosan kikerül az európai bekapcsolódásból. De az is bizonyos, hogy ebben a században aligha lesz képes katonai győzelmekre, tehát még megveretése is elkerülhetetlen. A besorított, megvert, közvetítésre képtelen Magyarország a regionális konfliktusok miatt elveszíti a Kádár-korban és a békés átmenetben szerzett helyzeti előnyét, visszazorul a magára hagyott kelet-európai térségbe.

d) Az „elhagyott kedves” változat

Az Egyesült Európa, illetve az Egyesült Államok és Japán saját belső politikai és gazdasági problémáik miatt nemcsak Kelet-Európát „hagyják el”, hanem ezen belül Ma-

gyarországot is. Ennek lehetnek valóságos okai, vagy találhatnak ürügyeket is. Az „elhagyott kedves” változatban Magyarország először légüres térbe kerül – némileg a század húszas és harmincas éveire hasonlón –, amikor az önerőre támaszkodás, a teljes provincializálódás következik be. Ez az elhagyás, szerelmi csalódás, Európa-ellenes dühöket vált ki, amelyekre Európa még elutasítóbban felel, ami csak növeli az ellenérzéseket. A kis kelet-európai országok közé szorult Magyarország ismét az orosz hatalmi övezetbe jut, demokráciája széthullik vagy kiürül. A liberálisok hivatkozási pontja megszűnik – az európai piacgazdaságok és tömegdemokráciák hűtlen és megközelíthetetlen szeretőnek bizonyulnak. A nemzeti konzervatívok táborában a népi fundamentalista elemek jutnak túlsúlyra, a modernizációs, európeai konzervatívizmus fölött. A rózsaszínű, szociáldemokratizálódó baloldal egyre vörösebb, antiliberalisabb, antiimperalistább, antikapitalistább lesz. A tekintélyelvűségnek világos hivatkozási és támogatási pontjává válik Oroszország.

A katasztrófa-forgatókönyv esélyei a kilencvenes évek közepén

Feltevés szerint Oroszország inkább a birodalmi egység, mint a teljes széthullás felé tart. Még a viszonylag demokratizált, vagyis enyhített diktatúrában élő Oroszországnak is lesznek európai vágyai, még ha kezdetben saját egységéért és Szibéria újrafelfedezéséért, megtartásáért kell is küzdenie. Ma még nem lehet előre tudni, hogy a világ nagyhatalmai minden feltétel nélkül visszaszolgáltatják-e a térség döntő részét a tekintélyelvű Oroszországnak, vagy valamiféle ellenállást tanúsítanak. Nem lehet még látni, hogy Oroszországnak elegendő lesz-e blokáddal, nyomással, katonai fenyegetésekkel élnie, vagy szüksége lesz „büntető akciókra”, netán háborúra. Csak reménykedhetünk, hogy a katasztrófa nem következik be.

A kelet-európai káosz jelentős mértékben le fog csillapodni a kilencvenes években. A viszályok egy részén már túl vagyunk, a továbbiakat éppen az orosz csendőr fogja a helyére tenni. A szlovák-román-szerb blokk kevésbé valószínű. Sok tekintetben a magyar külpolitikától és a nagyhatalmaktól fog függeni, hogy beleszünk-e a konfliktusokba. Valószínűleg Magyarország kimarad a mindenki harca mindenki ellen világából, s ez a katasztrófa nem fog fenyegetni.

Az „elhagyásból”, a nyugat-európai „ittfelejtésből” bekövetkező káosz bármikor lehetséges. Az Európai Közösség a maga belső ellentétei, kiérleltlen politikája miatt taszította tovább Jugoszláviát a káoszba, és hagyta ott a Szlovénia túli részeket. (Horvátországnak gazdasági kultúrája, a német-olasz-osztrák világgal való történelmi és modernizációs összefonódottsága alapján legalább akkora esélye lett volna az „átjutásra”, mint Szlovéniaénak, Magyarországnak vagy Csehországnak. Belezuhanása a háborúba ezt az átjutást szinte lehetetlenné tette. Példáján láthatjuk, hogy mi vé válhatna Magyarország egy kelet-európai konfliktus esetén.) Feltevés szerint az Európai Közösségnek, illetve a benne ilyen vagy olyan módon integrálódott országoknak a kilencvenes években továbbra sem lesz összehangolt Kelet-Európa politikájuk, ezért a véletlennek, a vakserenésnek nagy szerepe lesz abban, hogy mi történik Európa keleti végein.

Meglepetés-forgatókönyv

A meglepetést okozó forgatókönyvet és változatait a nemkívánatos kategóriába kell sorolnunk. Olyan eseményekről van szó, amelyek ugyan nem katasztrófálisak, de nem is tartoznak a békés és pozitív fejlődéshez.

Közép-európai nagyhatalom-szenárió

A kelet-közép-európai események egyik meglepetése lenne, ha Magyarország vagy Lengyelország, Kis-Jugoszlávia vagy Románia közép-európai nagyhatalommá, illetve európai középhatalommá próbálna válni. Tekintettel az általános gazdasági lesüllyedésre és a térségben kialakult átmeneti vákuumra, ezeknek az országoknak a politikusi köreiben felmerülhet, hogy hazájuk békés úton, határmódosításokkal megnövekedne, vagy együttműködési alapon egy gazdasági-politikai integráció középhatalmává válna.¹² A német egyesítés, a Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia szétesése után elvileg nincs meglepetés az európai határokat illetően, mégis teljesen új, meglepő helyzet lenne, ha az ezredfordulón egy középhatalmi Magyarország jelenne meg. Ennek egyik lehetősége, hogy Szerbiát, Szlovákiát, Romániát vagy Ukrajnát a nemzetközi közvélemény, az európai közösségi intézmények, a nagyhatalmak valamilyen rendkívüli helyzetben arra kényszerítik, hogy nemzetiségi területük egészén vagy egy részén népszavazást tartsanak a terület önkormányzatáról, illetve esetleges elcsatolásáról.¹³ Elképzelhető, hogy Szerbia horvátországi és boszniai területi követelései ellenében rákényszerül, hogy népszavazást kérjen, amelyeket csak a koszovói és vajdasági népszavazások ellenében tarthat meg. Ugyanígy Szlovákia rendkívüli állapotban „önkéntes” területmódosításra készíthető, akár Ukrajna vagy Románia. Ezek a területi módosítások, vagy Magyarországnak mint anyaországnak jelentős autonóm önkormányzatú területekkel való együttélése „területi középhatalommá” tehetik az országot.

Másrészt Magyarország a gazdasági fejlettsége, a Nyugattal való jó kapcsolatai következtében lehet egy magyar-horvát, egy magyar-román vagy egy magyar-szlovák integráció vezetője. Ezek az országok ma önmagukra kénytelenek támaszkodni, nyugati támogatáshoz nem jutnak az ezredfordulóig, és ki vannak szolgáltatva Oroszország, Kis-Jugoszlávia és Törökország erőteljes nyomásának. Románia egyetlen útja Magyarországon keresztül vezet a Nyugat felé, és előnyben részesítheti a „nyugati” együttműködést egy keleti konfliktussal szemben. A kis Szlovákia természetes partnere lenne Magyarország, ha Csehország felé nincs kiútja. Itt mindegyik kapcsolatban Magyarország az erősebb gazdasági fél.¹⁴

A meglepetés-forgatókönyv („Nagy-Magyarország” szenárió) valószínűsége mindkét változatban igen kevés. Nem valószínű, hogy akár Szerbia, akár Románia, akár Szlovákia belemenjen egy önkéntes határmódosításba vagy a területi autonómia elismerésébe. Ugyanakkor az előbbi Magyarország egyik legnagyobb tragédiája lenne. Ha bármelyik területet örökölnék, azok mindegyike gazdaságilag, kulturálisan fejletlenebb, ugyanakkor nemzetiségileg színezettebb a mai magyar területeknél. A következő években tovább fog növekedni a gazdasági távolság Magyarország és a környező országok magyarlakta területei között, így Magyarország gazdasági csődöket és nemzetiségi viszályokat örökölné. Hasonlóképpen rosszul járna bármely ország, ha

területi növekedéssel akarna középhatalmi súlyra szert tenni. Románia képtelen lenne pénzélni a még nála is fejlettebb Moldáviát, és szembe kellene néznie az orosz, ukrán, kozák nemzetiségekkel.

Ami a területi autonómiát illeti, ebben lehetnek bizonyos változások, de csak korlátozott mértékben.

Egy magyar-román, magyar-szlovák, vagy magyar-horvát kisintegráció is igazi – bár kellemes – meglepetés lenne. Magyarországnak ugyan érdeke, hogy Észak-Erdély és a Bánát gazdasági integrálásában részt vegyen, de semmiképpen sem érdeke az egész Románia gazdasági hátrányainak vállalása. Emellett román területen egy tőkeerős és mozgékony török versenytársal kellene szembenéznie. Az átfogó magyar-szlovák integrációs együttműködésben ugyancsak korlátot jelent a két ország azonos ipari szerkezete. Érdekes kérdés, hogy alakulhat-e lengyel kezdeményezésre lengyel-cseh, lengyel-szlovák, lengyel-belarusz, esetleg lengyel-litván kétoldalú közösség. Valószínűsége ezeknek az integrációs lépéseknek igen kevés, noha Lengyelország Kelet felé játszhat bizonyos modernizációs szerepet.

Békés átmenet forgatókönyv („Kis-Magyarország” szcenárió)

A békés átmenet forgatókönyve szerint Magyarország vagy egyetlen kis országgént, vagy a „visegrádi hármas” – valószínűleg – egyik kis országgént, vagy a „három törpe” egyikeként az Európai Közösség előszobájába jut.

A magyar kormánypolitika kettős prioritása, vagyis az európai integrációhoz való kapcsolódás és a határokon túli magyar kisebbségek érdekeinek és jogainak védelme úgy valósul meg, hogy az integrációs kapcsolódás kap fő szerepet, és ennek rendelődik alá minden más. Ez a forgatókönyv az európai átalakulásnak két változatával számol:

1. nem megy végbe az unió kialakítása; 2. az unió 2000-ig megvalósul. Az első változat szerint az egyesült Európa politikai rendszere konföderációs (angol felfogású) lesz, amelynek nem lesz egyetlen Európa-kormány, megmaradnak a nemzeti pénzek, a bizottságok az egyes országok nemzeti parlamentjeinek döntéseitől függenek, az Európa Parlament kooperációs és konzultatív jellegű, nem lesz benne vétőjog, az államok nem fogadnak el egységes politikai rendszert, korlátozott mértékben lesz közös biztonságpolitika, de nem lesz közös védelmi politika, a WEU-nak kizárólag operatív szerep jut. Ebben a változatban a német-francia tengely gyengül, növekszik a belső regionalizálódás, s Németország súlya nem az unió keretében jelenik meg. Az Európai Közösség lassan és nehezen bővül, előre láthatólag Ausztriával, Svédországgal, Norvégiával és Finnországgal.

A második változatban végbemegy Maastricht menetrendje, megvalósul az unió, amelyben erősek a federalistikus (német mintájú) elemek. 1999-ig létrejön az Európai Pénzügyi Unió (EMU), addig minden tagállam biztosítja a központi bankja politikai autonómiáját, majd megalakítják az Európai Pénzügyi Intézetet (EMI), amely koordinálja az országok pénzügypolitikáját, s ösztönzi az ECU közös pénznemként való használatát, végül 1999-ben eljutnak az Európai Központi Bank (ECB) és a Központi Bankok Európai Rendszere (ESCB) megalapításáig. Ez a rendszer felel a közös pénzügyi politikáért, s bevezeti a közös pénzt, az ECU-t. A jelenlegi Európa Parlament konzultációs eljárása helyébe meghatározott esetekben a kooperációs és az együtt döntési eljárások lépnek. Ebben a változatban tovább erősödik a

francia-német együttműködés, Németország ismét az Unió motorja lesz.

a) Magyarország az „egyetlen kis ország” változat

Kelet-Európa országai közül 1. valamennyi érintetté válik a regionális – etnikai vagy vallási – konfliktusokban, 2. vagy politikailag és gazdaságilag leszakad. Magyarország, méghozzá a kicsiny, magát meghúzó, „gyáva” Magyarország kivonja magát minden összeütközésből, és gazdaságilag némileg emelkedik. E változat szerint ugyanaz történik Magyarországgal, ami 1955 után Ausztriával. Többen is elindulnak a félfüggetlen, semleges, tömbök közötti státus felé, de csak Ausztria jut át. (Jugoszlávia, Magyarország, Lengyelország 1956-ban különböző fokozatokon, de bennragadnak a kelet-európai térségben, miközben Ausztria átlöködik korábbi helyére, Közép-Európába.) 2000-re bekövetkezhet egy „helycsere”. Ausztria továbblép Nyugat-Európába, bekerül az Európai Közösségbe, és a szabadon maradt közép-európai helyre Magyarország áll. Csak Magyarország tud illeszkedni egy északolasz, bajor és badeni valamint osztrák háromszögbe. A kilencvenes években Magyarország nem az Európai Közösség nagy integrációjához vagy az európai nemzetállamokhoz fog közelíteni, hanem a régiók és tartományok Európájához. A kis Magyarország Giulia, Friuli, Trentino-Alto Adige, Veneto olasz tartományokkal, Bajorországgal, Baden-Württemberggel és az osztrák keleti tartományokkal fonódik össze.

„Kis-Magyarország” megállapodást köt valamennyi szomszédjával, hogy a határokat se erőszakos, se békés úton nem változtatják meg. A határain kívül élő magyar nemzetiségeket az anyaország gazdasági virágzásával és az ezen alapuló biztosítékokkal erősíti. A politikusok többet foglalkoznak a 10 millió magyarral belül, mint a 3,5 millióval kívül. (Kopátsy-axióma), Magyarország úgy befolyásolja szomszédait, ahogy Ausztria Magyarországot a hetvenes-nyolcvanas évtizedekben. A magyar kisebbségek az anyaországból Romániába, Ukrajnába, Szlovákiába és Szerbiába irányuló magyar tőke, vegyesvállalati kapcsolatok, a magyarországi szélesebb fogyasztási és munkavállalási lehetőségek révén kerülnek viszonylag előnyösebb helyzetbe. Magyarország magához vonzza a szlovák, a cseh, az ukrán, a román, a szerb, a horvát és a szlovén fogyasztókat, akik csak a köztes Magyarországon tudnak megjelenni.

A magyar „utazók” „Vadkeletre” kalandozásaival, és a keleti „utazók” magyar kalandozásai révén kialakul egy forintövezet, határaitól kétszáz kilométeres körön belül: Felvidék (Dél-Szlovákia), Kárpátalja (Ukrajna), Észak-Erdély (Románia), Vajdaság (Szerbia), Dél-Banát (Horvátország). Ez

árut, pénzt, munkaerőt, szolgáltatást közvetít Oroszországgal és Európa között.¹⁵

A kicsiny Magyarország hátát politikailag Németországnak veti, ahogy korábban Ausztria tette. Néhány év alatt Európa közvetítő keleti csücskévé válik. Limes. Ezzel „civilizálja”, erjeszti az erősen „magyar típusú”, imitált, fogyasztói piacgazdaságot, és az alkudozó, félparlamentáris, félkorporatív demokráciák fejlődését Szlovákiában, Ro-

mániában, Szerbiában, Horvátországban. 2005-ben, az Európai Közösség újabb kinyílásakor a kis Magyarország bekerül, és helyére betelepülnek a csehek, a szlovákok, a szlovének, a horvátok, és egy lépcsőt lépnek a szerbek, a románok. Ennek a gradualizmusnak politikai alapjává válik, hogy valamennyi ország a nála egy fokkal fejlettebbet figyel, annak szintjére akar elérni, tehát helyreáll az úgynevezett „európai lépcső”. A „kis-Magyarország” változatnak létezik egy „kis-Csehország”, egy „kis-Szlovénia” versenytársa is.

b) „Visegrádi hármak” („Hopeful Three” változat)

Magyarország a visegrádi hármak, illetve négyek egyikeként jut az ezredfordulón az európai küszöbre. Ebben az esetben simán és zajtalanul megy végbe Csehország és Szlovákia kettéválása, Lengyelország túljut gazdasági és politikai válságkorszakán, nem szakad le, és Magyarország

nem kerül konfliktusba sem a hármakkal (négyekkel), sem más kelet-európai országokkal. A 64 milliós, négy országból álló térség szabadkereskedelmi övezetet, politikai, gazdasági és kulturális önálló régiót alkot. A konfliktusokat nagy mértékben csökkentené, ha Szlovákia végül nem kerülne az együttes kezelésbe, mert Magyarország és Csehország, Magyarország és Lengyelország között nincsenek és nem is valószínűek politikai nézetkülönbségek, de Magyarország és Szlovákia között igen. A magyar–lengyel–cseh viszonyt inkább a tartós politikai közömbösség, érdektelenség jellemzi, vagyis csak külső kényszerre hajlandók együttmaradni. A változat feltétele, hogy a nemzetközi pénzügyi intézmények, az Európai Közösség megőrizze az együttes kezelés igényét, az országok politikai és gazdasági rendszerei közelítsenek egymáshoz. A kilencvenes években beáramló külső források ne csak az infrastruktúrát hangolják össze, de a gazdasági rendszerek piaci mechanizmusait is. A „visegrádi hármak” kialakítja közös gazdasági integrációjukat, egy szabadkereskedelmi övezetet, összehangolják pénzügyi rendszerüket, kölcsönösen befektetnek egymásnál, és megteremtik biztonságpolitikai együttműködésük feltételeit. Ebben a változatban Magyarország versengő pozíciót foglal el, ahol részesedni próbál a politikai, biztonsági, gazdasági hatalmi rendszerek elosztásából és újraelosztásából.

c) Pentagonale-Hexagonale, Közép-Európai Kezdeményezés változat

A Pentagonale-változat Olaszország, Ausztria, Jugoszlávia, Magyarország és Cseh-Szlovákia szorosabb politikai, gazdasági és kulturális együttműködésére épült volna. Ebben az érdekközösségben a közép-európai szellem valósult volna meg, vagyis arra a feltételezésre épült, hogy létezik egy közép-európai régió. A valóságban azonban valamennyi fél különböző érdekek alapján működött közre, amelyek összeegyeztethetetlennek bizonyultak. Magyar javaslatra a Pentagonale Lengyelországot is bevette a rendszerbe hatodiknak, amivel csak tovább bővült a lehetséges érdekellentétek köre. A Pentagonale és a Hexagonale addig látszott

életképesnek, amíg fennállt az egységes Jugoszlávia és Csehszlovákia, és amíg Lengyelországban esély volt a liberális kormányzásra, amíg Itália önálló keleti politikáról szőtt álmokat. Az utolsó jugoszláv kormány, Marković bukása, a délszláv háború, a lengyel Mazowiecki lemondása, az olasz politikai és gazdasági válság, Csehország és Szlovákia elválása, illetve a közép-európai illúziók szétfoszlása megkérdőjelezte a további együttműködést.

A Pentagonale vagy Hexagonale más összeállításban elvileg lehetséges az ezredfordulón, de ennek a változatnak kevés az esélye.

Kiválóan működhet az az Alpok–Adria szubregionális szövetség, amely olasz, osztrák, szlovén, horvát, magyar megyéket és tartományokat kapcsol össze, s amelyből a Pentagonale kinőtt. A megyeközi, tartományközi gazdasági és kulturális kapcsolatok szorosabbá válására reális esély van a Kárpát-Eurorégió összefogás keretében is, amely Délkelet-Lengyelország (krosznói régió), Nyugat-Ukrajna (Kárpát-alja), Kelet-Szlovákia (Kassa, Eperjes) és Északkelet-Magyarország (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Heves megyék) és majd Románia északnyugati tartományait fogja össze.¹⁶

d) „Intermare” változat

A kelet-európai „harmadik utas” politikák egyik változata az Európa – Németország – és Oroszország, a kapitalizmus és a szocializmus közötti önálló, „tengertől tengerig”, a Baltikumtól az Adriáig és a Fekete tengerig nyúló régió és regionális együttműködés.

Ebben a 180 millió embert és 18 országot magában foglaló régióban önálló gazdasági és erkölcsi elvek alapján működő piac alakul ki, ahol Lengyelország a balti államokkal, Fehéroroszországgal és Ukrajnával éppoly szoros gazdasági-politikai közösségre lép, mint Csehországgal, Szlovákiával vagy Magyarországgal, miként Magyarország is Romániával, Szlovéniával, Horvátországgal ugyanolyan közvetlen kapcsolatokat épít ki, mint Kis-Jugoszláviával vagy Bulgáriával. A Független Lengyelország Konföderációja (KPN), a változat legfőbb javasolója egy semleges, tömbök közötti politikai csoportosulásról álmodik, amely nem hagyja magát „kiszákmányolni” se Németországtól, se Oroszországtól. Az elképzelésnek az is feltétele, hogy a felsorolt nemzeti államok „felismerjék”, nem egymásnak ellenfelei, hanem az őket közrefogó nagyhatalmaknak, amelyek ellentéteiket csak kihasználják.

e) „Három törpe” változat

Három, összesen 22 milliós törpeország – Csehország (10,3 millió lakos), Magyarország (10,1 millió), Szlovénia (1,9 millió) – külön-külön vagy egymással nagyon laza kapcsolatban jutnak el az Európai Közösség határához. A három kis ország együttesen is jóval kisebb Lengyelországnál, nagyjából akkora, mint Románia. Ezek a törpék ma Kelet-Európa legfejlettebb országai. Csehország Szlovákia nélkül a 6500–7000 dolláros egy főre jutó GDP régiójában van Szlovénia a 6000–6500 dolláros tartományban. (Hivatalos adatok szerint ez 1990-ben 5400 USD volt, amely 1991-ben 5060-ra esett vissza, de ezek az adatok nem tükrözik a kiterjedt árnyékgazdaságot.) Magyarország hivatalosan 3300 USD körül tart, de a valóságban inkább 5500–6000 USD-nél. Jelentősen különbözik az országok gazdasági és politikai kultúrája is a többi kelet-európai államtól. Magyarországon az 1968-as reformoknak és a kádári imitált piaci módszereknek köszönhetően, Szlovéniában pedig a

titóizmus piaci szocializmusából következően végbement egy *felemás polgárosodás*. Valójában az a) változatról van szó, azzal a kiterjesztéssel, hogy Magyarország mellett a törpe Csehország és az ugyancsak apró Szlovénia kerülnek az Ausztria által hagyott közép-európai űrbe, a közvetítők helyébe. (A Baltikumban a törpe Észtország Finnország és Svédország mellé, helyébe.) Csehország leveti magáról Szlovákiát, és Szlovéniának sikerül kibújni a volt Jugoszlávia háborúskodó államainak gyűrűjéből. Mind a három kicsiny országocskára ráilleszthető az olasz–német–osztrák útvonalra, s valamennyien képesek politikai és gazdasági kultúrájuk révén egyfajta európai beilleszkedésre.¹⁷ A három ország sikeresen vált le a hiperinflációs övezetről, elkerülték a gazdasági összeomlást, és a konszolidáció felé haladnak. Részei egy kereskedelmi „márkaövezetnek”, és egy német kulturális övezetnek. Magyarország eddig több mint négy milliárd USD működő tőkét vont be, Csehország 1,8 milliárdot, Szlovénia 500 milliót. Ahhoz, hogy ne szakadjanak le teljesen, nem kell több, mint együttesen évi 4 milliárd, növekedésükhöz pedig évi 8–10 milliárd USD. (Ez egy évtized alatt 40, illetve 80–100 milliárd, negyede, illetve fele annak, amit Németország nyugati fele az egyesülés első 18 hónapjában a keleti német területekre költött.) Mindhárom ország etnikailag homogén (Szlovéniában elenyésző számú más nemzetiségű él, Csehországban csak az ott dolgozó 400 ezer szlovák és a megoldatlan szudétanémet, valamint tessini lengyel probléma okozhat gondokat, Magyarországon pedig a cigánykérdés). Az országok már kitapasztalták az etnikai összecsapások valamennyi hátrányát. Csehország, Magyarország és Szlovénia politikai rendszereiben a kilencvenes évek közepére ki fogják szorítani a bal- és jobboldali politikai szélsőségeket, és stabilizálni fogják a parlamentáris rendszert. A belülről szervezett diktatúra esélyei kicsinyek.

Feltehetően a közös fellépés egyiküknek sem lenne ínyére, valamennyien egyénileg versenyeznek a legjobb törpe címért.

f) „Négy rózsaszín egér” változat

Csehország és Szlovákia szétválása után a visegrádi együttműködés cseh megkérdőjelezésének hatására felmerült a visegrádi hármak felbontásának, és négy kis ország – Ausztria, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia – együttes európai kezelésének ügye. (Ezt a javaslatot Horn Gyula MSZP-pártelnök tette a davosi világgazdasági csúcstalálkozón.)

Ausztria EK-csatlakozása a kilencvenes évek közepén tanulási folyamatot jelentene a másik három ország számára. Ausztria lenne a *tutóra* a csatlakozásra váróknak, mintegy bevezetné őket az Európai Közösségbe. A négy ország együttműködése javítaná a magyar–szlovák viszonyt. A négy ország összhangjának alapja az 1994 utáni „rózsaszín kormányzás”, vagyis egy szociáldemokrata, szocialista politika. (Szlovéniában nagykoalíció, Ausztriában SPÖ-kormány, Szlovákiában HZDS-kormány, Magyarországon 1994 után MSZP vezette koalíció.)

A békés átmenet forogatókönyvnek komoly valószínűsége van. De ebből a forogatókönyvből az első vagy a negyedik változat a leginkább elképzelhető. Az Európai Közösség

nem tud, nem akar befogadni egy bizonytalan hatvannégy- vagy éppen százötvenmillió térséget. A „visegrádi hármas” vagy „négyek” együttes kezelésével egyre inkább a távolságtartásra törekszik. (Előbb egyeztetek meg egymás között, és kölcsönösen fejlesszük egymást, azután jöjjetek hozzánk.)¹⁸ A magántőke már megkülönböztette őket, s a kilencvenes években Csehországba és nem Szlovákiába, Magyarországra és nem Lengyelországba kívánnak beruházni, ha egyáltalán beruháznak. A „visegrádi hármas”, illetve „négyek” nem akarnak igazán együttműködni, Csehország már ma kifejezte érdektelenségét. Hiába kötnek szabadkereskedelmi egyezményt, nincs közöttük komoly kereskedelmi forgalom, nincsenek vegyesvállalataik. Magyarország és Szlovákia viszonyát elfertőzi a bősi vízi erőmű és a nemzetiségi kérdés.

Ami az egész „közös térség” külön integrációját illeti, azt egyaránt akadályozzák az országok sugarasan kiszolgáltatott kapcsolatai Németországnak és Oroszországnak, a hagyományos és új nemzeti és vallási ellentétek, valamint az együttműködési készség hiánya. Ezért az „Intermare” rendszer versenytársa a nemzetállami önerőre támaszkodás vagy a nagyhatalmi övezetekbe kerülés. Nagyon kicsi a valószínűsége a „négy rózsaszín egér” változatnak az országok és a pártok jelentős helyzetbeli különbsége miatt.

Véleményem szerint Európában nem fog megvalósulni az eltervezett unió, hanem inkább a konföderációs jelleg erősödik. Az Európai Közösség csak a nagyon kicsiket és csak szigorú vizsgáztatás után veszi be. Ilyen vizsgáknak talán egy konszolidált Magyarország, Csehország és Szlovénia felelhet meg. De ezek egymást is kilökhetik a versenyben. Természetesen Csehország és Szlovénia is a tartományok, a régiók Európájára építenek. (Csehország Bajorországra és Ausztriára, Szlovénia ugyanazokra, akikre Magyarország.)

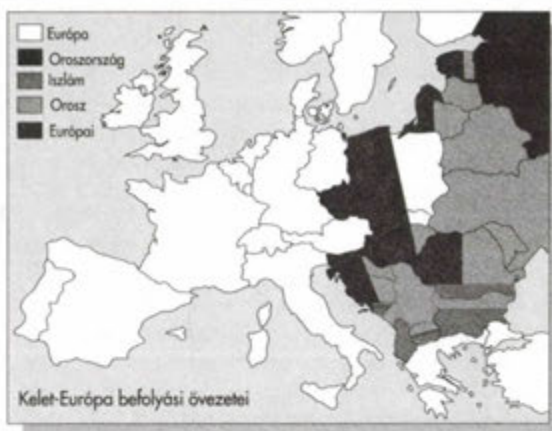
Lehetséges-e a három törpének nem Németországra, illetve a német befolyási övezetre alapoznia? Van-e esély arra, hogy a térségben – Magyarországon, Csehországban és Szlovéniában – francia, brit, észak-amerikai vagy távolkeleti befolyás jelenjen meg? Feltevésem szerint az országok kereskedelmileg már ma Németországtól függenek, Csehország és Szlovénia a működő tőke szempontjából is. De ami ennél lényegesebb, hogy a német és az osztrák életmódbeli mintát utánozza mindhárom társadalom. Az utánzás gazdasági kultúrában a magyar, a cseh és a szlovén polgár a bajor autókat, az osztrák házakat, az észak-olasz lakásberendezéseket látja mintaként maga előtt. Hiába döntenének politikusaik az amerikai vagy a távol-keleti kapcsolat mellett, a társadalmak vonzódása a német fogyasztói tér maradna.

A mai előrelátás szerint Európának leginkább a három törpe békés átmenete felelne meg, s ez is a legkönnyebben elképzelhető.

Kelet-Európa egésze számára a visegrádi hármas, illetve négyek, valamint Szlovénia és Horvátország formulája lenne a legkedvezőbb, ha ezt Európa és a világ tőkeberuházói akarnák és bírnák. Ez sokkal nagyobb biztonságot jelentene nemcsak a térség, hanem egész Európa számára is. Ehhez azonban jóval nagyobb tőke kell, mint amit a világ ma és az elkövetkező évtizedben hajlandó megkockáztatni. Itt ugyanis összehangolt modernizációs programokra lenne szükség, amit Európa még önmagán belül sem tud megcsinálni.

Összefoglalás

Az ezredfordulóra a kelet-európai ideiglenes vákuum betöltődik. Európa (Németország) és a nyugati hatalmak ket-

Kelet-Európa befolyási övezetei

tős ütközőövezetet alakítanak ki részben Oroszország, részben az iszlám befolyással szemben. A kettős ütközőzóna felfogja a politikai és gazdasági emigránsok áradatát, a fogyasztói és munkavállalói rohamokat, és, amennyire lehet, a katonai konfliktusokat.

Az ütközőzóna külső körében a balti államok, Lengyelország, Szlovákia, Románia, Horvátország puha övezet képeznek. A belső körben Csehország, Magyarország és Szlovénia lapulnak. A külső kör számára Európának nincs se politikai, se katonai, se gazdasági garanciája. Ennek garanciái az amerikai–oroszmegállapodásoktól függenek. A belső ütközőzónát Európa csak arról biztosítja, hogy megvédelmezi a külső támadásokkal szemben, de nem támogatja, ha a konfliktust maga idézi elő. (Ez a garancia hasonlítani fog ahhoz, amit a NATO–Varsói Szerződés szembenálláskor a semleges Ausztria, Finnország és részben az el nem kötelezett Jugoszlávia kapott.)

A Nyugat semmiféle gazdasági biztosítékot sem nyújt a kelet-európai országok többségének. Nem érik el a külső kört sem a multinacionális tőke, sem az integrációs támogatások, sem az alul szövőddő kisvállalkozói, fogyasztói kapcsolatokon nyugvó tőkeberuházások. A kelet-európai modernizáció nem teremthető meg önerőből. Csak akkor lehet sikeres, ha az adott ország belső felhalmozása össze tud kapaszkodni a felülről érkezett transznacionális vállalatokkal, az alulról, regionálisan kapcsolódó kisvállalkozásokkal. Lengyelországban van alsó „szövedék”, „butiktőke”, de nincs igazi transznacionális befektetés. Csehországban nincs termelői és fogyasztói kistulajdonosi összefonódottság, de van bizonyos mennyiségű transznacionális érdeklődés. Magyarországon van a leginkább jelen mindkét oldal, de természetesen nem a kellő mértékben. A külső körben se transznacionálisak nincsenek, se kisvállalkozók.

Csehország, Magyarország és Szlovénia a gazdasági növekedést, a biztonságot és az egyensúlyt fogják választani a területi terjeszkedéssel, az etnikai hatással szemben. A magyar állampolgárok után a magyar politika bele fog nyugodni a „kis-magyarországi” létbe, elfogadja a határok sérthetetlen-ségét. Oroszország és az iszlámot képviselő Törökország részben gazdasági és politikai befolyásuk alá vonják az Európa által „átengedett” területeket, de hatásuk nem, vagy kevéssé éri el a „három törpét”, a belső ütközőzónát. Ha az Egyesült Államok és Európa megerősíti a gazdasági és infrastrukturális kapcsolatokat a belső és a külső ütközőzóna államai, régiói között, akkor van remény a békés fejlődésre.

Kelet-Közép-Európa és Kelet-Európa nem feltétlenül jár a liberális piacgazdaság és a parlamentáris tömegdemokrácia útján. Valószínűbb, hogy más modernizációs és anti-modernizációs modellek, minták fognak megvalósulni. Ezek a minták és modellek történelmileg és földrajzilag nem távoliak, nem valamely elvont ideológián alapszanak.

Ha körültekintünk Kelet-Európában, az új történetnek hatféle előadását láthatjuk. Az előadásnak feltétele, hogy mi fog történni a három legfontosabb gazdaságpolitikai témában, és hogyan fognak egymáshoz viszonyulni a gazdasági élet szereplői az egyes témák kapcsán. Az a kérdés, hogy ki, mikor, milyen feltételek között hajt végre egy ipar-, agrár- és kereskedelem-szervezési feladatot; visz véghez egy válságkezelést a csődbe vagy felszámolásba jutott vállalatoknál és bankoknál; ki fog rendelkezni a vagyonnal, a privatizációs privilégiumokkal. A szereplők többsége állami, államigazgatási szervezet, amelyek azonban érdekharcban állanak egymással. Így az átalakulási folyamatot vezérelhetik a) költségvetési eszközökkel a Pénzügyminisztériumon keresztül; b) ágazati elosztással az ágazati minisztériumok irányításával; c) állami tulajdonosi és privatizációs szervezetekkel; d) állami nagyvállalatok; e) területi önkormányzatok; f) magánvállalkozások; g) szakszervezetek, társadalombiztosítási önkormányzatok; h) külföldi befektetők; i) bankok, pénzintézetek; j) maffiák.¹⁹

1. *Tekintélyelvű antikapitalista diktatúra, irányított gazdasággal* (szovjet minta). Nem, vagy gyengébben működik a központosított adminisztratív gazdaság, de élnek a tartományi, kormányzósági adminisztratív hatalmak. Az önellátás, a saját terület védelme, a fogyasztók és a termelők hozzárendelése az adminisztrációhoz – mindez a korábbiak, a szovjet típusú rendszer folytatását jelentik nemzeti színben. A *homo sovieticus* továbbra is sorban áll, lefizet, hátulról szerez, és betartja a szovjet rendszer szabályát: „ti nem fizettek, mi nem dolgozunk”. A némenklátúra, a biztonsági szolgálatok, az „átalakító elitek” abból élnek, hogy egyedül képesek a gazdasági és biztonsági kapcsolatok fenntartására, egyedül alkalmasak a hiányzó anyag, energia, szállítási kapacitás, privatizálandó vagyon megszerzésére és mozgásba hozatalára. A központi hatalom gyakorlóit pedig vagy nyíltan elismerik a szovjet rendszer visszaállítását, vagy palástolják azt, a piacra, a szükséghelyzetre, a nemzeti érdekekre hivatkozva.

2. *Populista állampárti vagy elnöki rendszer, állami intervencionista gazdasággal* (balkáni, görög minta). A társadalom többségi nyomásának hatására szociális osztozkodás és osztás kezdődik, illetve folytatódik, amely ugyan a modernizáció tökéjének feléréséhez vezet, de biztosítja az alacsony szintű, egyenlőségi alapú megélhetést. Mivel a társadalom többsége be van zárva az átalakíthatatlan üzemekbe, lakótelepekre, városokba, és nincs is reménye arra, hogy a piacgazdaság bevezetésével munkához, lakóhelyhez, jövedelemhez juthat, ezért szükségképpen a megváltozott államra vágyakozik. Arra az államra, amelyik továbbra is nyújtja a szociális biztonság alacsony szintjét, támogatja a vállalatot, a halódás szintjén életben tartja a várost. Ebben a balkáni modellben hozzá vannak szokva ahhoz, hogy az állampárt és/vagy az elnök mindenható, természetesnek veszik, hogy az állam sápot szed, hogy mindenért baksist kell fizetni. A kleptokrácia az uralkodó forma. Erős az állam újraelosztó szerepe, jelentős az idegen-, a kapitalizmus- és a modernizációellenesség. Az állami tisztviselők bérébe bele van számítva, hogy hivatalaikban az ügyfelek fizetnek, hogy néhány év alatt kell az államvagyonból annyit privatizálniuk

a maguk számára, amennyi életük végéig elegendő. A „rendszerelő elit” abban különbözik szocialista, szovjet típusú elődjétől, hogy a rendszert nem adminisztratív utasításokkal, hanem kenőpénzekkel mozgatja.

3. *Államkorporatizmus, indirekt gazdaságirányítás* (kádári magyar minta). Ezt az előadást jól ismerjük. A hatvanas évek közepétől a nyolcvanas évek közepéig tartó „fogyasztói szocializmusról” van szó. Az imitált piac körülményei között, az államigazgatás értékrendje alapján, az állampárt vagy kormányzó párt különböző szintű szervezetei, az állam központi és helyi szervei alkudoznak, egyezkednek a pénzügyi szabályozókon, az árakon, a béreken, a vagyon kezelésén, a vezetői kinevezéseken a nagyvállalatokkal, a bankokkal, a szakszervezetekkel, a gazdaság erős csoportjaival. Ennek egyik változata a költségvetési keretek elosztása fölötti alku, amikor a vezérlés a fiskális politikán keresztül történik. Másik változata az ágazati politikákon, a központi tervszámokon keresztüli vezérlés.

Az államkorporatista rendszerben lehetővé válik a helyi autonómia, a vállalati önállóság, kettéválik a közelet és a magánélet, megjelenhet egy legális második gazdaság. Az erős csoportok közötti alkudozásokat szakmai elitek gyakorolják. Meg jelenik a fogyasztói boldogulás természetes igénye.

Ez a „jobb útja” az 1978 utáni Kínának. (A kínai fejlődés eltér a japán és „kistigris”-modellektől, amennyiben már nekilendülésének kezdetétől meg van fertőzve a fogyasztás igényével. A növekedés nem az elhalasztott fogyasztásra, hosszú távú megtakarításra, az ázsiai aszketikus morálra épít, hanem a feszítő belső fogyasztásnövekedési igényre.) De ez a „jobb útja” Oroszországnak és Ukrajnának, Belarusznak és Moldáviának, Szlovákiának és Romániának, Bulgáriának és Albániának.²⁰ Elképzelhető, hogy ez a „rossz útja” Lengyelországnak és Csehországnak, hogy ide csúszik vissza Magyarország.

4. *Kettős társadalom, kettős gazdaság* (olasz minta). Mind azokban az országokban, ahol korábban nemcsak az állami vállalatok aránya volt magas, de jelentős legális második gazdasággal is rendelkeztek, a gazdaság és a társadalom kettős szerveződési elvre tér át. Az első gazdaságban, az állami nagyvállalatokban, nagybankokban megtelepsznek a politikai pártok, a szakszervezetek, a különböző maffiák. Politikai keresztapák döntenek nagyvállalatok privatizációjáról, a pártok és az érdekképviselők beültetik képviselőiket a vállalatok és a bankok igazgatóságaiba, felügyelő bizottságaiba. A politikusok gazdasági kijárókká válnak, akiket egy-egy érdekcsoport fizet, hogy kiváltsághoz és információhoz jusson. A másik oldalon működik egy élénk magángazdaság, amelyben a versengést az egymás közti félpiacon, félmaffia szabályok határozzák meg. A társadalom tudomásul veszi, hogy „fönn” mindenkit meg kell fizetni, cserében azért, hogy „lenn” békén hagyják, ne kelljen politizálnia, lecsalhasa az adóját, ne lássanak bele az üzleti könyveibe.

5. *Reformdiktatúra*. Átmeneti szakaszról van szó. Egy modernizációs kisebbség (legyen az vállalkozói, államigazgatási hivatalnoki, területi) megkísérli a gyorsított átvágást a piacosítás felé. Csakhogy ez az „útlevágás” nem találkozik a többség szándékaival, ezért a kisebbség kénytelen diktatórikus eszközöket is igénybe venni. El akarja véseltetni a lakosság többségével a reformok szociális terheit, a tömeges munkanélküliséget, rendet akar csinálni az állami vagyon kezelésében, a privatizációban, előnyhöz akarja juttatni a fejlettebb területet a fejletlenebbel szemben. Ahhoz, hogy kitarthasson a környékbeli intézkedések mellett, vissza kell szorítania a parlamentáris formákat, csökkenteni

kentenie kell az ellenzéki beleszólást, el kell némítania a szakszervezeteket. A nyolcvanas évek reformkommunista, reformsocialista szakértői, a nyugati pénzügyi intézmények irányítói többségükben ilyen átmenetet képzeltek el Chile, Délkelet-Ázsia vagy Törökország mintájára. A mai megfigyelő óvatosabb a minták sikereit illetően is, ugyanakkor láthatólag a reformdiktatúrák sokkolási kísérleteknek nem sok eredménye volt Kelet-Európában. Ezt persze magyarázhatjuk azzal is, hogy a központi hatalmak képtelenek voltak a végsőig kitartani, s engedtek a demokratikus populizmus nyomásának. Annyi bizonyos, hogy a reformdiktatúrákhoz sem kellő szocialista, sem kellő konzervatív-nacionalista, sem kellő liberális erő nem adatott meg. S ha diktatúra tán itt-ott meg is valósult, a reformok jóval kevésbé. Mivel feltételezésem szerint a kelet-európai

modernizációk fogyasztói utánzáson alapuló modernizációk, a fogyasztás letörésén alapuló reformdiktatúrák kevés eséllyel indulhatnak.

6. *Korporatív etatizmus* (osztrák minta). Államigazgatási és pártmegállapodásokkal, a piaci szabályozásokat kiegészítő, ellenőrző korporatív rendszer. „*Sozialpartnerschaft*”, azaz a szociális partnerek állandó egyeztetésén alapuló állami jövedelemelosztási és újraelosztási mechanizmus. Állam, szakszervezetek, munkáltatói szervezetek, bankok folyamatos együttműködése az ipari, a kereskedelmi és a szociális „kiigazítások” érdekében. Ilyen tendenciák láthatók Magyarországon, Csehországban, Szlovéniában, s vannak elemei Lengyelországban. Feltétele az, hogy egyik szociális oldalon se jöjjön létre túlhatalom, s a felek között törekvés legyen a megállapodásra.

J E G Y Z E T E K

1. A realista orosz szakértők szerint „Oroszország mérsékelt autoritárius állam lesz, vegyes államkapitalista jelleggel”. (Sztrategija, 1992)

2. Az Orosz Föderáció 1992. nyári alkotmánytervezete tartalmazza az önálló autonómiák alkotmányos elismerését. Az 1992 novemberében megindult jecini centralizációs hullám ezt már nem kívánja elfogadni. A huzavona ellenére majdnem bizonyos, hogy Moszkva a régiók önállóságának elismerésére fog kényszerülni. Ezeknek az önálló övezeteknek különböző jogi, gazdasági státusok adhatók, a szövetséges köztársaságtól a különleges övezetig. Az önálló Tatarsztan vagy Baskirisztan nyugodtan megférhet a moszkvai központtal, mint a kivételes, vagy különleges övezetként kezelt Vlagyivosztok, vagy Urali Köztársaság. Ennek a mintát kialakította Kína, és ezzel eddig még össze tudta tartani birodalmát.

3. A FÁK a volt Szovjetunió nem minden tagköztársaságát öleli ma fel. De az orosz nyomás hatására már volt, aki rákényszerült, hogy eredeti szándékával ellentétben belépjen a FÁK-ba. Az egyes országok ugyan megpróbálkoznak az önálló pénz kibocsátásával, de igen erős a rubel vonzása, nehéz kilépni a „rubelövezetből”. Nem szedhető szét az infrastruktúra, a vasút, az út, a csővezetékek stb. rendszere.

4. Természetesen lehetséges, hogy az integráció, a belső birodalom helyreállításának formája végül nem a FÁK, hanem valamely más néven előálló integráció, vagy a fokról fokra megszülető kétoldali megállapodások lesznek.

5. Ezzel a lehetőséggel Jelcin Oroszországa könnyörtelenül él is, elegendő a Jelcin-Kravcsuk tárgyalásokon az ukránokkal szembeni fellépésre gondolni, amely a Krímet és a fekete-tengeri flottát orosz fennhatóság alá vonta. De hasonlóképpen nagy nyomás alatt áll Belarusz, vagy éppen Litvánia.

6. A katonai beavatkozás lehet közvetlen és közvetett. Ilyen közvetlen beavatkozás az orosz jelenlét Moldáviában, helyesebben az orosz katonai támogatás, védelem a „Dnyeszter Köztársaság” számára. Valószínű, hogy a volt Szovjetunió területe olyan zónává válhat, ahol a katonai erő lényeges szerepet játszik majd a politikában. Az államközi kapcsolatok militarizációjának veszélye igen nagy.” (Sztrategija, 1992) A közvetett katonai befolyás az, amikor Oroszország jelentkezik arra, hogy biztosítja valamely ország védelmét, és szerződéseket köt ilyen tartalommal. Ide számítható Jelcinnek az a döntése is, hogy tiltakozik a kelet-európai országok NATO-tagsága ellen.

7. Ukrajnában a nagy ukrán többségű Galícia nemzeti központosító törekvéseivel szemben áll az orosz többségű Donyec-medencével, a Krímmel és Odesszával éppúgy, mint a vegyes népességű Kárpátaljával. Az ukrán nemzeti ellentétek tetéződnek a görög-katolikus, az ukrán, illetve moszkvai pravoszláv konfliktusaival. A regionalizmus meghatározója azonban a területi nomenklatúrák (régipártvezetés, KGB, vállalati vezetés), területi maffiak eltérő érdeke. Ezért Ukrajnában a nyomás az erős tartományi hatalomra, a gyenge Kijevre és a FÁK felé történő tájékozódásra alapozódik. Ma a helyi hatalmaknak inkább útjában áll a közelebb lévő kijevi

„hetman”, mint a moszkvai „cár”. A „hetmannak” az a feladata maradt, hogy békésen, és érdekeiket képviselve vezesse vissza Ukrajnát az orosz gazdaságba. Hasonló a helyzet Belaruszban is.

8. A nyugatiak már többet költöttek „konfliktuskezelésre”, mint a kis országok megerősítésére. Sajátos értetlenségükből, pontosabban érdekükből fakad, hogy inkább nyújtanak „csepp a tengerben” támogatást Oroszországnak, mint tőkét, modernizációs lökést a visegrádi négyeknek, a Baltikumnak vagy Ukrajnának.

9. Olyan szociális bázis jön létre, amely elősegíti a radikális politikai mozgalmak megerősödését. Ezek, ha hatalomra kerülnek, elkerülhetetlenül a külpolitikai kalandok és a militarista politika irányába lökhetik Oroszországot. Ugyanilyen folyamatok várhatók a Szovjetunió más országaiban is, például Ukrajnában. Egyértelmű az a kísértés, hogy a nép elégedetlenségét a „külső ellenség” felé irányítsák. Külön kihívást jelent a nemzeti kisebbségek helyzete, amennyiben nyomás és diszkrimináció tárgyává lesznek.

Nemcsak a 25–28 millió oroszról van szó, hanem a közel 70 millió emberről, benne ukránokról, beloruszokról és másokról, akik kívül esnek történelmi régiójukon.” (Sztrategija, 1992)

10. Igaza van Huntingtonnak (Huntington, 1993), hogy a „melyik oldalon állsz?” megváltoztatható, pozicionális kérdését felváltotta a „ki vagy?” változtathatatlan, származási kérdése. De ez nem, vagy nemcsak Kelet-Európa, hanem Nyugat-Európa gondja is, és nem vallási vagy kulturális különbségekre vezethető vissza, hanem nyers gazdaságiakra. Ma nagyobb egység és szolidaritás van a katalán társadalmi rétegek között az andalúzokkal szemben – a viszonylag gazdagabbnak a szegényekkel szemben –, mint a katalán és andalúz felső középosztályok vagy munkások között. Ma az a kérdés, hogy „lombard vagy?”, „milánói vagy?”, „szicíliai vagy?” fontosabb, mint a rétegmeghatározottság, mint az, hogy kereszténydemokrata vagy szocialista az ember. Hasonlóképpen az „Ossi” és a „Wessi” megkülönböztetése Németországban. Keleten a szlovén gazdasági különbséget jelent a szerbkel szemben, a cseh a szlovákkal szemben. A magyar – legyen az Magyarország szegény embere – gazdagot jelent Romániában vagy Ukrajnában. A „ki vagy?” kérdés azért könnyörtelen, mert „megváltoztathatatlanul” kasztba sorolja a gazdaságilag remélőket és a reménytelen helyzetűeket. Lehetnek a csehek és a szlovákok ugyanazon katolicizmus hagyományainak átlói, lehetnek azonos nyelvűek, elválasztja őket a „ki vagy, cseh vagy szlovák?” döntő kérdése. Foucher az egységesebb és gazdagabb régió, ország leválását „szlovén szindrómának” nevezi (Foucher, 1993). (Szlovénia azért tudott nyelvileg egységes maradni, mert igen szigorú „idegenpolitikát” folytatott Jugoszlávián belül. Nem engedte letelepedni városaiban és falvaiban a bejáró és ingázó szerb, horvát, albán, makedón munkaerőt, nem járult hozzá semmilyen iparosítási akcióhoz, amely a népesség keveredésével járhatott volna. Csehország természetesen nem járt el hasonlóképpen a szlovákokkal szemben. A Csehországban élő szlovákok viszont inkább cseheknek vallják magukat, csak-hogy megmaradassanak a gazdagabb ország polgárainak.)

11. Sajátos módon egy-egy nemzet, országrész gazdasági reményét vagy reménytelenségét jól kifejezi, hogy a nála gazdagabb vagy a

nála szegényebb nemzeti vagy vallási kisebbséggel szemben lép fel diszkriminatív módon. Magyarországon nincs tömeges német-, vagy zsidóellenes érzelmek – felfelé, annál inkább heves cigányellenes érzés – lefelé. A szlovének mindent megtesznek, hogy eltitkolják német-, vagy olaszellenes rossz érzéseiket, de nyíltan hangot adnak megvetésüket a szerbekkel, a makedónokkal, az albánokkal szemben. Viszont a szerbek össze dühvel rombolták le Dubrovnik óvárosát, a horvát „gazdagság” szimbólumát, a Nyugatra nyíló kaput. S nem tagadható, hogy a szlovák vagy a román magyarellenes érzelmekben erősen közrejátszik: magyarnak lenni annyi, mint gazdasági reményekkel bírni, szlováknak és románoknak viszont maga a reménytelenség.

12. Csak emlékeztetek arra, hogy ilyen „alközponti” szerepet kívánt betölteni 1945 és 1948 között a titói Jugoszlávia, és az ún. el nem kötelezett Jugoszláviának is nem titkolt szándéka volt, hogy a Balkán vezető hatalma legyen.

13. Ismét hangsúlyozom, hogy a mai nagyhatalmi erőfeszítések a jelenlegi határok fenntartására irányulnak, és nincs a kisebbségi jogok kapcsán olyan nemzetközi elkötelezettség, amely azt területi keretekben – a határok módosításával, területi autonómia követelésével – óhajtáná megoldani.

14. Romániába a külföldi tőkebeáramlás 1992-es „csúcsa” – 240 millió USD – után 1993-ban már csak 120 millió USD körül megbe, ami tízede a magyar tőkebevonásnak. Ugyanígy Szlovákia is elenyésző külföldi tőkét tud bevonni Magyarországhoz képest.

15. Magyarország fejlett nyugat-dunántúli részei közvetlenül kapcsolódnak Ausztriához, a keleti végeken pedig folyik a keleti cse-rekereskedeleme. Mindez emlékeztet arra az Ausztriára, amelynek nyugati részei beépültek a német gazdaságba, miközben Burgenland feletlen területe a magyar fogyasztókból élt. Magyarországnak előnye Csehországgal és Szlovéniával szemben, hogy egyik szélén közvetlenül kapcsolódik a Nyugathoz, a másikon ugyancsak közvetlenül a volt szovjet zónához. A kis Magyarország esélyei közé tartozik az is, hogy a horvátországi és a szerbiai újjáépítés egyik kiindulási bázisa lehet.

16. Az alregionális együttműködés először 1991-ben merült fel a Visegrádi Hármak keretében, elsősorban lengyel és magyar kezdeményezésre. Ez nagy vitát váltott ki, főként lengyel és román viszonylatban (Lozinski, 1991). Később hosszadalmas államközi tárgyalások után a kezdeti lépéseket megtették az érdekelt megyék, de a folyamat még csak éppen hogy elindult.

17. Ennek a három kultúrának nem kell egy gyökérről fakadnia. Sokkal fontosabb, hogy egy irányba mutassanak.

18. Jellemző, hogy Európában egyetlen nemzetállamok közötti al-regió sem működik. Nincs „skandináv összefogás” Svédország, Norvégia, Dánia és Finnország között, nem létezik „ibériai együttműködés” Spanyolország és Portugália, vagy „balkáni integráció” Görögország és Törökország között. Mindez annak ellenére, hogy vannak történelmi hagyományok, közös fejlődési irányok. Lehetőség, hogy illúzió nemzetállami integrációkban reménykedni. Annál valószínűbb a tartományközi, a városközi regionális integráció.

19. Ha az ipart, a mezőgazdaságot és a kereskedelmet csak egy vagy több maffia képes megszervezni, ha a válságba jutott vállalatok közül bünszövetkezetek választják ki a nekik kellőket és ejtik a nekik szükségleteneket, s végül ha a maffiák jutnak vagyonokhoz, befektetési lehetőségekhez, akkor ennek természetesen következményei vannak a politikai szférában. Ha a gazdasági élet kriminalizálódott, akkor már nagyon nehéz a folyamatot politikailag visszafordítani.

Ha viszont az ipari reorganizációt, az agrárpiacot, a kereskedelmet bankok és pénzintézetek szervezik részben a válságkezelésen, részben önmaguk és a vállalatok privatizációján keresztül, akkor az átmeneti folyamatban más szerepet játszanak az államigazgatási, a vállalati szervezetek vagy éppen a maffia.

20. Amikor ma Oroszországra vagy Szlovákiára, Romániára vagy Bulgáriára nézünk, óhatatlanul az jut az eszünkbe, hogy valahol ott tartanak, ahol mi magyarok a hatvanas évek elején. Társadalmi családottak és kiábrándultak, nem hisznek már sem a tervben, sem a piacbán, se Keletben, se Nyugatban, se a kormányon

IRODALOMJEGYZÉK

American Foreign Policy – Otherwise engaged (1993) (Economist, okt. 30.)

Arató USD (1992a): A kelet-európai forradalom (BUKSZ, 2.)

Arató András–Cohen, Jean (1992b): Civil társadalom és demokratikus átmenet Latin-Amerikában és Kelet-Európában (Mozgó Világ, 7.)

Arató András (1993): Forradalom, restauráció és legitimáció (Politikatudományi Szemle, 3.)

Aslamazjan, Tigran (1993): Zerschlagung der Monopole in Russland (Vierteljahres Berichte, Nr. 133)

Boote, Anthony–Somogyi, János (1991): Economic Reform in Hungary since 1968 (IMF, Washington D.C.)

Balcerowicz, Leszek (1992): Democracy and Capitalism in the Contemporary World (Madrid, okt. 10–13.)

Balcerowicz, Leszek (1992): Passage à l'Économie de Marché (In: Europe Centrale et Orientale: Chroniques de la S.E.D.E.I.S., No. 4)

Balcerowicz, Leszek (1993a): Az első egyenleg (Valóság, 1.)

Balcerowicz, Leszek (1993b): Economic Developments and Reforms in the Partner Countries (NATO, Colloquium, június 30–július 2., Brüsszel)

Bouleversement à l'Est 1989–1990 (1990) (Notes et Études Documentaires, Paris)

Bozóki, A.–Körössényi, A.–Schöpplin, G. ed. (1992): Post-Communist Transition (Pinter, London)

Bozóki, A. et al (1991): Csendes? Forradalom? Volt? (T-Twins, Budapest)

Bozóki András (1993): Racionalizálható-e a csoda? (Politikatudományi Szemle, 3.)

Brus, Włodzimierz (1993): A privatizáció nehézségei és a poszt-kommunista gazdaságok átalakítása (Difficulties in privatization and transformation of post-Communist economies) (Külgazdaság, 9.)

Brzezinski, Zbigniew (1991): Selective Global Commitment (Foreign Affairs, 3)

Carrere d'Encausse, Helene (1992): Victorieuse Russie (Fayard, Paris)

Carrere d'Encausse, Helene (1993): Oroszországban a demokráciának esélye van (Népszabadság, nov. 22.)

Cichy, Ulrich (1993): Ungarn: Teilerfolge bei der wirtschaftlichen Transformation (Vierteljahres Berichte, június, Nr. 132)

Codevilla, Angelo (1993): The Euromess (Commentary, feb.); Europsóvány (2000, 11.)

Dahrendorf, Ralf (1990a): Reflections on the Revolution in Europe (Chatto and Windus, London)

Dahrendorf, Ralf (1990b): A szabadsághoz... (Kritika, 6.)

Dahrendorf, Ralf (1991–1992): Müssen Revolutionen scheitern? (Transit, 3)

Deacon, Bob (1992): A nemzetek fölötti és globális szervezetek hatása a közép-európai nemzeti szociálpolitikákra (Esély, 6.)

Deák, István (1992a): Survivors (The New York Review of Books, március 5.)

Deák, István (1992b): Németország és Ausztria viszonya Kelet-Közép-Európához (Európai Szemle, 3.)

Delors, J.–Hassner, P.–Le Goff, J.–Touraine, A. (1992): Beszélgetés Európáról (FES Tallózó, 7.)

Eastern Promise, Privatization Strategy for Post-communist countries (1992); Adam Smith Institute, London)

Euve, Francois (1993): Russia and Europe (European Vision, No. 24)

Fagyin, Andrej (1992): A harmadik Róma – a harmadik világban (2000, 3.)

Fallows, James (1992): What Can Save the Economy? (The New York Review of Books, április 23.)

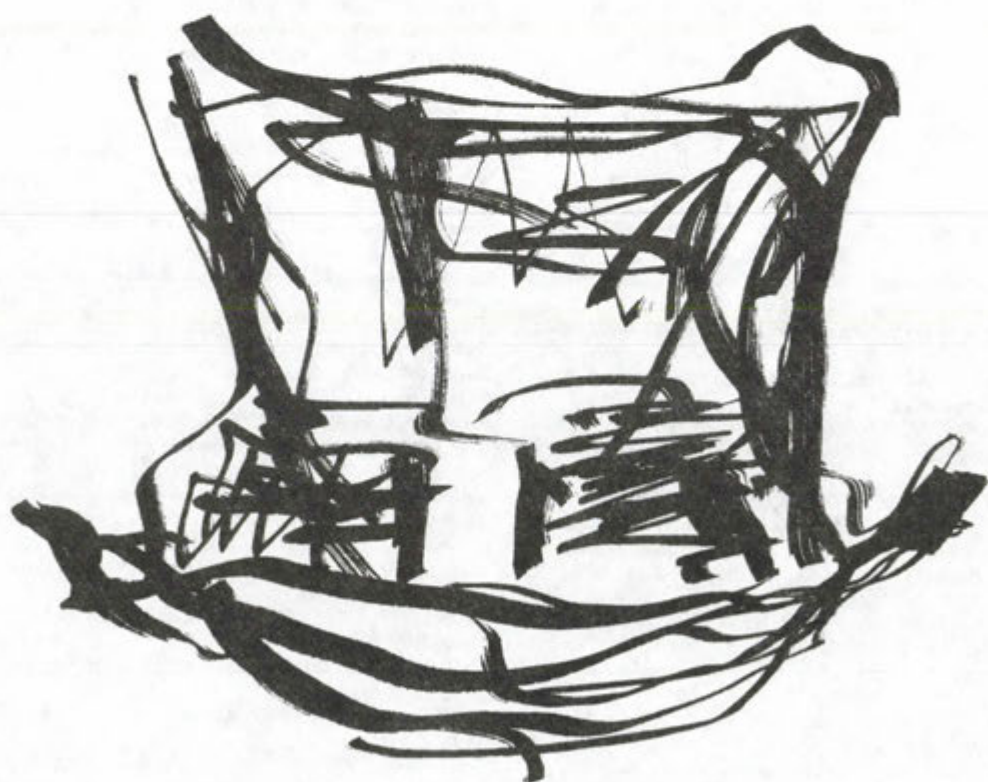
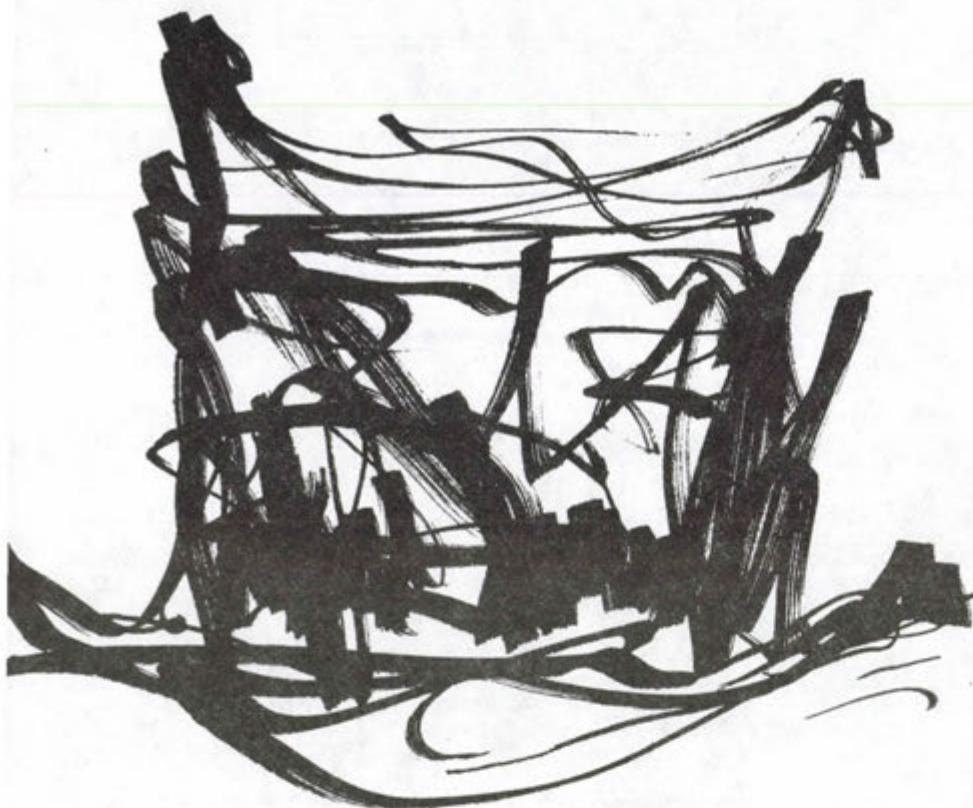
Fehér Ferenc–Heller Ágnes (1992): Kelet-Európa „dicsőséges forradalmi” (T-Twins, Budapest)

Fehér, Ferenc (1993): A modern és a posztmodern politikai állapot (Political State of Modernity and Postmodernity) (Társadalmi Szemle, 2.)

Foucher, M.–Potel J.Y. ed. (1993): Le continent retrouvé (DATAR, Ed. de l'Aube, Paris)

- Galtung, Johann (1993): Österreich 1995/96 – ein europäisches Szenario (Szenarien 95/96, 2)
- Garton Ash, Timothy (1990a): *The Magic Lantern* (Random House, New York)
- Garton Ash, Timothy (1990b): Kelet-Európa: a vízőn már megvolt, most rajtunk a sor (Eastern Europe: Après le Déluge, Nous; The New York Review of Books, augusztus 16.) (Népszabadság, aug. 25., szept. 1., 8., 15.)
- Garton Ash, Timothy (1990c): Ten Thoughts on the New Europe (The New York Review of Books, június 14.)
- Garton Ash, Timothy (1990d): Mitteleuropa? (Daedalus, tél)
- Garton Ash, Timothy (1991a): A balsors édes hasznai (Európa-Századvég, Budapest)
- Garton Ash, Timothy (1991b): Let the East-Europeans in! (The New York Review of Books, október 24.)
- Gati, Charles (1992): From Sarajevo to Sarajevo (Foreign Affairs, No. 71.)
- Georgescu, Ioan (1993): Mersul reformei economice in Rasarit (Capital, Nr. 9., március 5.)
- German Prospects (1992): Nomura Research Institute, július, Frankfurt
- Ginsburg, Hans Jakob (1992): Provinzielle Konkurrenz (Investieren im Osten) (WirtschaftsWoche, Nr. 43)
- Gomulka, Stanislaw (1992): Polish Economic Reform, 1990–1991 (Cambridge Journal of Economics)
- Groys, Boris (1992): Oroszország a „tisza kapitalizmus” útján (2000, 1.)
- Guichard, Catherine (1992): Building security in the new Europe: more than a matter of institutions (European Vision, No. 22)
- Hamilton, Lee H. (1992): A Democrat Looks at Foreign Policy (Foreign Affairs, 3)
- Hanák Péter (1991): Temetni veszélyes (Lettre Internationale, 4.)
- Hanák Péter (1992): Közép-Európa: a bomlás alternatívája (Lettre Internationale, 7.)
- Hankiss, Elemér (1990): *East European Alternatives* (Clarendon Press, Oxford)
- Hankiss, Elemér (1991): *Hongrie – diagnostics* (Georg, Paris)
- Hankiss, Elemér (1993): *Our recent Pasts* (mimeo)
- Hankiss, Elemér (1993): *Europe: Unity and Crisis* (mimeo)
- Hansen, Erik Fosnes (1993): Utazás Skandináviába (Lettre Internationale, 10.)
- Hanson, Philip-Teague, Elizabeth (1992): The Industrialists and Russian Economic Reform (RFE-RL, No. 19)
- Hillman, Arye-Milanovic, Branko (1992): *The Transition from Socialism to Eastern Europe* (The World Bank, Washington D.C.)
- Hobsbawm, Eric (1991): Ausztria és Közép-Európa (Lettre Internationale, 3.)
- Hobsbawm, Eric (1992): Nincs császár, nincs ruha: Közép-Európa ma (Lettre Internationale, 5.)
- Holmes, Kim R. (1990): Reshaping Europe: Strategies for a Post-Cold War Europe (Critical Issues, Heritage Foundation, Washington D.C.)
- Hungary (1992): A Financial Times Supplement, október 29.
- Huntington, Samuel P. (1992): *The Third Wave: Democratization in the late Twentieth Century* (University of Oklahoma Press)
- Huntington, Samuel P. (1993): The Clash of Civilizations? (Foreign Affairs, 3)
- Islam, S.-Mandelbaum, M. ed. (1993): *Making Markets* (Council on Foreign Relations Press, New York)
- Jones, Colin (1993): Ukraine: Free Fall to Catastrophe (The Banker, november)
- Kausel, Anton (1993): *Four Decades of Success* (Austrian National Bank, Wien)
- Kiricsenko, Nyikita-Privalov, Alekszandr-Smarov, Andrej (1993): Traurno-triumfalnaja szimfonia (Kommerszant, okt. 4–10.)
- Kopátsy Sándor (1993): A világgazdaság két nagy agglomerációjára előtűnik jár (Magyar Hírlap, nov. 22.)
- Kovács Miklós (1993): Embrió vagy újszülött? Az ukrán állam két-éves fennállásának mára levonható tanulságai (mimeo)
- Lihacsov, Dmitrij (1993): Az orosz történelem mítoszai (Lettre Internationale, 10.)
- Lipton, David-Sachs, Jeffrey (1992): Prospects for Russia's Economic Reforms (Brookings Papers, 2)
- Lozinski, Włodzimierz (1991): Varsó-Prága-Budapest (Sens, 38) (In: Limes 3. és ugyanitt a román reakciók)
- Mahbubani, Kishore (1992): The West and the Rest (The National Interest, 3)
- Maidment, Paul (1993): The Coming Eclipse of Greater Japan (Newsweek, november 15.)
- Mason, David S. (1992): *Revolutions in East-Central Europe: The Rise and Fall of Communism and the Cold War* (Westview Press, Boulder)
- Mink, Georges (1993): Les partis politiques du postcommunisme comme acteurs de la stabilité ou de la déstabilisation (NATO, Colloque, június 30.–július 2., Brüsszel)
- Nahaylo, Bohdan (1992): Ukraine and Moldova: The View from Kiev (RFE-RL, május 1.)
- Not the union they meant (1993): Economist, november 6.
- One wall replaces another (1993): Economist, május 1.
- Poor relations (1993): Economist, május 1.
- Portes, Richard szerk. (1993): *Economic Transformation in Central Europe – A Progress Report* (CEPR, London)
- Powell, Bill (1993): Asia's Power Struggle (Newsweek, november 15.)
- Rebuilding Europe (1992): Nomura Research Institute, Strategic Issues, No. IV)
- Republic of Slovenia (1993): A Financial Times Survey, március 30.
- Reuss, Conrad (1992): La crise économique en Europe centrale et la croissance de la CE: l'agenda pour 1993–1995 (Repères, 31)
- Reuss, Conrad (1993): How do you perceive the result of the links that you have established in the countries of Central Europe? (E.L.E.C., Doc. 4077, Brüsszel)
- Rupnik, Jacques (1990): *L'Autre Europe* (Ed. Odile Jacob, Paris)
- Ryabchuk, Mikola (1992): Two Ukraines? (East European Reporter, 4)
- The Czech Republic (1993): A Financial Times Supplement, január 11.)
- Schöpflin György (1990): A demokrácia esélyei (2000, 6.)
- Shmelev, Nikolai (1993): Economic Reforms in Russia (Vierteljahres Berichte, Nr. 133)
- Shtromas, A.-Kaplan M.A. eds. (1989): *The Soviet Union and the Challenge of the Future* (New York)
- Sutton, Michael (1993): La Communauté européenne et les pays „associés” d'Europe centrale et orientale (Bulletin financier de la BBL, augusztus)
- Szelényi Iván (1992): A posztkommunista átmenet társadalmi konfliktusai (MTA PTI, Budapest)
- Szilágyi Imre (1993): Szlovénia (mimeo)
- Sztankevics, Szergej (1992): Oroszország keresi önmagát (Russia in Search of Itself) (Európai Szemle, 4.)
- Sztrategija dlja Rosszii – Tyerizsi (1992) (Nyezavisimaja Gazeta, augusztus 19.)
- Thurrow, Lester (1993): *Head to head. The Coming Economic Battle among Japan, Europe, and America* (Brealey, London)
- Tismaneanu, Vladimir-Tudoran, Dorin (1993): A Bukarest-szindróma (Beszélő, júl. 24.)
- Vajda Mihály (1989): Az orosz szocializmus Közép-Európában (Századvég, Budapest)
- Vajda Mihály (1992): A történelem vége? Közép-Európa, 1989. (Századvég, Budapest)
- Vajna János (1992): Nacionalizmus vagy Európa (Beszélő, jún. 27.)
- Valki László (1992): Az integráció dicsérete (Beszélő, július 18.)
- Vásárhelyi Miklós (1993): Vissza a másodosztályba? (Beszélő, július 24.)
- Weidenfeld, W.-Janning, J. szerk. (1991): *Global Responsibilities: Europe in Tomorrow's World* (Bertelsmann, Gütersloh)
- Zon, Hans van (1992): Towards Regional Innovation Systems in Central Europe (FAST, FOP 308)

18 1994
'Carnaby'
- rowat

rint his gajet, Cd. O durszeia.
alinda kem kalayja?

Tandori Dezső

MEGHALTAK ŐK...VAGY AZ UTCA TÚLOLDALA

1. ESO ES EL AMOR

Valakivel már
beszélni vágyom;
valaki kell, bár
nem bármi áron.

Sültkrumplizóban
a Drury Lane-en,
Ladbrokes-ban, Tote-ban
ugyanazt érzem.

Bloomsbury-bolti
falépcső reccsenj:
megvult-holti
könyvekhez elcsenj.

Lenni, nem lenni?
Vagy vagy, vagy nem vagy!
De jó az ennyi,
ha hagy, ha nem hagy.

Ess, kis eső, ess,
száraz tó, áradj.
Amor S.O.S. –
megvult, ne fáradj.

2. A DAL

Tegnapi küzdecsnek,
nyerésnek, vesztesnek
hajnalt jön a díja,
ha valaki bírja.

Álmodtad-e? Gyí-a!
Maga versét írja.
Rosszat jóra hozná?
Épp kellettél hozzá.

3. ...Virginia Woolf mondja, hogyan vesztette el némely barátját. Meghaltak ők – vagy csak én felejtettem el átmenni az utca túloldalára. A Híres idézetek c. könyvet Doderer Porzellangasséján veszem meg, leszállítva. Benne a „York” is, mellyel most foglalkozom. Egy cím: YORK VÁRHAT. Ez az a „gyí-a”, mely saját versét írja. A Tóni verebünk, aki meghalt, telefonhírét vettem ennek. Ő sokat vérzett. Ellőtt szárnyú, vadon élt (vadon már élt) madár; szárnyacsonkolódásából, egyebekből dr. Ország megállapítja: heteket küzdhetett életéért a budaörsi porban. A Tóni szeret minket revírtávolon kívül, de ha vérzik (mert odaveri magát?), kezünkbe teljesnek látszó bizalommal hasal. Különben, kalitkán kívül, a hátára pördül, nem tud egyensúlyt (már). Viszem írógépem Belfastba, Dublinba, a Porzellangasséra, ebbe kapaszkodom. Éjjel hátton, hason alszom. A Tóninak lett az a padja, Kensingtonban, a High Church mellett. Üldögélek, nézek át az utca túloldalára. Nincsenek ismerőseim. A padon este: szatyor. Benne? Ez volt az a „pokróc a hajléktalannak”, ez volt az az éjszaka, hogy másnap vérben úszó ágyban ébredtem. Érdekes, csak magam nem voltam véres. De látszott: még orrom is a takaró-lepedőbe törölhettem, céklaszín vér mindenütt. A párnán nem, csak vállig, a fal felé. Megvettem az „Életet” (The Sporting Life; akik ezzel foglalkoznak, nekik: „a” Life), 24 oldal ma, Leopardstownban Ladbroke Handicap, Európa (a tulajoknak) legjobban fizetett handicap akadályversenye. 60 000 font összdíjazás (nekik; megjegyzem, nem is „olyan” sok). Vagy a Woburn Place-en. Itt fordítottam 140 oldalt guggolva; nem is olyan sok; néha 120-nak mondom stb. Nem volt jó magasságban egymáshoz a goethei komód, a kihúzható íróasztallap és a szék. Döngött volna, nagyon. Mégis, a szomszédok. Bár a portástól megszereztem (mint a három fiú és apjuk, oly válaszagresszivitással a hotel KZ-tábor modorára!) a portástól a cetlit: „Gépelek reggel 9.00 – estig 8.00”, más az, hogy azért már vissza ne éljek. Atone nyeri a leopardstownit. Bizarr, most meglátom nemsokára Leopardstownt, Tipperaryt, Navant, Naast, a vízparti versenyszínhelyet, Laytownt, Joyce Dublinját stb. Scotoni nyert, akkor, a véres nap után. Másnap Scotton Banks. Hallgatom a Skót szimfóniát; erre aludt el Szpéró, még 1977-ben, volt szobám és a (ma is) konyha ajtaja között. Az oly sokszor összetört aprófullungos ajtónál. Ezek az idők.

A Strudlhof-lépcső c. regény. Más az, mondom minap, ha az alsergrundi (9. ker., Bécs) tanács sokallja a kulcslyukolajozásra a pénzt, és szerdán csak 10–1/2 11 látogatható a Doderer-emlékszoba. Más az, mint ha nálunk 4. éve áll a kézirat, s ki sem adjuk (majd kiadjuk). A Strudlhof-lépcső tövében, kőbe vésvé, ott van Doderer verse. Egyre kevésbé könnyezem meg. „Elmúlt, bánatunkra, annyi minden / És a Szép mintha csak futna innen”. Bejön, persze, Arany. Másutt Karinthy Frigyes. Neki (és Kosztolányinak) eddig még minden igazságmondása „hat sich bewahrheitet”, külföldön is, az igazság s köztük „not much in it”, fej fej mellett. Övem új lukja, a Woburn Goethe-lapján fúrom: annyira van az előző lukak sokaságától, pedig azok is kisváltósúlyú lukak voltak már, mintha nem is „nothing in it”, de távozva ér a zsoké a célegyenesbe, s hátranéz. Szeretem az all weather anyagú pályákat (fibresand, equitrack, dirt, Sandbahn etc.) – szépek a szavak. Tóni élete nem volt szó. De a szavak szépek. Egy-egy mezőny névsora. Uluru, Kovalevskia, Sir Norman Holt. Uluru = fehér pásztorkutyánk, a Néger Ulumbu. Miért nem teszem meg Mtoto fiát, Fabulous Mtótót? Kenyattát, apja Mogambo? És Sir Norman Holt: az is a Tóni. Kovalevskia: nem tudom, miért tetszik.

Talán a szorgos Krupszkaja... micsoda melő folyhatott ott, mesélem aztán itthon, a pedagógiai tételek halmazai repkedhettek, cetlik, mint nálam a Bertrám-füzetekben a versek („lássuk, Bertrám: hány kört versz rám!”), meg egyáltalán. De: nem teszem meg őket, nem teszem meg őket, viszont Doderernél a Strudli rögtön azzal indul, hogy Mary K. lábát a Ferenc József pu.-nál aztán levágta a villamos. A Südbahnhofnál, szokatlan járdaszigetre lekászálódva sporttáskámmal, majdnem hátra lépek, mint festő, nézzük... s majdnem belépek saját D villamosom két kocsija közé, a villamos épp indul, már meg is feledkeztem róla. Nem tarolok egy du.: 7-8 lóval, eggyel se, de nem lépek be a D alá. York várhat? A Lancaster Hotel tövében (mint szállóra nem is gondolok rá, mint szállókra csak 16 fontig gondolok bármikre, de jobb a 12!) (per éj, reggelivel, véce lehet kint, behúzom ablakom a Woburn felé, belehugyozok a mosdóba, sőt már hiányérzetem van, ha köpni, pisálni nem rögtön a szobában lehet), nézem a Hockney-festő-úr jegyében derengő szemközti járdát, az íves ablakokat, nagy tömbépületek, Virginia Woolféknak itt ment porrá a háza, sebj, kevesebb gond, „a kiadó”, könyveken én sem csüngök. Tavasszal meglátom az Ouse-t? De nem két Ouse van? Az emberek; ahogy ott húzzák kis zörgős kerekos kofferjaikat, vagy enyhén görnyedten beszélgetnek, hosszanti irány. El. Dereng a hajnalfény, az ívelt ablakokon, egy szál fa (Schiele, Klee), Hockney-ba oltva. Egy emlék: kiállítás, árverés az AIDS-esek javára. Itt volt a „Van Gogh széke”, Hockney. S két nap múlva a Waddingtonnál, a Cork Streeten a galériában (ahol hat hét múlva ugyanazt a ritka, 1927-es Picabia-tájképet látom, igen, mint egy Korniss Dezső, őt is emlegetni kell már, ha Bécs felejt; Doboss Gyula mondja: Veszelszky Bélánál eleve megszoktuk azt az erkölcsstelenséget, hogy egy nagy festőt egyáltalán nem emlegetnek, ezt a botrányt... de Kornissnál valami mintha elindult volna... megpróbálom előszedni Kornisst), temetési menet a Woburnon! Fordítom „hegedűtokos” ír-szicilianó regényem, mellette Luganói Harmonikaszó a kazetta, igaz, lejátszóm nincs. De: vettem, 1,99-ért. Teljesen mindegy. Fekete autó (Lincolnokat is látok újabban, pl. a Dickens Szálló előtt; itt a Woburnon is lakott Dickens valaha), tele virággal, gusztustalanul, mint fáradt sütikrém, virágok, integetek, hajrá, fiú, ül egy Kafka-szerű srác, elveszi mégis a Milenát, nem, ez egy temetési menet! Jó ég! Holtbiztos Ali's Alibi (Alíz madaram, bicém), Star Market (Szpéró, Hajnalcsillagom... feljöttél egy szép napon) (ld. Pacino, abban a giccsfilmben, autóversenyző: a leukémiás lány ágyánál, hahaha: „Megrikattál, angyalom / De majd sírsz egy szép napon”, a lány meghal), csak akkor ne haljanak meg, mikor nem vagyok (itt). A temetési napon alig tudok kijönni mfnuszból. Kijövök, megkönnyebbülök, átmegyek az utca túloldalára, nézem az irodát. De jó, érzem, hogy megkönnyebbülhetek, az utolsó futamokat nem kell játszanom. Három lett volna még. Másnap számolom: Uluru, Kovalevskia, Sir Norman Holt: 17-szeres pénz lett volna. Én meg boldog vagyok, hogy nem „kellett”, végre... Minden így megy. De amíg ennek jutalma „a D”... Van ilyen? Ld. „Istenem, Istenem, / van ilyen, van ilyen?” kezdetű dal. Most ezek össze fognak jönni. Dalok, filológiailag: Holmi, Magyar Napló, C.E.T., 2000. Egy est, „a Kamra”: A két Peti, Petri, Kornis Misika. Csatársor? Az az ötös? Frászt. Lehet választani, Mándynál: Csüdör, Révész, Csihula; Pavlinka I, Pavlinka II; Nehadoma, Zotykó, Procenkó... (Részben társnémet vicce, ő utal erre. Nem rossz.) A Hamlet-megoldás: vagy vagy, vagy nem vagy. Hogyan lesz „mű” valamiből? Írás? Tegnap este még feljegyzem, már sötétben: a Lancaster Hotel tövében feljegyzem, két kávétabletta közt, ezt. Lenni, vagy... De hogyan lesz ez „mű”? Ahogy pl. ott künn: napi 80 szál cigi (jó, egy része: lógatott fejjel, az sok nyál, elköpve a Woburn fele, a szoba köpárányára), akkor is: 30-40 ebből Gitane... S itthon? Egy szál se! Ahogy a cigizésből nem cigizés lesz, lesz a feljegyzésből „írás”. Különben: a dohányzás ártalmairól, új felfogásom: a dohányzásnak nem szabad ártani

azzal, hogy nem odaadón tesszük! Odaadón, csak és csak dohányozni. Ne legyen az halandzsa. A Hamlet-kötet se volt halandzsa. A lovak... jó, az tematika. De az „állandóan következem”. Állandóan az ágyhoz rohanok a Woburnön, ott a jegyzetfüzet is, felfrom: „ez is állandó következés: cigi, fogkrém, kávétabletta v. neszka-vé, borotvavíz, jegyzetelés, könyöklés, sálígazgatás, hintőpor, közben nem nézek a tükörbe etc.” Írország: „Ronnie Wood” – a Stones basszusa – járja az ír pályákat. Hittem-e, hogy soványabb leszek, mint Ron? Ő festő is; ő a Stonesnál „20évtutánisamásoderesztésűpolgár”, na, talán ma nem, már. De hát mi az, hogy „ír pályákat jár”? Mi a Tote, a Ladbrokes, mi az, hogy én... Az a Tóni, a Scotoni, az Atone, a Szpéróba áthajló Scotton Banks. Stb. Mikor leszek „a három fiú és apjuk Pintertől”, ahogy a sok cigizés miatti füstriadós rádörömbölést – nem is miattam, csak lebuktam, így! – a portán engedmények kicsikarásával „hálaalom”? Oly rock modorban, ahogy azt kéne. Nem mint a zenész fiúk, akik ezt pénzért csinálják – és a fanoknak. Mindegy. Mikor nem fogok meghatódni, hogy nem léptetett a D alá isten? Pampapam egyenlő = Kovalevskia és az egész ország Uluru...? Mikor? Soká, Uram, sokára. Teddy és Johana. Sic, egy „n”. Ahogy ott a sajtóhiba: sárga könyv: „„Nem halod...”” Egész jó. Tónira gondolok. Nem halod? Mit csinálsz helyette? A helyette-csinálást hagyjuk. Kár, hogy másutt már megvan ez a kidolgozás-vers, a „beszart a halott” feldolgozása. De nézzük (Beszélő, ott van meg), azért egy tudósi elemzés elviszi (és a Mosonyi Alíz megengedi, utólag): felmerült ez, a Woburnön: de spessartian játszom! (Beszartan.) Jön erre, mert Lily Palmert szerettem, de nem ő volt ott az a csaj, csak egy F-es hendikeplovacska, a Pulver; spessarti fogadó. Ld. Karinthy, a Tóni padja után, deres nap: megyek a Hyde Parkba, gondolkodom Atone-on. „Deres már a Hájd Pááárk”. S hogy őket folytatam? Milyen ez? Mint hogy Gitane-os tollszipkám leejtem, hová? A fűbe. Mibe törölöm meg aztán? Ebben a fűben törölöm, s mikor használom újra? Ha elfeledkezem az incidensről. Véletlenül ugyanarra a padra ülök le fél nap múlva. Folytatás. Tehát beszartan fogadok. A tetszhalott-motívum, nem tudom, hogyan jön. Talán a temetési menet, na, ez az. Pl. kicsit gyenge sor az „éledőben-kókadozóban”. Nem akad jobb, eltűrendő. Ez egy dalelemzés. „Hol is vagytok?” Ez jól dramatizált. S tovább, még a tetszhalott beszél. De aztán rálátunk, mi látunk rá. Ja, az állandóan következem része a fehér-csoki-köpés is. Aztán: Astrallal a száj kenése, a Gitane kieszi az ajkat! Fehér csoki? Linda Perryéktől a Morphine and Chocolate! Megkeresni, ki az a nő, aki írta a szöveget. Plath-féle, bár utó... de...! S megvalósul a versben a beszart a halott dalformája. Tessék. (Petri Gyurinak ajánlottam, ki tudja, miért. Talán mert nem valami beszari fickónak láttam őt soha!)

Apollinaire is a „meghaltak ők”, a Szökökút-vers. S most fenn csatáznak északon. Érdekes, ilyen heroikus dolgok a Tóniról nem jutnak. A kis Kertész, Főkert HSC, a Tóni kalitkája mögött voltak a fikusok stb. Szépen nőttek. A Tóni kilátott a fás világra stb.

Mint a spessarti fogadóban
a tetszhalott:
éledőben-kókadozóban
...„Hol is vagytok?”

– „Tetszik vagy nem tetszik nekem:
ez itt Spessart.”
Szíve megdobbant hirtelen
– lenn, lenn! –, s beszart.

Szép a lüktetése a végének, a „lenn, lenn” rávilágít akkor a költészet egy csomó hiú, fölös igyekezetére is, jó lenne ez a vers, francba ne lenne jó már, ha nincs ennyire megcirkalmazva, hogy még ez is jó benne, ez gyenge-jó, puha kés, viszont az „éledőben-kókadózóban”, míg szintén puha, még csak nem is jó. Most valahogyan így lehet beszélni akkor erről, a többi, azért, nyilván van valahogy, s azért lehet. Még egy verset ide, Bertrámtól:

Az egész-szinte-tényleg
nem is velem történt meg.

Na, innen ezen azért melózni kell, van egy elképzelés: miért értelmes a sűrversszerű csupa nagybetű, kivédi a központozás túlértelmező kényszerét. De indul a dublini gép, elég!

1994. I. 20. hajnal

PS. Mert egy Linda-kalap (érdekes, a Carnaby, mikor magamnak vettem az esthez ilyet, épp Chris Rea ment. Jól sztereón, nekem csak monóm van. Mindnyájan áhítattal hallgattuk a Mestert. Egyek voltunk. Eladó, pénztáros, járókelő, vásárló, jagecs, szegecs, hátizsákos, Norwich-sálas stb. Hát nem érdekes? A 4 Non miatt megyek be a boltba a Carnaby – a Lindának különben nem a legjobb képe, ahogy a függőágyban mondja, mitől tud elaludni; s mellette valaki más, összenyírva, abban a Bravo-számban, ld. Porzellangasse, ott vettem a D vonalán, a Carnaby van. Fő, hogy kanárink, a Berci él, él, élni fog – egy darabig. Zárójel? Mert kalap-rajz jön, idemásolok még dalt, akartam, de ... ld. a bessart vogafó, így megy a dolog, sic., fogafó, szívom a fogam, aztán nem, inkább nem, aztán Uluru... na:

AZ ÁTÉLÉS

Linda Perrynek
mit köszönhetek?
Lestem a dalát
egész nyáron át. (Értsd: jön-e a klip stb.)

Most ezt el lehetne kezdeni átírni. Na, hagyjuk.

Hogy tud ő ilyet? (Ja, mert az ember azért ezt sose akarja hinni!)
– És aztán mi lett?
„Hé, ezek dalok!” –,
ha irkáljatok.

Mármint a Bertrám-füzetekbe. Érezzük a tetszhalott-hangsúly-azonosságot? Ez itt Spessart. Még e november 30., hajnal, észak-rajna-vesztfáliai dal:

(Mi a fenét akarhattam ezzel a címmel? Áthúzza itt: Vasút. Hm.)

A szívek azon szoktak
megszakadni,
hogy valamit nem tudtak
abbahagyni.

Hirtelen ezt Bojtár Bandinak ajánlom. Nem tudom, miért jön föl ez bennem. Ez annyira az ő verse lett. De nem mint a lejtem „későbbi ajánlások”. Nekem most van vagy húsz Bertrám-füzetem, a 8/9-e nincs kimásolva. Nézzük, mi ez a vers. Lapozok:

És nem is ők nem tudták
– mit tudnak ők – (v. mit tudják ők, mit tudtak ők)
: csak feljebb kicsit, arrább:
az agyvelők.

Na ja, a punkciót nem gondolom komolyan így. Csak van egy PUNKCIÓ-vers is a Bertrámokban. Kedves Ákos, betűhibákat Ti javítsátok, kösz.

De akkor mind e dúló
vad kavarchan,
a szakadás kimúló
hangja harsan.

O, te áldásra átok
hangjelenség –
tisztelőgő bakter, állok:
Jószerecsét.

(Ákos, a verssorkezdetek tisztázatlanok,
s talán „jó szerecsét”, külön frva)

(Aha, ezért vasút, már értem. Dátum ld.)

A SOROS ALAPÍTVÁNY ÉS A LIBRARY OF CONGRESS

három hónapos szakmai látogatási programot hirdet a
washingtoni Kongresszusi Könyvtárba
1994. szeptember 10-től december 10-ig.

A magas szintű program mind elméleti, mind gyakorlati képzésben részesíti
azokat, akiket pályázatunk alapján a Soros Alapítvány bizottsága és a
The Library of Congress szakemberei kiválasztanak.

Olyan magyar állampolgárok nyújthatják be pályázataikat, akik diplomás
könyvtárosok, informatikával foglalkozó szakemberek, illetve ezen tárgyak
valamelyikén végző egyetemi hallgatók.

A megfelelő szintű angol nyelvtudásról a Soros Alapítvány által lebonyolítandó
TOEFL vizsgán adnak számot a pályázók.

JELENTKEZÉSI HATÁRIDŐ: 1994. MÁRCIUS 15.

Jelentkezési lapokat az alábbi címen kaphatnak az érdeklődők:

SOROS ALAPÍTVÁNY TITKÁRSÁGA
Budapest. I. ker. Országház u. 9. Telefon: 202-62-11.

ÚJ MŰVÉSZET

A MÁRCIUSI TARTALOMBÓL

Szücs György: Nagybányai kirándulás.

Bajkay Éva: Aba-Novák Amerikában.

Passuth Krisztina: *Erotika, misztika, mitológia.* Jakovits József kiállítása.

Pataki Gábor: Beszélgetés Révész László Lászlóval.

Deák Erika: Rebecca Horn a Guggenheim Múzeumban.

Jovánovics György: „RÉTEG”. Farkas Ádám szobrai elé.

Előfizethető személyesen, faxon, vagy levélben is: 1054 Budapest V. Báthori utca 10. VII. emelet 707.

TELEFON/FAX: 131-6702

Paul Olchvály A horgászbót

Akkor honnan hallatszott a nevetés, ha nem az erdőből? Nem prérifarkas üvölt, mint valami ideges rikoltozó szellem, nem egy nagy szürke bagoly huhog halkán, miközben a tollát borzolja valahol az erdő mélyén, balra, az ösvény felé. Gondolatban sorra vette az északi erdők állatait, de egyik sem stimmelt. Bernard azonban meg volt győződve róla, miután aznap immár egymás után a kétszázadik reggelen hívta fel a rendőrséget, hogy az állatok tudnak nevetni. Az élet abszurd, és az erdőben minden megtörténhet. Csakhogy ez emberi hang volt. Bernard a hüvelykujjával megvakarta orra keskeny tövét, és közben beszippantotta a vad szárcsagyökér ánizsillatát; akkor akadt a kezébe, mikor ujjával turkálva kukacokat keresett a földben. Ez az illat valamit jelentett. Ismét hallotta a nevetést. Halk hullámokban érkezett most már egy ideje, ez a kacarászó női hang, mely mindig elhalt egyetlen pillanattal azelőtt, hogy Bernard megfordulhatott volna, azelőtt, hogy erre vagy arra mutathatott és megkérdezhetette volna: „Hé, magácska ott! Mit nevet? Árulja már el, mi olyan mulatságos!”

Az igazat megvallva ebben semmi nem volt mulatságos, hacsak az nem, hogy Bernard a sárga homokban térdelpelt a Cold Brook partján arra gondolva, senki nem jár erre; arra gondolva, senki, de senki nincs a közelemben, nyugodtan kiabálhatnak, hogy segítség, segítség, teli torokból, és egy lélek sem hallaná, hé, lehet, hogy unatkozom, és valójában én nevetek, csak hogy próbára tegyem éberségemet. Igen, gondolta Bernard, feszes farmernadrágja kopott térdéhez préselve a tenyerét, miközben ismerős nevetésfoszlányokat hallott a fejében is. Igen – tűnődő tekintetét a horgászbót karcsú végére szegezte, melyet közvetlenül a lába mellett egy síkos, sötét farönknek támasztott. Igen, és megint csak igen – az áttetsző zsineget figyelte, ahogy lazán lógott a tülevelektől vöröslő vízbe. Egy kukac tekergett kecsesen a zsineg végén, és nagy valószínűséggel egy pisztráng szaglászta éppen, de nem kapta be. Valami nem stimmelt. A nevetés. Honnan? „Hé, magácska ott!”, mondaná, ha mondhatná, „mit nevet?”

Alig érezhető kísérteties remegés vonult végig a testén. A hang valóságos volt, valaki másnak a hangja volt, és mégis a fejében is hallotta. Bernard hallgatózott. A fejét lehajtva a nadrágjára nézett, és felidézte a balesetet, négy hónappal korábbi. Kocsijával belerohant egy hóbuckába. Nem akarózott munkába mennie. A szeme csukva volt, de teljesen ébren feküdt ágyában, túlságosan is tudatában az arcát melegítő nap-sugárnak. Eljön majd a tavasz, kér egy szabad délutánt, és elmegy pisztrángot fogni a faluja szélén húzódó erdőbe, valahová a Cold Brook partján, ahol az ember akár tizenöt kilométert is baktathat dél felé a Sawtooth-hegyekben, mielőtt egy újabb ösvényre bukkanna. Most ott volt, és maga sem hitte. Még a következő nap is homályba veszett előtte. Úgy érezte, a pillanatra van ítélve, mint valami előre kitalált történetben, melyből nincs biztos kifelé vezető út, nem mintha ki akarna jutni belőle, de ahogyan a dolgok álltak, csak a jelent élhette, és csak a közelmúltat képzelhette el: ahogy feküdt az ágyban, és tudta, hogy pontosan tíz perc múlva fel kell hívnia a rendőrséget, meg kell tudakolnia az aznapi híreket. Aludni akart az idők végezetéig. Röpké örökkévalóság telt el, míg végül föladta, és kinyitotta a szemét; olyan sűrű hóesést látott, hogy azt gondolta, itt a világ vége.

A baleset december utóján történt, és az ablakból csak a tó jegének foltjait látta, vaskosak és kissé kékesek voltak a hajnali napfényben. Tulajdonképpen jelentéktelen viharocská volt. Bernard bekapcsolta a rádiót. Montreal, kétóránnyira északra, teljesen elázott. Bernard odament a telefonhoz, és felhívta a rendőrséget. Miközben a telefon kicsöngött, fel-alá járkált, már amennyire a zsinór engedte, és a nappali ablakából a zsákutcát figyelte. Kocsiját kétszeresére dagasztotta a rengeteg hó. Gyalog megy majd be a munkahelyére. A telefon ismét kicsöngött. Utálta ezt, hogy kérdéseket tegyen föl idegeknek, akiknek közben fekete pisztoly fityeg a derekukon. „Történt valami tegnap reggel óta? Baleset, le-

tartóztatás, új nyomozás?" Ugyanezt kérdezte minden reggel. Bernard nem kedvelte a munkát, enyhén szolva, és az ehhez hasonló telefonok alaposan megviselték. Egyedül a következményeket szerette benne: például ahogy ebéd után visszasétált a gépterembe, és magához vette az *Adirondack Daily Enterprise* egy példányát, érezte a nedves nyomdafestéket és elolvasta a szerző nevét a cím alatt: „Bernard Knapp”. Ugyanazon a héten, hogy felvették a laphoz, a ruháit hajtogatta a mosodában, amikor észrevette azt a bizonyos nőt. Kisé telt volt, az orra finoman metszett; csak egy karnyújtásnyira állt tőle, és egy cikket olvasott „Bernard Knapp” tollából. Iszonyúan szeretett volna odaszólni neki: „Leteheti az újságot, hölgyem. Én vagyok az.” Bernard megnézte, mit olvas: „A Ginsberg Áruház 90 év után végleg bezár.” A nőre nézett, ahogy markában szorítja az újságot. A szegény öreg Muriel Ginsbergre gondolt, és tovább hajtogatta a ruhákat, furcsán érezte magát, mint egy idióta, míg meg nem hallotta hátulról a nevetést. Ugyanazt a nevetést, amit most hallott, miközben szemét a lábára szegezte a nedves szemcsés homokban a Cold Brook partján. Az a nő volt – hogy a fenébe hívják? –, akit elsőként felkeresett a baleset napján, aznap, amikor olyan nehezen vette rá magát, hogy kinyissa a szemét. A nő Richard Fluery szomszédja, aki vadászpuskával szíven lőtte Mike Larson karácsony napján. Ő volt az egyik tanú; Bernard bekopogott hozzá. Most eszébe jutott, eszébe jutott az egész, és letette a horgászbót.

A nőnek szépen csorbult alsó elülső őrlőfoga volt, amit Bernard majd megtanul gyöngéden, állhatatosan érinteni a nyelvével, biztosra véve, hogy egy egész életre szóló műveletet gyakorol: behatolás, a csontok feloldódása, két ember, egy. Ostoba. Soha nem illeltek egymáshoz. Benne volt a nevetésben. Tudnia kellett volna. Ehelyett Bernard a nő ajkának félénk mozgását bámulta, miközben készséggel válaszolgatott kérdéseire a szomszédban történt gyilkossággal kapcsolatban. A *nevemet is belefírja?*, érdeklődött. *Nem akarok benne lenni az újságba.* Ne írja bele, jó? És most, a Cold Brook partján, Bernardnak egy kicsit törnie kellett a fejét, míg eszébe jutott a neve. Emlékezett a nevetésére, és arra, ahogy akkor ősszel megfordult a mosodában, látta, ahogy egy hatalmas és végtelen tengerké k lepedőt huzigál kifelé a szárítóból, hallotta a nevetést, amely mintha a nő feje fölül jött volna. Egy másik nő állt mellette, egyik keze a csípőjén, a másikkal a szárítóval folytatott elszánt kötélhúzás felé mutatott. Bernard arra gondolt, találkoznom kell vele, de soha nem fogok. És karácsony után ez a nő nyitott neki ajtót. Bernard első szavai ezek voltak hozzá: „Tetszik a nevetése”, amire a nő csak annyit mondott: „Köszönöm”, suttogva, és ettől Bernardnak az a csodás bizonyosságerzése támadt, hogy a világ tökéletes. „Kerüljön beljebb, foglaljon helyet.” Bernard úgy is tett. „Mit óhajt?”

Az első pizzás találkától kezdve Bernard felfedezett olyan apróságokat, mint a félénken mozgó ajkakat kísérő halk, szenvedélyes hang, aztán ahogyan hirtelen hátradobta a haját, mintha arra számítana, hogy bármely pillanatban erős szél csaphat az arcába. Önfeledten nevetett a semmiségeken is, és Bernard napjai azzal teltek a szerkesztőségben, hogy egyre csak ezt a hangot várta. Most úgy küszött végig az erdőn, mint egy kísértet távoli kiáltása. Márciusra a nevetés annyira kikészítette Bernardot, hogy nem tudott többé a nőre nézni, mert ha ránézett, akkor sem őt nézte: volt benne valami, amit Bernard egyszerűen nem látott, de mindig hallott, valahányszor nevetett. Nem neki szánták a nőt. Először Bernard nem hívta föl, mintegy próbára téve a hűségét, aztán a nő sem hívta, végül egyáltalán nem volt több telefonálás. Így ért véget a dolog. Bernard hosszú ideig nem tudta maga elé képzelni az arcát; csak az maradt meg belőle, hogy nézett ki piros gyapjúkardigánjában, melyet gyakran kölcsönkért tőle éjszakára. Megmaradt ezenkívül az illata annak a szárcsagyökérteának, amelyet egyszer a késő téli fenyőtűz enyhén csípős füstjében ücsörögve főztek. A nő ötlete volt. És Bernardnak csak a nő illata és a vad szárcsagyökér füstös illata maradt meg az egészből. Most már tudta a nevét: Karla, Karla Hanilee, tudta, hogy picike orra és hosszú, fekete haja van, és hogy ő is ott van az erdőben. Bernard hallgatta a nevetését, és nem tudott mozdulni. Rettegett. Dermedten ült, mint valami szobor a Cold Brook partján a sárga homokban. A föld mozgott alatta, mintha egy rettenetes szunnyadó erőt rázott volna föl Karla Hanilee csintalan, ám szédítő hangja.

Még messze járt. Karla. Még nem volt veszély. Biztosan abbahagyta. Bernard egyedül volt, horgászott. Jobbra tőle az alámosott patakparton már két kis pisztráng hevert nedves páfránköntösbe csomagolva. A halakra gondolt, és arra, hogy a forró fehér hús majd leválik a csontokról az esti lángok melegében. Hej, ha még a szúnyogokat is távol tudná tartani! Bosszantó kis jószágok, telidőfködik a bőrét. A pokolba velük. Teli torokból ordíthatná, hogy a *pokolba*, és nem hallaná senki – csak Karla.

Ismét hallatszott a nevetés, ezúttal nem olyan messziről. A *pokolba*, suttogta Bernard, hihetetlenül ostobának érezve magát hirtelen, ahogy ott lapult a földkerekség legszebb helyén, és semmi másra nem gondolt, csak a nevetésre és a reggeli telefonra a rendőrséggel. Végre elment horgászni, miután kétszáz egymást

követő reggel felhívta a rendőrséget pontosan tíz perccel hét után. A hírek aznap érdektelenek voltak, mondhatnánk, szokásosak: a tizenhét éves Raymond Lapant egy hónapon belül másodszor tartóztatták le ittás vezetésért, és egy rakoncátlan, középkorú nőt, Edith Fletchert rendbontással vádoltak, mert második emeleti ablakából egy cserép virágot dobott a High Streetre. Bernard telefonálás közben kinézett a konyhaablakon, és meglátta Sadie-t – milyen édes volt azzal a hosszú, lógó nyelvvel, és ahogy vadul csóválta a farkát. Csapzott bundája, de még a juhászkutyafül-sima, sötét szőre is mintha felborzolódnak volna a nevetéstől a bolond újságíró, aki a harmadik emeleten lakott, és ahelyett hogy reggelenként járt volna egyet a kellemesen hűs levegőn, minden napját azzal kezdte, hogy felhívta a rendőrséget. Ma azonban, ha török, ha szakad, elmegy horgászni. De Sadie akkor is nevetett. Nevettek a mókások is, miközben eszelősen futkostak a nagy vörösfenyőn a nappali ablaka előtt, és nevettek a rendületlenül csiripelő cinegék.

Bernard az ablaknál állt, a kagylót nedves halántéka és csupasz, csontos válla közé szorítva, és elképzelte a délutáni horgászat összes pompás részletét, de ezek között nem szerepelt Karla Hanilee, aki most egyre közeledett. Orrát megcsapta a júniusi szellővel érkező erős fenyőillat, és életében nem először fordult elő, hogy fogalma sem volt, mit csináljon. Maradni akart. Ott akart kuporogni a homokban, és időnként rápillantani a málló rönknek támasztott hosszú, vékony, üveggyapot horgászbotra. Karla éppen akkor fog lecsapni rá, amikor majd egy újabb kis halat emel ki a patak hűvös vizéből. „Karla, hogy mik vannak! Hogy kerülsz te ide? Hallottalak. Tetszik a nevetésed. Mit nevelsz?”, mondja majd neki. Ő pedig, több mint valószínű, azt válaszolja majd: „Bernard, te kis huncut, megint az erdőben tekeregsz, mi? Figyelj, bemutatom.” És miközben felállt, a habszivacs kukactartót belelőkte egy parti nádcsomóba. Karla nincs egyedül. Nem szabad itt és így találkozni vele, ebben a pillanatban ez volt az egyetlen dolog a világon, amiben Bernard legalább valamelyest biztos volt.

Egy óriási lépéssel fellódult jobbra a partra, és megdermedve, mint egy riadt állat, a dombot leste húszerre maga előtt. Az erdő eléggé sűrű volt, mohalepte törzsek mindenfelé. A nevetés most már nagyon közelről hallatszott. Valahonnan a szív alakú, húsos levelű, nagy bokor közvetlen közeléből, mögüle, a patak túlsó partjáról. Bernard lehajolt és megfordult, tekintetével végigpásztázta a terepet. Nem túl messze, a végében ott haladt az ösvény, de a szárazföldön megközelíthető legközelebbi település, Lake Placid, még kilenc kilométer kelet felé. Bernard az egész környéket bebarangolta aznap délután. Jól bírta a lába. Egyáltalán nem volt fáradt. A vidék majdnem végig lapos volt, és jól belátható. Szeme rettenetesen fáradt és száraz volt, de ennek semmi köze a gyalogláshoz. A túl sok tévénézés. Hallgatózott. Füléhez emelte a kezét, és egy meleg, mély férfihangot hallott. „Erre”, mondta a hang, „erre”. Bernard felszívódott. A patak körül az erdő fergeteges hahotába kezdett, és egyetlen szikrázó, kíváncsi szempárrá változott. Két alak bukkant elő a bozótból, egy vörös, kefefrizurás, bajszos, fémkeretes szemüveget és rongyos szürke rövidnadrágot viselő férfi, aki szorgosan paskolta a nő, Karla Hanilee fenekét. A nő minden egyes alkalommal felkacagott, és Bernard legszívesebben elsüllyedt volna: úgy érezte, ez a világtörténelem legvarázslatosabb hangja. Beszippantotta a mellette heverő korhadt, öreg rönk áporodott szagát, és nehezen tudta visszafogni magát, hogy ne engedjen a mámoros nevetésnek, mely most benne lüktetett. Milyen mulatságos, milyen örületes, milyen ostoba ez az egész! Milyen végtelenül sztereotip jelenet: egy férfi egy nő fenekét paskolja. Ugyanebben a pillanatban Bernard érezte, hogy szíve vadul kalapál a mellkasa alatt levő gyökereken, és lassan, nagyon lassan előrekészült, hogy enyhítse a fájdalmat. Most mindent látott. Alig tíz méterre volt tőlük. Bernard a földhöz préselte az állát, hogy észre ne vegyék őt, és rögtön érezte, hogy különféle erdei alakzatok nyomódnak arcába. Szívverése felgyorsult, ahogy elképzelte magát a Cold Brook partján, ahol az ember tizenöt kilométert kutyagolhatott dél felé, míg egy ösvényre bukkant, és közel ötvenet, míg az első rendes úthoz ért. A hegygerincen túl a Sawtooth-hegyvonulat húzódott. Bernard tökéletes biztonságban volt, és nesztelenül, mint egy párduc, befuthatott volna az erdőbe, végtelen hegyeken és a fák között surranva körbe-körbe, és soha többé nem kellene még csak gondolnia sem olyasmire, hogy fel kell hívni a rendőrséget. Olyan sokáig élhetne itt, hogy a végén a kirándulók, ha észreveszik tovasuhanó alakját, nem egy éhes fiatal férfit, hanem egy puma hosszú, fénylő testét látnák. Alaposan szemügyre kellene venniük, hogy kiderüljön az igazság: ez a kisvárosi újságíró megbolondult, és bevette magát az erdőbe, de Bernard nem hitt az alapos szemrevételezések valószínűségében. Egyedül talán Karla Hanilee ismerhetné fel benne azt, aki *Bernard Knapp*, és ezért zakatolt úgy a szíve, hogy majd' szétpattant.

A vászon tornacipős ismeretlen férfi magabiztosan lépkedett Karla jobb oldalán, és kezét most már a vállán tartotta, Karla pedig semmi mást nem csinált, csak a maga kusza nyelvét beszélte, a nevetést, miközben mindketten besétáltak egyenesen a patakba. „Húhúúú”, duruzsolta Karla, „hideg”. Mintegy öt méterre

balra Bernard talpának, lábának, térdének nyomai kristálytisztán látszottak a sárga homokban. Minden jó nyomolvasó tudta volna, egy perce sincs, hogy ott járt valaki, és ha alkalma van egy kicsit körülnézni, azonnal rájött volna, hogy az a valaki csakis a patak túlsó partján, a vaskos, kidőlt fa mellett lapulhat a levelek alatt. Így van, gondolta Bernard, ezt minden jó nyomolvasó tudná. De kik voltak ezek ketten, Karla Hanilee és vörös hajú férfi? Ki ez a két ember, aki most ledobja a ruháját egy apró homokos és füves sziget-oázison a Cold Brook közepén? És vajon ki leskelődik kire? Túlságosan magával ragadta őket az ösztön, a szerelem – Bernard nem tudhatta igazán, hogy melyik – mámor, hogy akár csak a patak széléig is elláttak volna. Így gondolta. Bernard kicsit felemelte a fejét. Pillanatok alatt meztelenek voltak mindketten. Ott állt a nő gyönyörűen ívelő hátával, és vékonyka, fehér kezével eltakarta gömbölyű mellét. Meztelen testétől öt méterre balra Bernard talpának, lábának, térdének nyomai. Kettejük között a patak enyhén kanyarodott. A pasas terepjáróval közlekedik, állapította meg Bernard. Elárulták az ujjai, melyek most is úgy voltak begörbítve, mintha a járgány kormányát markolná, mellyel Lake Placidből idehajtott. Tettre készen állt, fehér mellkasa, melyen itt-ott drótszerű vörös szőrszálak meredeztek, hullámozott Karla Hanilee-re vágyakozva. Bernard látta az egész pucér férfitestet, és egyszer csak Karla abbahagyta a nevetést. Mi? A horgászbót. Meglátta a horgászbótot. Most mit csináljon? Bernard hirtelen kidugta a fejét a rönk mögül, hogy jobban lásson, és egy gally fúródott az orrába. Eleredt a vére. A gallyat gyorsan kirántotta, de máris érezte a meleg édességet, ahogy a vér lecsorog a szájába. Minden furcsamód jobb volt. Semmi baj. Karla csak a vörös hajú pasast látta, aki szerényen végezte magán az előkészületeket, miközben leültek egymással szemben, lábukat előre nyújtva. A nő ügyesen az ölébe csusszant, és azt mondta: „Lenny, te megőrültél. Tudod, hogy hol vagyunk?” A férfi bólintott, igen, egyik mutatóujját megnyálazta, és mintha egy egész emberélet telt volna el, míg a gerlepár meztelenül, némán a nedves homokba gördült.

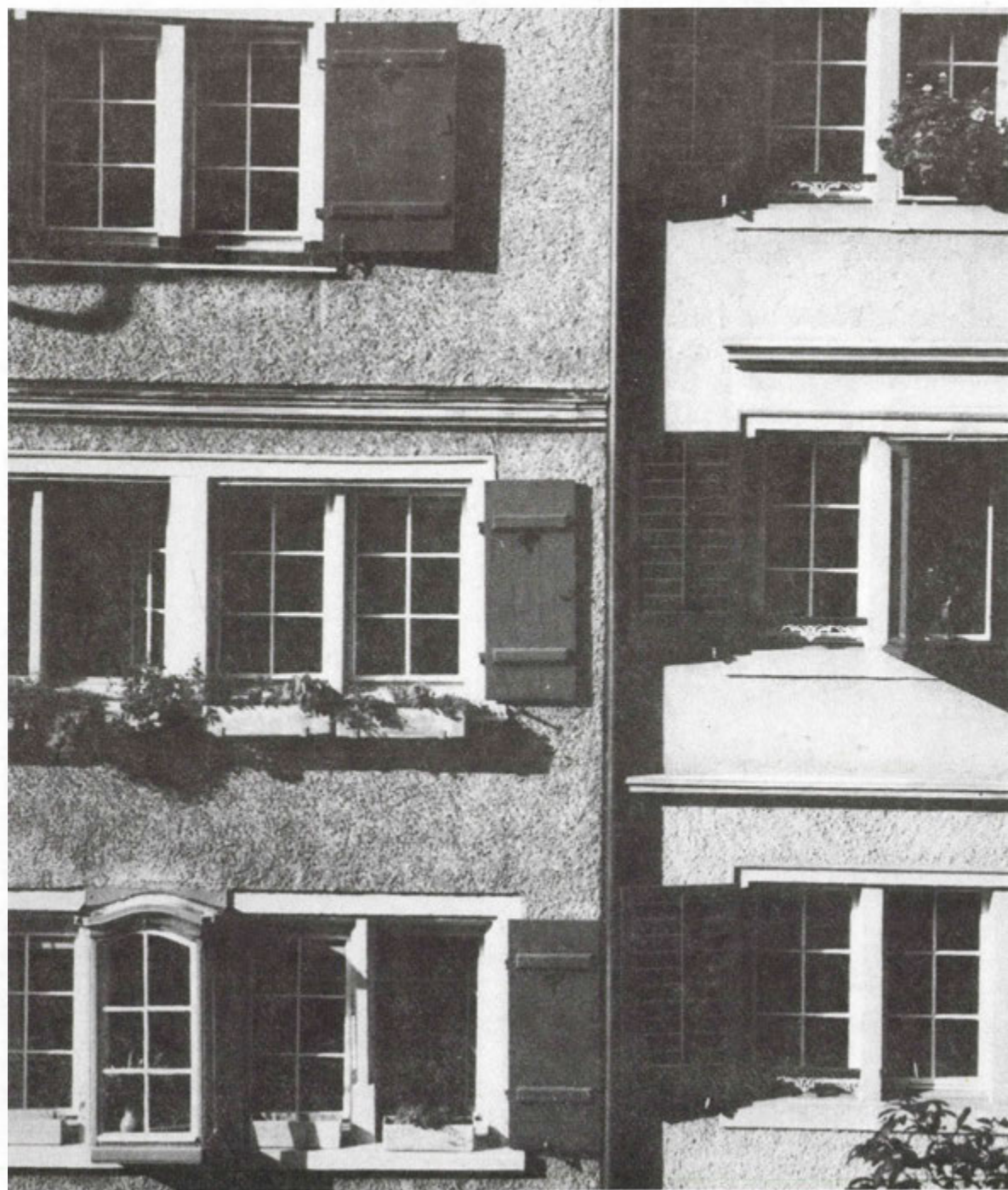
A vérzés nem volt vészes, Bernard mégis kétségbeesetten szerette volna odakiabálni: „Hagyjátok abba! Hát nem elég a magam baja? Hogy képzelitek?” És Karla és Mr. Vörös tehetetlenül, mint két játékszobrocska, hanyatt zuhant a szemcsés nedvességben. Hihetetlen, tűnődött Bernard, hiszen az imént még hallottam Karla hangját, olyan volt, mintha egy hatalmas teremből érkezett volna, melyben az ember nem az eredeti hangot hallja, hanem csak a visszhangot, mely minduntalan visszapattan a falakról. *Lenny, te megőrültél.* Valahogy nem hasonlított a hangjára. *Tudod, hogy hol vagyunk?* Nem. Bernard úgy érezte, elég egy apró nesz, és örökre búcsút mondhat a világnak. A horgászbót? Alig látszott ott a síkos, öreg rönknek támasztva, de azok ketten esetleg felállnak, tesznek néhány lépést – vagy, mondjuk, egy nagy pisztráng rákap a csalira, még mielőtt lazítana a zsinóron, nesznek ez is épp elég –, Bernard csak feküdt tovább, a sérült orrlyukhoz szorítva hüvelykujját. Sehol a vad szárcsagyökérillat, hiszen az előbb még a földet túrta, hogy a rohadt levelekkel betakarózzon, most meg folyt a vére. Hosszú idő telt el. Nézte, ahogy a két meztelen alak törökülésben ücsörög, térdük összeér, és látta, hogy elszívna egy marihuanás cigarettát. *Te nem vagy hajlandó élni, Bernard,* mondta réges-rég Karla, csöppet sem bántón, kuncogva, amikor hónapokkal korábban Bernard visszautasította: *Nem, kösz, nem.* Karla és Lenny jól érezték magukat.

Bernard továbbra is aggódott a horgászbót miatt. Mi van, ha... „Hé”, mondta Lenny a bozót felé mutatva, miközben felállt, mintha vizelni indulna az erdőbe. Meztelenül belegázolt a patakba, és az ülepe csupa homok volt még akkor is, amikor az ösvény felé vette útját, és eltűnt. Hosszú időre nyoma veszett. Bernardnak fogalma sem volt, mit csináljon. Zihálva lélegzett, mint aki nem tudja, mi történik vele a következő pillanatban, és tíz méterről nézte, ahogy Karla Hanilee elalszik. Összegömbölyödött, mint egy meztelen csecsemő, Bernard csak sötét, hullámos haját, bársonyos hátát, a fenekére és a halványpiros talpára tapadt homokot látta. A vörös hajú pasas, Lenny úgy tíz perc múlva egy pisztollyal jött vissza: egy ezüstsírn. .38-as Smith and Wesson csillogott a pisztolytáskában a meztelen férfi derekán. Karla aludt. Bernard mindent látott. Lenny a patakparton állt vele szemben, és felemelte a pisztolyt. Két kézzel markolta a súlyos fegyvert, és a karját kinyújtotta jobb felé, az erdőbe célozva a patakka párhuzamosan. Lenny nem szólalt meg. Bernard látta rajta, hogy csendes ember. A pisztoly aztán balra mozdult, a patakba mutatott, a horgászbótra, aztán ment tovább.

Lenny, a vörös hajú férfi leeresztette a karját, és kicsit hunyorított, miközben a .38-as elhaladt Karla fölött, és ugyanazzal a mozdulattal visszafelé indult. Karla volt a célpont. Aludt. Lenny kezében pisztoly. Bernard nem tudta, mit csináljon. Szíve teljesen megkergült. Kétségbeesetten hívta volna a rendőrséget. Egy hang sem jött ki a torkán. Nem tudott kiabálni. A vér megalvadt az orrában. Csak nézett. Lenny kibiztosította a pisztolyt, és tágra nyitotta a szemét. A horgászbót ott hevert öt méterre tőle. Lenny hirtelen felémelte kissé a karját, és hangosan ezt mondta: „Ezt nézd.” Karla Bernard felé fordította a fejét. Lenny úgy

bámult, mint egy hóhér. A golyó jóval Bernard feje fölött süvített el. A zaklatott újságíró egy pillanatig úgy érezte, álmodja az egész életét, talán még mindig otthon fekszik az ágyában. Aztán ezt hallotta: „Megvan. Megvan.” Karla Hanilee Bernardra nézett: „A gomba a fán?” Lenny elindult a ruhái felé, és azt mondta: „Az. Kampec. Kinyiffantom az összeset. Menjünk. Összehordtam egy pár fémdobozt az ösvény mellé. Lövöldözzünk egy kicsit, mielőtt lemegy a nap.” A két meztelen felöltözködött. Visszamentek arra, ahonnan jöttek. Beletelt egy kis időbe, míg Bernard szíve teljesen megnyugodott. Az erdőben aludt, jó messze a paktól, magasan fenn a hegygerincen, ahol teljes csönd uralkodott. Leszámtva az állatok éjjeli nevetését. Félóráig még ott lapult a földön, a kidőlt fa mellett. Amikor aztán úgy érezte, elmúlt a veszély, felállt, és egyenesen a horgászbothoz ment. Nem volt hal a horgon. Bernard nem bánta. Hálás volt, és nagy levegőt vett. Megérintette a vörösen csillogó víztükröt, lassan beleeresztette a kezét, és nedves ujjait az orrához emelte.

FORDÍTOTTA PUSZTA DÓRA

George Szirtes

ANDRÉ KERTÉSZNEK

HORTUS CONCLUSUS

Madarak, nyulak között ül így az asszony
körülzárt kertben, és libát etet,
ha angyal jön és csücsörít, hogy csókot adjon,
és levegőt beszél szavak helyett.

És levegőből született a gyermek,
és lángnyelvén szó-szalag dicsérte
az örökséget, hol mindent megneveznek,
a királyságot, hol öltözzünk fehérbe.

Eltűnik a beszéd. Újra kezdem.
Formáit tapintom az árnyéknak, a fénynek.
A libák világát újrateremtem,
hatalmuk találjon új szót a fehérnek.

BALESET

Csak épp leültél. Már sötétedett.
Korán barnítja tábláját az ég,
kibírhatatlan fémes súlya lett.
Jön a hang: ugatás, suhogás, sercegés.

Balesetekről olvasol: karambol,
gyerekhalál. Bolond szél összevágja
a prérivárost pozdorjára. Tombol
az atomvihar, kagylóhéjba zárva.

S már túllontúl betöltöd a szobát,
ahogy a széken ülsz, és mindened,
lábad, kezed, mind úgy lélegzi át
a láthatóvá lett pajzsos teret.

Látlak leülni, mint a színpadon.
Baleset jön. Ujjad az új lapon.

A KUKKOLÓK

Mit bámulnak ezek? Nem láttak eleget?
 Lehet is, talán, bámulni hátakat,
 mikor ablakfény mellett megyünk el, s a lámpa
 fényében látható lesz a rengeteg
 idegen dolog, kitöltik fél eszméletünk,
 s a végén csak sóvárgunk, félünk, elveszünk.

Változnak ezek is pedig. A kalapot nézd
 (valódi szalma), a fejkendőt (széles
 fordított gyertyaláng), nézd a felakasztott ruhát.
 Minden redőnyön mindig ott a rés,
 és látsz mögötte újat, látsz valami mást,
 valami iszonyút, honnan fény nem jön át.

NAGYNÉNIK ÁTTÚNÓBEN

Üres téren az öreg asszony:
 a messzi sarkon közelít a férfi.
 Ez volt a kommün utáni tél.
 Száját tátja egy fa, hogy levegőt kapjon.

Asszony: üresség járja át csontjait,
 mint cinktáblát a sav, és megrajzolja,
 fehérén-kéken, érlenyomatát,
 körvonalait, bőrállványzatát.

Két nagynéni, sötétben lebegő,
 úszik elő sötét kendő mögül, törékeny
 csontok, fejkendők generációja,
 mind összeesküvő –

az elme belső utcáit, terét
 hódítják büntudattal. Erőtlenek:
 lábuk csupán vékonyszálú üveg,
 alig lóbálja, gyöngéden a szél.

FORDÍTOTTA G. ISTVÁN LÁSZLÓ

D O V I N

G A L É R I A BUDAPEST, V. KER. HARIS KÖZ 1. TEL.: 118-3524, 118-3574

Nyitva:
Hétköznap 12-18 óráig
Szombaton 11-14 óráig

LUCIANO CASTELLI KIÁLLÍTÁSA

MEGTEKINTHETŐ: 1994 MÁRCIUS 10-TŐL MÁJUS 4-IG

Deák Márta Az ismeretlen hermafrodíta rabszolga sírverse

(IDŐTLEN IDŐMÉRTÉKBEN)

1 – itt fekszem lekötözve a priccsen –
– tegnap még – ó, tegnap! – tegnap még nő voltam, ámde hímneművé avatott az erőszak, s büntetésből nemtelenné szikkasztott a szorongás – tegnap még! – most itt fekszem lekötözve a priccsen –
– mert ez már egy másik idő, már új – s örök-egy – törvényével sírásnak és nevetésnek – túl a Falon, mivel a Fal – úgy látszik – örök, beléje falazva én, ércnél maradandóbb zárvány, ÉN – fekszem lekötözve a priccsen, és fölöttem már nem a csillagos ég, de rossz, repedt plafon feszül, a sírban, ahol élőhalottak várják szűkülve az örök nyugalmat – VAGY TALÁN A VÉGSŐ ÍTÉLETRE VALÓ FELTÁMADÁST, AHOGY AZT A RABSZOLGÁK VALLÁSA TANÍTTA – a szomszéd cellából rekedt sikoly –
– itt fekszem összekötözve, megverten, megalázottan, lebukottan, ámde nem köptem, nem adtam ki, pedig magamban némán ismételtetem, skandálom és lamentálom – halálig! – összekötömnek megtartó nevét, társamnak s főnökömnek, a' kívül napok – hetek – és – évszázadok óta próbálom felvenni a kapcsolatot; ha Ő lebukott, én már maradok örökre a mélyben, gyászba öltetzen, s a világ nem tudja: Teérted, ó, virág, virága világnak és világa virágnak, és gyászollak örökre néma, félrenyelt és fojtogató siralomban –
– amíg aztán agyamból lényegét és formát egyként kitörölnek – jaj, mivel fellázadtam: azt mondják, egy rossz talponállóban, a tömegben, jogtalanul, váratlanul és minden ok és összefüggés nélkül – ezt sokan tanúsítják – öklömmel gyanútlan férfi-áldozatom arcába vágtam; és behoztak, és a női pribékek közrefogtak és vihogva vetkőztettek és tapogattak; tiltakoztam és ütöttem, erre felpofoztak és lekötöztek – mert ilyen a saját neme ellen forduló amazon-virtus, méltatlan utóda kocsma-vitát sodrófával berekesztő jó amazon-természetű Márta virtusának – nem beszélem barbár nyelvüket, csak két szót értek: *kényszerzubbony* (az öncélú erőszak) és *elektrosokk* (AZ APPOKALIPSZIS, MÁR AHOGY AZT A RABSZOLGÁK VALLÁSA TANÍTTA), mert mire megvirrad, a gyilkos elektromos szikra kioltja memóriám, kenyérkereső tudásom, elkobozza készülő és épülő eposzom-sírversem, ó, amelyet fejben tartottam eddig, egy gazdag birodalmat, egy univerzumot fognak letarolni bennem, hogyha nem vigyázok – felnyögök, tollat – papirost – szabad – kezet követelve, ám a női pribék nem irtalmaz, csak fél kézzel ellátja bajom: nem oldoz föl, de megszorítja a zubbonyt rajtam –
– ó, az elektrosokk, a szikra-gyilkos, az agyba – főbe – halálba fegyvelmező, rossz karhatalom, az irgalmatlan és mindedig örök győztes – recipé ferrum, ave Cézár, té moritúra szalútat –
– ó, az elektrosokk, mely mint szenilis bírő – ki felejtve arcokat és neveket, tényt és tanúságot, időpontot, helyszínt s egyéb adatot, méretre szabott és gondosan kidekázott vád- s védőbeszédet, vallomást, megismételhetetlen és egyedi esetét a bűnnek – az eredendő bűnre hivatkozva kiűrtteti tárgyalótermét –
Még van tán néhány órám, hogy rakományát számba vegyem zátonyra futott, kalóz-környezte hajómnak – készül a leltár, mert a gazda én vagyok még, megkötözött kapitány a süllyedő hajón a vaksors Bermuda-háromszögében, készül a leltár kincseimről – Kis Magyar Leltár helyiérdekű appokalisziszemről, értelmetlenül-értelmes munka, mivel nem érti más, csak az Isten, az Istenek Tanácsa – ó, Uram, irgalmazz! – eszementen kapkodó-örjögő, téboly-hányta-vetette leltár; biztos vég tudatában számba veszem pánik-tizedelte tudásom, még mielőtt a pribékek végső kénye-kedvének odalöknek, s élni, szeretni, sírni-nevetni nem fogok én, talán soha többé. –

Tegnap még – ó, tegnap! – Áj bilív in jesztödéj – tegnap még volt valamim, valakim, jó összekötő, jó felső kapcsolat, volt konspirációnk, szép összeesküvésünk egy szelíd világért, s verseltem magamban, s memorizáltam jó eposzom-sírversem a gyűlölet kudarcáról, hajléktalan, étlen és kialvatlan bolyongásban, fedelet, meleg levest és Isten-hulladékot tétován keresgélő kivert-kutya-létben, ám szabadon – így-úgy szabadon – kerestem a kapcsolat, az összekötőmmel, és fölöttem a csillagos ég feszült,

s az Isten jó volt hozzám, mert nem esett sem hó, sem eső hetekig, sőt, hónapokig – évszázadokig – évezredekig – tegnap még! ó, milyen hülyeségen buktam le! a drámai vétség az *útés* volt, azt hiszem: hagyta magam provokálni egy rossz népbüfében-talponállóban – miután napok óta nem ettem – a gőzben, füstben és elhasznált, rossz levegőben és izgága tömegben, és váratlanul – derült égből – *elegendő ok nélkül, sokan tanúsítják* – én ütöttem először, ámbár tudtam, ők az erősebbek, és mégis – vagy tán éppen ezért – ütöttem; tán mivel röstelltem boldogulni női ravaszsággal – sersé lá fám! – a férfivilágban, megkerülni ügyeskedve a csatát, mindennemű, durva testi erőre menő, nyers háborúságot – eltekintve az ágybeli – szintén vérre menő – szerelmi csatározástól; – nem voltam ravasz, és fölényem – jó neve Istennek s az összekötőnek – elrejtőzött és lemerült a téboly alá: ütöttem, ütöttem, azazhogy elkapták kezem, és nem ért a célba az öklöm, bár – hogy is volt csak? Lényegre törő ajánlatát követő és ingerült-kategorikus „nem”-re – merthogy makkal álmodó éhes disznónak is savanyú a nagyon savanyú szőlő – lerosszkurvázott s hadd ne soroljam, még mi mindennek titulált rekedt-bizalmas suttogással – nyomta a rossz szöveget, mely durva volt, de ravasz, s rossz ritmusával újra meg újra meggyalázta jó eposzom-sírversem ritmusát – és nyomta a rossz szöveget, mely azt hazudta: én kínáltam föl magam tolakodva, s ő utasítana el; ám nem volt lelki- s testi erőm lelépni s otthagyni gőzölgő-életmentő bablevésem, melyet kifizettem – ámde ennem nem lehetett, mivel ő csak nyomta-nyomta fröcsögve a rossz szöveget, s kajánul és gyanútlanul-pimaszul vigyorogva leste dühöm; a cimborái röhögve biztatták, s éreztem, amint a torkom össze- meg összeszorítja a' közmegevetésnek kőckötele, és szólni se tudtam, ám – ütöttem, mert magamra hagyott az Isten – ó, máj gudnisz, ó mé infélicem! – és ütöttem, azazhogy ütöttem volna, mivel lefogtak, és a felbolydult sokaság körülvelt –

– és most itt fekszem lekötözve a priccsen – összekötőnek jó neve elrejtőzik a téboly alá – zálogba csapom, a felejtés őrizi – rejtegeti – dédelgeti, és majd egyszer, jobb időben – már ha megadja nekem a soknevű Isten – értékén kiváltom –

– s már mindent hagyok, mindent hagyok már tenni magammal – ők az erősebbek – a parttalanná tébolyodott liberálizmusnak őrült szentje lesz belőlem a' ki magamra nyitottam a pokloknak kapuját, és elszabadult démonjai halálba tipornak – s íme, a sírvers:

ALLJ MEG, VÁNDORA MESSZI KOROKNAK, ÉS OLVASD A SÍRVERSEM, A TANMESÉT, MELY TÁVOLI MÚLT- S JÖVŐRŐL S HOZZÁD SZÓL: HADD KEZDJEM IN MEDIAS RES: ÉN SZÓLOK HOZZÁD, AKI ITT FEKSZEM, DE NINCS NYUGOVÁSOM: TÖNKRE-GYAKOTT, MEGALÁZOTT ÉS VÉGÜL LEGYILKOLT NÉHAI RABSZOLGA, KI A KÍNTÓL TÉBOLYODOTTAN KÖZTETEK BOLYONG, MÍG NEM KAP ELÉGTTÉTELT – FELSEBZETT ZÁRÓIZMAIM NEM ZÁRNAK MÁR, NEM VÉDENEK MÁR, ÉS AKADÁLYTALANUL FOLYIK ÁT RAJTAM A VILÁG, A BÉKÉTLEN, ELTORZULT MINDENSÉG – RAGACSOS RONGYOK, RAGACSOS MOCSOK FEDI TESTEM, UNDOZÓ LUCSKOT ÉRZEK ÉS TASZÍTÓ SZAGOKAT, ÉS ITT TÁMOLYGOK KÖZTETEK, MŰVÉSZETEM BEN PÓRIG ALÁZVA, AZ ŐRÜLETBE ERŐSZAKOLVA, KÉTNEMŰ LELKEM-TESTEM ÖSSZES NYÍLÁSÁBAN AZ ESMÉLETLENSÉGIG TÖNKRE-GYAKVA-TOSZVA-KÚRVA, ÉS MINDEN TAGOM BÜZLIK, NÉKEM, AKI OLY KÉNYES VOLTAM AZ ILLATOKRA – MEGGYALÁZTÁK BENNEM A NŐT, A FÉRFIT, A KÉTNEMŰ EMBERT, S MÉG ENGEM VÁDOL PARÁZNASÁGGAL A MEGHIBBANT VILÁG: RABSZOLGATÁRSAIM, AKIK KÖRÜLRAJONGTAK HÍZELEGVE S ÜNNEPELTEK EGYKOR, MOST KIÜZTEK A SZÁLLÁSOMRÓL – ÁM NINCS MÁS MENEDÉKEM, S MOST KERESSEM GAZDÁM, VALAKIT, AKINEK TALÁN HATALMA VAN IGAZSÁGOT TENNI – Ó, HALHATATLAN ISTENEK, OLÜMPOSZIAK, S TE ISMERETLEN ISTEN, JAJ NEKEM! TI IS HAGYTÁTOK VÉGBEMENNI MINDEZT!

TÁN AZ OKOZTA BALSORSOM, HOGY ANDROGÜNÉ – MÁS SZÓVAL: HÍMNŐS – VAGYOK. KETTŐS NEM AZ ISTENEK ÁLDÁSA LEHETETT VOLNA – A GÖMB TÖKÉLYE ÉS MAGÁNYA, TITKOS ÉGI ÖRÖMNEK MÉLTÓ FOGLALATA, A KRISTÁLYTISZTA TÖKÉLY, AMELY SZEMÉRMESEN ÖNMAGÁBA REJTI A TITKÁT, SZENT ÖRÖMÉT – DE JAJ, MÉGSEM LEHETEK SZERELMES URA ÉS ASSZONYA ÖNMAGAMNAK, MERT NEM ÖNFELEMMEL FORRTAM EGÉSSZÉ – ÁM KERESHETEM VÁLTIG SAJÁT FELEMET, HIÁBA! – TE FÉRFI, TE NŐ, TE MEGTALÁLHATOD MÉG ÖNFELEDET, S FORRHATSZ VELE BOLDOG EGÉSSZÉ – ÁM AZ ÉN ESEM MÁS: ÉN – ÚGY TŰNIK – AZ ISTENEK, AZ OLÜMPOSZIAK KEGYETLEN ÉS KESERNYÉS BÚCSÚ-TRÉFÁJA VAGYOK, TÁN CSÚFONDÁROS INTÉSE AZ ÉGIEKNEK, ANDROGÜNÉ, A' KI BŰN-ROSSZ HÁZASSÁGBAN KÉNYSZERÜL ÉLNI ÖNMAGÁVAL, EGY BALSORSÚ HERMAFRODÍTA, AZAZ SZADISTA HERMÉSZ ÉS SZADISTA AFRODITÉ, ROSSZ KÖZÖSSÉGBEN, ROSSZ HÁZASSÁGBAN, AMELLYET A MENNYBEN KÖTNEK – ÁLLÍTÓLAG – ÉS NEM OLD FEL SENKI. CSAK TALÁN A HALÁLBAN A' POKOL FEJEDELME, HA VAN POKOL, AMELY CSAK A BŰNÖST BÜNTETI, MÁR AHOGY AZT A RABSZOLGÁK VALLÁSA TANÍTTA –

- DE ÉN MÉG ÉLEK, S FOLYTOK ÚJRA- MEG ÚJRA-NEMZEM ÉS -SZÜLÖM ÖNMAGAM A PARTTALAN NYOMORÚSÁGRA, AMELYET PÉNZÉRT MUTOGATTUNK, ÉN S A GAZDÁM VAGY MECÉNÁSOM, AZ ELHIVATOTT RABSZOLGA-KERESKEDŐ, KI - MINTHOGY HÁBORÚ VAN S KÁOSZ - NEM AKART MÁR KOCKÁZTATNI: KÉT-NEMŰ, MEZTELEN LELKEM-TESTEM MUTOGATNI - mert a siker mindig diszkrét, ám hangos a botrány - HÁT ELADOTT - ÁTENGEDETT? VAGY KÖLCSÖNADOTT? AZ ÜGYLET ÜZLETI RÉSZÉT ÉN NEM ISMEREM - MINDEGY: KIADOTT A MŰSOROMON FELGERJEDT, ELSZABADULT, GAZDÁTLANUL ELVADULT, KIÉHEZETT, RÉSZEG, BARBÁR ZSOLDOS KATONÁKNAK, tán bagóért, EGY MARÉK EZÜST SZESZTERCIUSÉRT, BÁR Ő EDDIG SOHA NEM HAGYTA BECSAPNI - SEM KIRABOLNI - MAGÁT - hisz' fejből tudja minden jó és rossz valuta napi árfolyamát - ÁTENGEDETT NEKIK, ÉS ŐK MAGUKKAL HURCOLTAK DURVÁN TASZIGÁLVA, ÉS MIVEL VONAKODTAM, FELDÜHÖDVE lerosszkurváztak, rossz ripacsnak, ROSSZ, KACÉR RIBANCNAL ÉS KITANULT, BUJA KÉT-NEMŰ RINGYÓNAK S HADD NE SOROLJAM, MÉG MI MINDENNEK TITULÁLTAK, ÖSSZEVERTÉK ÉS LETEPERTEK ÉS TÜLEKEDVE TÖNKRE-TOSZTAK - ÉS TUDOM, HOGY ÖNNYOMORÚSÁGÁT BOSSZULJA BENNEM MIND, HOGY ŐK SEM BOLDOGABBAK NÁLAM: TÖRMELEK-PARÁNYOK ŐK, KERESIK HELYÜKET AZ EGÉSZBEN - Ő JAJ, HOL VAN MÁR VAGY MÉG AZ EGÉSZ! EGYMÁST TASZIGÁLVA - LENYELVE - KIHÁNYVA FÁJNAK MIND AZ ISTENEK VILÁGEGYETEMMÉ LETT - FAJZOTT - NEMESÜLT - ZÜLLÖTT - TÁGULT - KIFE-SZÍTETT, ISMERETLEN TÖRVÉNY SZABTA-VERTE ERŐTERÉBEN - ÖNNYOMORÁT BOSSZULTA BENNEM MIND, ÁM AZT HAZUDTA: NÉKEM ESIK JÓL, A' MI ESIK VELEM - S MIUTÁN RÁUNTAK KÍNZÁSOMRA, MINT AKI JÓL VÉGEZTE DOLGÁT, OTTHAGYTA - TALÁN CSÖMÖRÜK MENTETTE MEG AZ ÉLETEMET -

- ÉS OTT FEKÜDTEM ÉS FÖLÖTTEM EGY CSILLAGTALAN ÉG S KÖRÜLÖTTEM A HÁBORÚBA BELÉVADÍTOTT-ÁJULT, EPILEPSZIA-RÁZTA VIDÉK, AMELYET TÁN MÁR SOHA NEM SIKERÜL AZ EGÉSSZSÉGBE VISSZAKURUZSOLNI - ÁM HOVA MENNÉK? HISZ KÖRÜLZÁR, KÖRBEKERÍT E MEGHIBBANT VILÁG, ÉS BENNEM A TORZ ERŐSZAK TORZ FOGANATJA: AZ ISTEN S TÖRVÉNY HÍJÁN SAJGÓ SZÖRNYŰ ÜRESSÉG, MELYBE - HA NEM VIGYÁZOK - MÉG TANYÁT VER A VAD, A BŐSZ ERÜNNISZ - MERT HA MEGBOTRÁNKOZTAT TÉGED A TE GONDOLATOD - VAJH! MIT JAVASOL EZ ESETRE A RABSZOLGÁK VALLÁSA?

MEGKERESEM GAZDÁM, HOGY FELPANASZOLJAM SORSOM, AMELYRE Ő ÍTÉLT, AMIKOR KIADOTT - TÁN Ő SEM EZT AKARTA, S VISSZAFOGAD, ELÉG TÉTÉLT AD, MÁR HA VAN HATALMA HOZZÁ - MERT E KÁOSZBAN EGYEDÜL ÉS PÉNZTELENÜL MÉG SZÁLLÁST SEM KAPOK. SZABADSÁGOM, AMELYET KÍNZÓIM MEGVETÉSE ADOTT MEG, E' VILÁGBAN MEG NEM ÉLHETŐ; HÁT MEGKERESEM GAZDÁM, NOHA SEJTEM, HOGY CSAK A MEGHIBBANT RABSZOLGA ÁLMODOZIK IGAZSÁGOS ÚRRÓL, JÓ PÁSZTORRÓL S A SZELÍDSÉGNEK BÁRÁNY-ÖRÖMÉRŐL - Ó, A HIBBANT RABSZOLGA - VAGYIS ÉN! - KERESSEM GAZDÁMAT -

2 - itt fekszem lekötözve a priccsen a Sárga Házban, mely kibicsaklott lelkek menhelye lehete, ámde börtön: a torz erőszak visszataszító büntanyája; és egyetlen életem keskeny peremén egyensúlyozva én már nem vagyok én: tegnap még nő voltam, s mostanra nemtelenné szikkasztott a szorongás, mert reggel kitörölnek agyamból mindent - egy birodalmat, egy ezer- - millió! - éves világot tesznek egyenlővé a semmivel, és bétemetik kiszikkadt éveknek sivatag-sivár homokjával, amelyben csak vendég, csak átutazó az élet - vagy ezerévente csak egyszer hajt virágot, és hiába vájom e' homokot a tűz körmömmel: elorzott kincseimet már nem látom viszont, és élni - szeretni - sírni - nevetni nem fogok én - talán soha többé -

- ámde még élek: világnyi fájdalom s öröm váltólázában még szavakat keresek - talállok: mily gazdag vagyok! s ki fognak fosztani - Te ismeretlenül ismerős Isten, legalább Te ne hagyj magamra: degeszre tömött s elárvult elmém úgy sajog, mint istállóinak üszkös romjai közt magára maradt tehén feszülő tőgye - s nem engedik, hogy fejjem: hogy jegyezzem, amim van - névtelen sorsom az idők zárványa marad, a katedrális rejtett zugában alázattal művelt tökély, amit nem lát, csak az Isten - s majd az idők végén a szétrobant Univerzum árva tanúja-túlélője, a' ki a széthullott darabokban - jaj! - szemléli magát, míg várja sorát: vajh' tán megítéli őt is az Isten!

Örületlen szűkölve-nyűszítve megtorpan és visszahőköl szép mosolyodnak emlékéitől, ó virág, virága világnak és világa virágnak, s félve juházik - ÁM LEHET-É SAJÁT EMLÉKE-KINCSE A RABSZOLGÁNAK? a' ki kiáltott elmebajosnak? -

Ó, az elektrosokk! erőszakos ócskás, mert méretre szabott világom-életem elveszi-kicsalja, s rám tukmálja a rossz konfekció-halált – eposzom-sírversem elveszik és – kiürült fejjel – befognak munkaterápiára – vagyis sivatag homokszemeit számlálni, és maradék időmben téli harisnyát kötni jó százlábúaknak – ó, ezt nem lehet kitartani, hagyjuk abba, kezdjük előlről:

Tegnap még – ó, tegnap! – Áj bilív in jesztödéj – jaj, tegnap! – hogy egyik szavamat másikba ne öltsem: itt fekszem lekötözve a priccsen, már egy másik időben, s reggel elveszik, elszakítják tőlem, meggyilkolják és szemétre dobják kinnal szült-szeretett, a magam képére formált, kétnemű gyermekemet, a kétnemű Univerzumot – emlékezetem, a halálra ítélt fródeák eszelősen jegyzi-vési-kaparja halálraírt VIASZ-TÁBLÁRA pontos és kimerítő jegyzékét halálra ítélt világa halálra ítélt, élő-eleven kincstárának, s így működik ő az utolsó és legutolsó és legeslegutolsó pillanatig –

– ó jaj, az elektrosokk: csinál belőlem szűzen előzvegyült mindenki-rongyát, értelem és emlékezet híján a kósza hangulatoknak védtelen játékszerét és ingyen-martalékát és kokárda-tróféáját, tébolyból tébolyba erőszakolt próféta-asszonyt, a' ki blöddli-eposzt klimpíroz a rossz frógépen, egy másik időben, egy klímaxos Vénuszt – önverítke tengeréből ki- s kisegíti magát, s kínjában rád mosolyog, Te kései Olvasó; belefáradok én is lassan a verslábat s a kint kidekázni s finom árnyalatokban hol lefelé, hol fölfelé stilizálni – gyűlöletbe gyakott tudatom tükörnek olvadt törmeléke, mely odahagyta unalmas-pontos igazmondását, és szörnyű-gyönyörű torzképeivel ijesztgeti önmagát: Gyűlölnöm kell.

Ó jaj, az elektrosokk! –

A hegzameter-ölelte görög strófák ölelik-szorítják-kényszerítik gyermeküket, hogy irgalommal, kézen fogva vezessen a téboly: a gyűlölet útvesztőjében, s virrasszon szemhunyasnyi-rövidre szabott álmom felett, s borogassa parázsló homlokomat –

ó jaj, az elektrosokk! – engem megverték s összekötözték – ó, az elektrosokk, ami elveszi és elemészt majd a koporsójában aszottan szendergő királylányának lidérces álmait: a megtörtént, jóvátehetetlen és gazdátlan tényeket. – (A csapatba verődött, senki-be-nem-fogadta, kivert kutyák morognak.) A Bűn megesezt, de senki se vállalja, s így mindenkit fenyeget – ámbár mindenki mossza kezét – s jön a kósza kísértés: fejjel mennem az Úrnek – ám az Úr nem üt vissza – az úr, a csönd, a sötét, a magány befogad szelíden – a gyűlöletnek két lökése közt a megkönnyebbülésnek sóhaja – szemhunyasnyi álm-fegyvernagyulás – kőkemény edzés után lazítás – szénsavas limonádé túlhabzása – szavak fáradt piruettje – volúta csigája-bigája – halotti kőbölcső ringása – örület dorombolása – mormon mormota mormolása – bocsánat, nincs mit, szóra sem érdemes –

– szavaimnak – gombolyaggal játszadozó kölyökmacskáimnak – bársony-puha hancurozása –

– itt fekszem lekötözve a priccsen, s vár a halál – s NEM LESZ FELTÁMADÁS, MERT AZT CSAK A RABSZOLGÁK VALLÁSA TANÍTTA.

(Kései Olvasó, tenéked mondom, kelj fel és teremts világot, jobbat, mint az enyém, szebbet s szelídebbet, lakhatóvá lakni az úrt, mit rád testált az időknek s benne világoknak végpusztulása – mert kilőve az Is-ten hetyke kalapja, bokréája pernyeként szállong alá, de – ó jaj! – hol van már az alá, a fölé, az a lent, az a fent, hol a tarka – balga világ!)

De lássuk a sűrverset. Ave Cézár, üdvözlégy, Te Ezerfejű, Százezer, sőt Milliőfejű Cézár – (a' közölt adatok nem véglegesek). – Ave Cézár, Té moritúra szalútat.

VÁNDORA MESSZI KOROKNAK, HOGYHA UNOD IS SANYARÚ TÖRTÉNETEM, OLVASD TOVÁBB, MERT NEM MARAD EL JUTALMAD; S ATTÓL TARTOK, VÉLED IS MEGESHET, HOGY SZELÍD ERŐ GYÖNYÖRŰ JÁTÉKÁT JÁTSZOD, ÁMDE BEMATTOL A NYERS ERŐSZAK – HÁT FIGYELJ: KERESSEM GAZDÁM, LÖKDÖS, TASZIGÁL A TÖMEG, DE A CÉL KÖZEL: AZ ARANY OBULUS NEVŰ KOCSMA, A LEGDRÁGÁBB S LEGJOBB LEBUJ A KÖRÜLMÉNYEKHEZ MÉRTEN, ÉS TUDOM, HOGY GAZDÁM OTT ISZIK ÉS KOCKÁZIK MINDEN ÉJSZAKA MOSTANÁBAN – Ó, AZ ARANY OBULUS! HOL FÉNYKOROMBAN, A NAGY SIKEREKRE KÖVETKEZŐ LAKOMÁKON VÉLE IHATTAM – ÉN, A RABSZOLGA! – GAZDÁM EGYÜTT BOROZOTT VELEM, A LEGJOBB TÁRSASÁGBAN, AZ ARANY OBULUSBAN, OTT TUDJÁK, KI VAGYOK – KI VOLTAM –; MÉG KIDOBÓLE

GÉNYÜK IS – ROSSZARCÚ IZOMKOLOSSZUS – RÉGI ISMERŐSÖM; AKKORIBAN DE SOKSZOR TÖRTEM BOR-
SOT AZ ORRA ALÁ! S Ő – KÉNYSZERŰSÉGBŰL – EGYÜTT NEVETETT VELÜNK. Ő MÉG EMLÉKSZIK TÁN, KI
VOLTAM – S TÁN VAGYOK IS MÉG, Ó! – S BEENGED GAZDÁM SZÍNE ELÉ –

– DE MI LESZ, HA GAZDÁM IS KINEVET? HISZEN CSAK A HIBBANT RABSZOLGA – SZEGÉNY MAGAM –
Ő, MÉ INFÉLICEM! – ÁLMODOZIK IGAZSÁGOS, KEGYES ÚRRÓL, JÓ PÁSZTORRÓL ÉS A SZELÍDSÉGNEK BÁ-
RÁNY-ÖRÖMÉRŐL – Ó, ÉN HIBBANT RABSZOLGA! MEGERŐSZAKOLT, MEGVERT, MEGALÁZOTT ÉS HITEVESZ-
TETT PORSZEM A MINDENSÉGBEN! HÜVÖS, SZÜZ MINERVA, SZÜZ MÚZSÁIM, JAJ, KIHEZ KÖNYÖRÖGJEK,
HOGY „SZABADÍTS MEG A GYŰLÖLETTŐL!” Ó, JÉZUS NAZARÉNU, Ó, TE HOGY CSINÁLTAD? ISMERETLEN
ISTEN! Ó, TE SEM SZABADÍTASZ! NEM SZABADÍTASZ A GYŰLÖLETTŐL – S ÉRZEM, ÖLNI S HALNI FOGOK,
MIELŐTT RÁM TÖRNE A REGGEL – ÉS DÜHÖM ÉS SZÉGYENEM A MÉLYBŐL ELSZABADULT-ELFAJZOTT ANT-
ROPOFÁG, ROSSZ DÉMONOK ÉTVÁGYCSINÁLÓ, ÍNYES-KEDVES SZÓRAKOZÁSA – MIT FOGOK TENNI! Ó,
HALHATATLAN ISTENEK! ÉN KÉTNEMŰ VOLTAM, ÁM MOST NEMTELENNÉ ZÚZ-ALÁZ A SZORONGÁS: TÁN
AZ EGÉSZ VILÁG EGY NAGY ARÉNA, S BENNE ÉN A HALÁLRA SZÁNT GLADIÁTOR – ÉN! – AVE CAESAR –
LESZ, AMI LESZ – MORITURUM TE SALUTAT!

(ISMERETLEN ISTEN! Ó, SZABADÍTS MEG A GYŰLÖLETTŐL! TÁN MÉG VAN MEGOLDÁS, ÉN MÉG BÍZOM
A SZÓBAN, JÓ SZAVAIM VARÁZSHATALMÁBAN – TÁN ELJÖN MÉG A SZELÍDSÉGNEK VILÁGBIRODALMA, ÚJ-
RA MEG ÚJRA PRÓFÉTÁLOM MINDEN IDŐKNEK VÉGÉT S KEZDETÉT, MERT GYAKJA ÉS GYILKOLJA MAGÁT A
MINDENSÉG, DE VAJÚDIK IS EGYBEN: Ó, REMÉNYSÉG! – bordáim között az erőszakos ihlet sarkantyúja, újra-
meg újramezdem előadásom, s meztelen kínom szemérmesen és kacéran félig elfedezi jót-rosszat egyként el-
takaró és feldíszítő, festett egekbe ajánló gálaruhája: a naftalinszagú pátosz. –

JÓJJ ÉS LÁSS: ITT ÉS MOST INGYEN BÁMÉSZKODHATSZ ÉS GYÖNYÖRKÖDHETSZ, BOTRÁNKOZHATSZ ÉS
SZÓRAKOZHATSZ – MINT KERESZTFEFESZÍTÉSEN RÖHÖGŐ, TORZZÁ ALÁZOTT LELKŰ, RÉSZEG PROSTITU-
ÁLT – de tán meg kéne tanulnom eladni magam, menedzselni magam, hogy tán megéljek a' magam erejé-
ből, gazda nélkül: Tessék, tessék, itt én árulok és Te veszel vagy nem veszel, enyém a kockázat, a bukás, a
siker, ez az én színházam, és ha tán kifütyülsz is, engem látsz a színpadon újra meg újra, mert csak a jelmez
és a díszlet változik, apiacsére –

– ÁM BESZÉLNEM KELL GAZDÁMMAL – VOLT GAZDÁMMAL, HÁBORÚVERTE MECÉNÁSOMMAL, HOGY
LEGALÁBB TISZTÁZZAM HELYZETEMET A MAGAM SZÁMÁRA – ELBOCSÁTOTT-É VAJON ENGEM, VAGY
CSAK KÖLCSÖNADOTT? SZABAD POLGÁR VAGYOK-É VAGY RABSZOLGA? S KINEK VAGYOK RABSZOLGÁJA?
S ELÉGTÉTelt KI AD NÉKEM? S IGAZSÁGOT KI SZOLGÁLTAT NÉKEM? MERT HÁBORÚ, HÁBORÚ, HÁBORÚ
VAN, S E TÖMEG: CSUPA FÉRFI! ÉS VALAMENNYI FEGYVERT HORD, CSAK ÉPPEN AZ EGYIK REJTI, ÁM MU-
TOGATJA-FITOGTATJA A MÁSIK, S ARCOMBA VIGYOROG – én sztár voltam valaha! – KIHUNYT AZ ISTENI
SZIKRA! SENKI SEM ISMER FEL – HISZ' ÉN, AKI TEGNAP MÉG OLY FINNYÁS VOLTAM A JÓ MODORRA S A
TESTI-LELKI TISZTASÁGRA... – Ó, MIVÉ LETTEM! S MINDENKI FEGYVERT HORD – Ó, JÓ ÖNIRÓNIÁM! FEJE-
VESZTETT ÖNVÉDELMI FEGYVEREM, VESZETT FEJSZÉM NYELÉT – FOLYTATHATATLAN, ÁM EGYETLEN ÉLE-
TEMET – BECSERÉLEM ERÜNNISZ VÉRBE MÁRTOTT, LÁTHATATLAN TÖRÉRE – MEGSZÁLL AZ ERŐSZAKOS
IHLET: EZ MOST NEM kabaré, NEM SZÍNHÁZ, MOST AZ ÉLETEMET KELL MEGCSINÁLNI! – LEZÁRNI MÉLTÓ
GESZTUSSAL! MARKOMBAN, A FÉRFIMAROKNÁL KISEBB, ÁM A NŐI MAROKNÁL IZMOSABB MARKOMBAN
LÁTHATATLAN TÖRÖMMEL, MERT EBBE KAPASZKODOM – S ERŐT AD A BOSSZÚ ÉS HALÁL GYŰLÖLKÖDŐ
AKARÁSA – (TE ISMERETLEN ISTEN, JAJ, SZABADÍTS MEG A GYŰLÖLETTŐL!)

– S ÍME, ITT AZ ISMERŐS, DÍSZES BEJÁRAT, AZ ISMERŐS KÜSZÖB – DE SOKAT KOPTATTAM AZ ARANY
OBULUS KÜSZÖBÉT! – S ELŐTTE A' KIDOBÓLEGÉNYEK, KÖZTÜK AZ ISMERŐS FICKÓ, ROSSZARCÚ IZOMKO-
LOSSZUS, ELÉM TOPPAN S ELÁLLJA UTAM – INTEK NEKI, MINT RÉGEN, S BECSÚSZNÉK MELLETE, DE Ő MA-
ROKRA FOGJA MELLEME A RONGYOKAT, MEGRÁZ S ELLÖK MAGÁTÓL, MEGVETŐEN VÉGIGMÉR, ÉS ÁLLA-
POTOMBAN ROSSZ ÖRÖMET TALÁL, nyugtázza RONDA VIGYORRAL, ÉS ÍGY SZÓL: „MIT AKARSZ, TE PAT-
KÁNY? SEMMI KERESNIVALÓD ODABENT, TE CSAK GYAKJAD MAGAD S GYILKOLD ODAKINT, AZ UTCÁN!”
„FÉLRE, RIPÓK! – ÍGY ÉN, MÁR ÖSSZESZEDVE MINDEN ERŐM. – TÖLEM TANULT, SZÉP KÁROMLÁSSAL KÁRO-
MOLHATSZ, ÁM ÉN ISTENEKET PROVOKÁLTAM, MÍG TE CSAK ENGEM! ISMERSZ ENGEM, NINCS MENTSE-
GED: FÉLRE, RIPÓK! ÉS ADD MEG A TISZTELETET KOROMNAK, VAGY LEGALÁBB A TÉBOLYNAK, AMELY
EGYÜTT SZÜLETETT AZ EMBERI NEMMEL, ÉS LEHET, HOGY TÚLÉLI – HACSAK EL NEM JÖN VALAHÁRA AZ

ÚJ, ÖRÖK ARANYKOR, MELY BEÉPÍTI-MEGSZELÍDÍTI A TÉBOLYT, MERT HISZ' AZ KIS ADAGBAN ORVOSSÁG, CSAK TÚLADAGOLVA MÉREG..." „Sok a szöveg, tata – ÍGY Ő, S ARCOMBA TOLTA ZSÍROS, RONDA, KAJÁN VIGYORÁT. – ITT ÉN BESZÉLEK!” – ÉS SZEMEN KÖPÖTT S RÖHÖGÖTT. – Ó, HALHATATLANOK! Ó, ISMERETLEN ISTEN! ÖSSZESZEDTEM MINDEN ERŐMET, ÉS E GYILKOS, FERDE RÖHEJBE LÁTHATATLAN TÖRÖM MARKOLATIG BELEVÁGTAM! –

– AZAZHOGY VÁGTAM VOLNA, DE ŐK GYORSABBAK ÉS ERŐSEBBEK VOLTAK, MINT ÉN – GONDOLD EL A TÖBBIT! – S MOST ITT FEKSZEM LENT, MISZLIKBE APRÍTVA, LEMETSZVE FÉRFIGAGOM, KÉT SZÉP MELLEM – HÜVELYEM S JÓ MÉHEM FELHASÍTVÁ ÉS HERÉIM ÖSSZETAPOSVA – S ÁTABOTÁBAN ELFÖDELVE ITT FEKSZEM – HOL? MINDENÜTT! – s egy tébolyult nő – már egy másik időben, úgy ezerkilencszáz- tán kilencven- vagy valahányban a jó Jézus Nazarénus után – megírta sírversem. NEVESS VAGY BORZALKODJÁL SORSOMON, Ó VÁNDOR, Ó, TESTVÉREM A SOKNEVŰ ÜRBAN, MESSZI KOROKNAK VÁNDORA, ÉS HEVEREDJ LE SÍROMRA, VEDD ELŐ KENYERED, BOROD, PIHENJ MEG, ÉS SZAKÍTS EGY SZÁL VIRÁGOT SÍROMRÓL: ÍM ENNYI SZERÉNY KIS ÁLDOZATOM AZ ISMERETLEN ISTENEK OLTÁRÁN: AZ ÉLETEM – ÖKÚMENIKUS BLÖDLI, HOGY SENKI SE MENJEN EL ÜRES KÉZZEL, ÜRES SZÍVVEL: OKULJ POTOM ÁRON AZ ÉN PÉLDÁMON, VÁNDORA MESSZI KOROKNAK, S MENJ TOVÁBB – VALE! (– SZALVE ÉS LEKTÓRI SZALÜTEM! –)

3 – itt fekszem lekötözve a priccsen, megverten, megalázottan – menekülj, menekülj, kiadtalak! ó, virág, virága világnak és világa virágnak – jaj, kiadtam összekötőm és felső kapcsolatomban nevé – de mit „kiadtam”, szét-szanasztét üvöltöttem, világgá kürtöltem, körülhordoztam önvédelmi fegyveremnek alított jó nevedet – s tudom, erre nincs bocsánat – ó, pedig szeretlek, ámde ezt most csak tudom, de nem érzem: nő voltam valaha, tegnap még – ó, az a tegnap! – s most itt fekszem összekötözve, megkínzott mártírként a kétnemű-kétarcú szerelemnek –

– ám ez már egy másik idő: szegény magam az örök Hős és örök vesztes, ki századok óta újra meg újra elvérzik a csatában, és sose' kapja meg asszonyát – szegény magam az örök Hősnő, kit túsul ejt a torz hatalom, és századok óta hiába várja jó szabadítóját –

– a torz, arc és nem nélküli Rendnek rossz szagú leheletje csap újra meg újra arcomba, s vár rám meddő ölelése – és rojtosra mosott, idegen-menzesz-foltos, idegenszagú nászi ruhámon bélyegző elkent nyoma hirdeti a nem kívánt, rossz nőlegény nevét –

– már hajnalodik, közelít a perc, amelyben meghalok, itt, a Sárga Házban, e rossz gyomrú, kivénült Bermuda-háromszögben, mely benyel és kiokád, roncsoltan és üresen bolyongok majd, üres arcomon egy ebek harmincadjára jutott értelme után hiába, oktalanul és céltalanul és tétován matató-kotorászó, eltehetetlenül, rossz-rendbe-hülyült, rossz konformista mosoly – a nyitvafelejtett-száj, nyálcspegetető, idióta mosoly – meddő és impotens és élet-előtti-utáni derű –

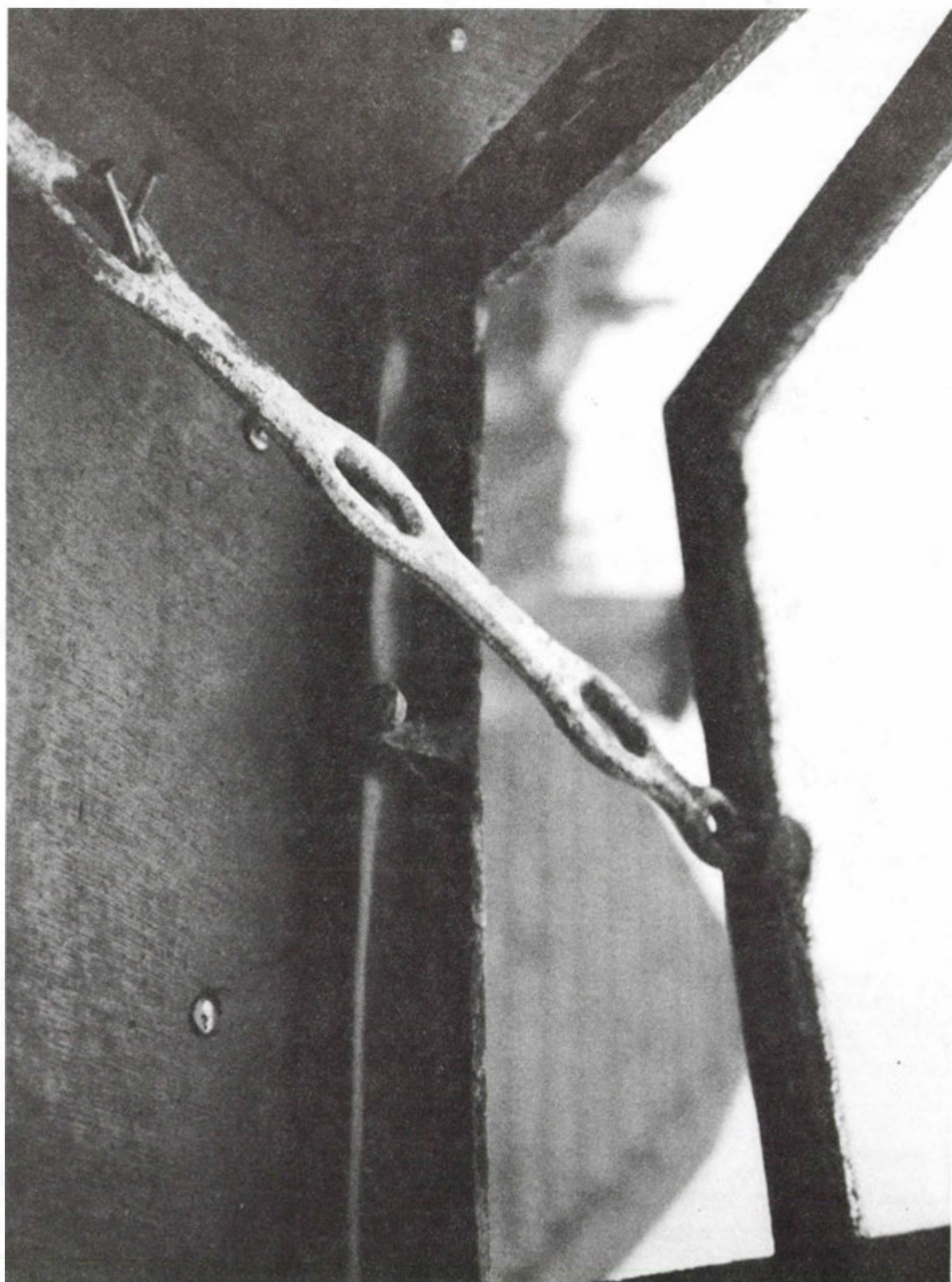
– mert fellázdattam: büntetésem nem marad el, mert elveszik-elkobozzák jó Univerzumom – eposzom – sírversem és kenyérkereső tudásom, s elveszik életem értelmét: emlékéit szép mosolyodnak – ám még élek, s hangtalanul lamentálok-skandálok a jajt, és egyre a végső nagy kérdést dadogom-ragozom: Jaj, rám ismersz-e majd, amikor egy agg csecsemő még-s-már üres tudatával, újra meg újra üresre törölt és elkobzott palatáblámat követelve-pörölve, a' feledés koszorúján alakjaként bolyongok köztetek, s tán azt is elfeledem, hogy mit keresek, hogy kit keresek – jaj, rám ismersz-e majd?

Ami vár rám, rosszabb, mint a halál, de meglesz, mert hiszen ők az erősebbek: nem véd meg senki-semmi, mert az erősebbnek a céda jog önként szétveti lábát – mert szedett-vedett-korrupt bírának s parvenü esküdszéknak áldozatául estem – jaj, statárium! és sorsomból nem tanul semmit a lusta világ: legjobb esetben a könnyes, szánakozó mosoly tapasztával eltakarni szemérmesen sokezer nyi sebem – megvédeni botránytól: az idétlen-időtlen, gyermeket aggá sujtó – mert reménység nélküli – jajtól védeni most születőket – Istenem, félek! jaj, félek a rossz halálba ájulástól, és az ébredés kietlen, üres mosolyától, és ami aztán jön majd: homlokomon vízcseppek – szürke napok – monoton dobolása, a téboly-bélyegezte kényszerű szüzesség, a kényszerű önszerlem s öngyűlölet váltólázában – ó, a kényszerű szüzesség! ezer nyi véres tamponomat az Ezerfejű Cézár és Sárkány ezer álszent arcába belevágom!

Csak nyugalom. Most már csak a túlélés a cél. Fehér köpenyben a Semmi tapintja pulzusomat; tűröm, sőt rámosolygok: meglepetten rám mosolyog (Ej, kájd a szmáilingot, ne siránkozz!) – és Bálám számára terelgeti-bökdösi orrával szelíden Buridán szamarát, mert ösztöneim kisegítik egymást, és eposzom-poggyászom veszni hagyom, hogy megmaradjak ÉN – mert hát eposzom lehet még, ám az életem, a' csak-enyém-élet... ki tudja? – mégis –

– ITT FEKSZEM, VÁNDOR, Ó, VÁNDORA MESSZI KOROKNAK, ITT FEKSZEM, MIVEL LEROHANT AZ ERŐ-
SZAK – A SORS LEGYEN HOZZÁD KEGYESEBB, MINT HOZZÁM VOLT! –

– s már jönnek is értem, itt a vég, a halál, és élni, szeretni, sírni-nevetni nem fogok én talán soha többé – s elfelejtem jó nevedet, én társam, összekötöm és felső kapcsolatam a világot mentő földalatti mozgásban, elfelejtem jó nevedet, virág, virága világnak és világa virágnak, s elfelejtem, mért szerettem a –
kínt s hozzá szavakat termő – aranyágot: az Isten roncs kalapján roncs bokréta-hazámat... –

Boltosok! Terjesztők! Kiadók! Könyvtárosok!

.....

JÁRTAK MÁR ÖNÖK AZ INDEX KÖNYVADATBÁZISBAN?

CÉLJA elsősorban az, hogy leírja, mi van a piacon, mi fogyott el és mi van előkészületben. Listázás és keresés szerző, cím, ISBN szerint, leválogatások a fontosabb paraméterekre: megjelenés, sorozat, téma stb. Fellelhetőség kiadóknál, terjesztőknél, boltokban. Természetszerűleg friss címlistákat is tartalmaz a könyvpiac szereplőiről.

TOVÁBBI INFORMÁCIÓVAL RENDELKEZÉSRE ÁLL

Az INDEX Könyvesbolt, 1051 Budapest, Sas utca 17. T 269-2962. (Benedikti István.)

A TypoTEX Kft, 1015 Budapest, I. Batthyány utca 14. T 202-1365, 115-4212.

(Votisky Zsuzsa vagy Erő Zsuzsa)

AETAS

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

MEGJELENT 1993/4. SZÁMUNK

A LAP TÖRTÉNETI TÁRGYŰ TANULMÁNYOKAT, FORRÁSOKAT, KRITIKÁKAT ÉS INTERJÚKAT KÖZÖL. ELSŐSORBAN FIATAL TÖRTÉNÉSZEK KUTATÁSI EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSÁRA TÖREKSZIK. A LAP ELŐFIZETHETŐ A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN: 6701 SZEGED, POSTAFIÓK 1179. ÁRA ELŐFIZETŐKNEK 80 FORINT. BOLTJ ÁRA 98 FORINT.

1994-RE TERVEZETT SZÁMAINK TEMATIKÁJA:

Középkori magyar egyházi társadalom, európai dinasztiák a XVIII-XIX. században, Külföldi történészek a magyar történelemről, Franciaország és Anglia a XVIII. században.

EDDIG MEGJELENT SZÁMAINK KÖZÜL MÉG MEGRENDELHETŐ:

A magyar középkor története (1992/1-2), XVII. századi magyar művelődéstörténet (1992/3), Hitelezet Magyarországon a XIX-XX. században (1992/4), A magyar középkor története (1993/1), Oroszország története a XX. század elején (1993/2), Székelyföld története (1993/3)

Kerecsényi Dezső Húsz év irodalma a trianoni határok között

KERECSENYI DEZSŐ ELŐADÁSA ELÉ

Az alább következő, ötven évvel ezelőtt elhangzott előadás szövege egykori iskolai dolgozatfüzetek lapjain maradt fenn a szerző, Kerecsényi Dezső kézírásával a korán, 1945-ben, 47 éves korában elhunyt jeles irodalomtörténész gyér hagyatékában. Kerecsényi 1943-ban lett a debreceni, akkor Tisza István Tudományegyetem professzora. Ez év késő őszén, november 22–26. között a Székelyföldi Művészeti Év keretében – feltehetően meghívásra – Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Sepsiszentgyörgyön előadást tartott Húsz év irodalma a trianoni határok között címmel. A visszacsatolt erdélyi területek egyesülése az anyaország-gal nemzeti öröm forrása lett. Ez az öröm az akkori országos ujjongásnál visszafogottabban, nem kis tépelődéssel, a kínzó bizonytalanság lappangó félelmével Kerecsényi szövegéből is kitetszik. Hiszen a „fortélyos félelem” éveiben éltünk, háború dúlta Európát s hamarosan hazánkat is. Ezt tudva ő szellemi szolgálatnak fogta fel, tanári küldetésnek tekintette erdélyi körútját.

Kerecsényi a régi magyar irodalom jeles kutatója volt, ám kora, a 30-as, 40-es évek irodalmának nemcsak kiváló ismerője, de elismert kritikusa is. Előadásából kiderül, hogy a Nyugat első nemzedékének képviselői befolyásolták, olykor irányították irodalmi gondolkodását. Hiszen maga is tagja volt az európai orientációjú híres esszéíró nemzedéknek, amelynek legismertebb képviselői egyszersmind azonos szellemi, baráti kört alkottak. Elég talán Szerb Antal, Halász Gábor, Keresztury Dezső, Cs. Szabó László, Szentkuthy Miklós nevét följegyezni a Kerecsényié mellé. Előadásának szövege is mutatja tisztánlátását, más nézetekkel szembeni toleranciáját, az akkortájt gomolyogni kezdő népi-urbánus ellentét zavarai között a népi frók tiszteletteljes elismerése mellett is a Babitscsal és körével rokon európai magyarságát. A pusztán nemzeti kohó értelemszikkasztó hőségét nehezen tűrte. Minősítéseivel, legyen szó Szabó Dezsőről vagy József Attiláról, szinte kivétel nélkül egyet lehet érteni ma is. Természetesen tévedett ő is, például Kosztolányi esetében, akinek egyensúlyozó szerepét a Nyugat nagyjai között nem ismerte fel valódi értéke szerint. Tárnyilagos, reális a minősítése az ún. „hivatalos irodalomról”, annak képviselőiről, így például Zilahy Lajosról, Komáromi Jánosról is. Hasonlóképpen a Nyugat ellenfolyóirataráról, a Tormay Cecile által szerkesztett konzervatív Napkeletről is, amely türelmes véleményalkotásával, hagyomány és újítás nem egymást kizáró, hanem egymást támogató törekvéseivel a szellemi életben oly kívánatos toleranciára törekedett. Illyés és Szabó Lőrinc említése mellett az akkor fellépő fiatalok közül Erdélyi József, József Attila és Németh László újat hozó eredményeiről hozzáértő elismeréssel szól.

Kerecsényi távol tartotta a nyers politikát irodalomtörténeti és kritikai tevékenységétől. Ezt bizonyítja e vészterhes időkben tartott előadása is, amelynek szövege az események, a történelmi helyzet egyidejű józan szemléletével, megfontolt, komoly ítéleteivel ma, fél évszázad távolából is megkapó gondolati erejével, európai magyarságával, emberi tisztességével.

Pálmai Kálmán

Egy kissé úgy érzem magamat, mint valami nagyon távoli, messzi világnak a követe. Már csak azért is, mert most a szélsőben Nyugat-Dunántúl szülőte szólal meg önök előtt. Messze estünk egymástól, nemcsak térben, de néha még lélekben is. Volt idő, amikor alig tudtunk egymásról, s ha tudtunk, ez a tudomás alig volt több, mint elhanyagolt képletek, durva formulák összessége, melyekből hiányzott a legfontosabb elem: a valóság.

De talán másfelől is állhat az, amit a távoli világról mondtam. Nem kell-e valami igen messzi világból valónak lennie annak, aki ma az irodalomról beszél? Kinek kellett a papírhoz láncolt szó, a formált kifejezés ma, amikor nemzetek és népek szörnyű tettek és széteső életformák közt kavarnak? Az egyre fokozódó és végeláthatatlan pusztulásban mondhat-e az valami lényegeset, a figyelemre méltót, aki a szellem egyik legnehezebben fogható alkotásáról, az írók munkájáról elmélkedik? Ma életéről és testi megmaradásáról van szó: kit érdekelhet ma az, ami az élet fölé

épül, ami nem test, hanem szellem? Ha ezeket a kínzó kérdéseket magunk elé tesszük, nem csoda, hogy felelet helyett csak csüggedten mozgatjuk a fejünket.

És mégsem jöttem távoli világból! Nem vagyok távoli világnak követe! A szélső dunántúli „örség” szülőte nem állhat idegenül a keleti örség fia előtt. Mindkét törzset azonos nemzeti végzet és akarat állította a maga helyére, mind a kettő a léleknek azonos mozdulataihoz szokott hozzá, s a hasonló veszedelmek látása egyforma ráncokkal vette körül a szemünket.

Ugyanúgy nem távoli világ az irodalom világa sem. Mint más szorongatott kis népek, nekünk magyaroknak is az irodalom nem pusztán a szellem önfeledt ünnepe vagy játékos röpte, hanem szolgálattelvés is. Így volt ez kezdetől fogva. A középkorban ezzel lettünk európai és keresztény állammá, s ez az európai és keresztény állam biztosította népi fennmaradásunkat nyugat ellenében. A 16–17. században az irodalommal vetettük meg hátunkat az Abszolútumhoz, s bírtunk ki segítségével egy százötven esztendő keleti nyomást. A 18–19. században az irodalom nevelt fel bennünket

modern nemzeté, tanítván bennünket a szabadság, az önállóság és emberméltóság új eszméire. S kell-e azt éppen itt ismételtetnem, hogy jött idő, először az egész nemzetre, majd pedig erőszakkal elválasztott részeire, amikor a leírt és formált szó, az irodalom volt az egyetlen, mely egyfelől me-
nedék és megtartó volt, másfelől pedig szorosan őrzött ha-
tárok áttörője, nemzeti és népi együvé tartozásunknak em-
lékeztetője és bátor hirdetője. A műsák nem hallgatnak a
fegyverzajban s a nagy emberpusztításban sem. Mondaniva-
lójuk, ha más nem is, hozhat enyhületet a szenvedőknek,
megcsillagthat egy boldogabb és békés jövőt, mely örök
vágya és célja az emberi jó akaratnak.

De nekem a múltrol kell beszélnem!

A trianoni ország húszévi irodalma! Riasztó és bátorítatlanító feladat. Ha a nevekre gondolok: sokaság. Hogyan válogatni? A nevek kortársakéi. Milyen jó lenne irodalomtörténet nevek nélkül! De ez még nincs! Viszont annak, aki a két háború közti időt átélte, valami képe van. Ez a kép menthetetlenül alanyi lesz, de ezen belül igyekszik meglátni valamit, ami talán már történetileg is hitelesnek mutakozhatik. Ez a kor talán gyorsabban is vált történelemmé, mint más: el akarjuk felejteni? Vagy: mert amit várunk az ismeretlen jövőtől, annak itt vannak a gyökerei?

A trianoni irodalomra két feladatot parancsolt rá az idő: 1. Nemzet és állam fület sikertető összeroppanása után találja meg a hangját. 2. Találja meg azt az új hangot, mely a továbbmenéshez szükséges. Ha „korszakot” erőltetünk: a húsz évből az első harmad folyik el ama első feladat jegyében. Valójában persze nem a korszakolás a lényeges, hanem ennek a húsz évnek az irodalmi ütemváltásai és színváltásai. Nos, az első feladat igen nehéz volt.

A trianoni határok közé szorított magyar életben az irodalom egy szörnyű és súlyos vádemelésre ébredt. Nyomorúságunkban és elesettségünkben keresni kezdtük a bűnöst, aki bennünket idáig juttatott, s mint már nemegyszer, megtaláltuk az irodalomban. Ahogyan Mohácsért felelnie kellett a Mátyás udvarában kialakult irodalmi ragyogásnak, Trianonért és a bukásért felelőssé tettük az 1900-as években forradalmi újtással betört irodalmat, azt, amit ma már összefoglalva a Nyugat nemzedékének szoktunk nevezni.

S a vád alá helyezést nem is kell jelképesen értenünk. Írók kerültek fegyelmi hatóságok, sőt bíróságok elé. Írói és tudományos testületek váltak ítélő szervekké, s döntöttek az író becsülete, hazafiúi magatartása felől, s az ítéletek legalábbis a testületből való kizárást jelentették. Ez volt az az idő, mikor Babits Mihályt és Móricz Zsigmondot kizárták a Kisfaludy Társaságból. Ady Endrét már nem lehetett kizárni sehonnan, mert ő eltemetkezett a pusztulást hozó idővel, de nevét és emlékét éppúgy kárhóztatás követte, mint a megmaradt társakét. A katasztrófába hullott nemzeti társadalom válogatás nélkül halált kiáltott arra az egész irodalomra, melyben ma szellemi megújulásunk széles alapjait látjuk. Ez természetes. A társadalom füle megsüketült az állam összedőlésének robajától, szeme tele lett az omlás porával, ki láthatott vagy hallhatott volna tisztán? Ez a társadalom megszokta, hogy íróit mint vezéreit, próféta-
táit tisztelje, s az az irodalom, melyet most rémült és keserű kapkodásban elítélt, a bukás előtt szentségtörő kézzel borított föl eszményeket, s hangoztatott olyan eszméket, melyektől könnyű volt a nemzet elbukását eredeztetni. Bűnössé vált ez az egész irodalom, ahogy bűnösnek nevezték a várost, Budapestet, amely ezt kitermelte.

S ez az irodalom alaposan meg is bűnhődött. Azok az írók, akiket legfeljebb csak a nyelv kapcsolt a magyar szellemhez, szétszóródtak a világ tájai felé. De a legsúlyosabban érintette azokat a társadalom ítélete, akikben élő lelkiismeret lakozott. Babits írja *Élet és irodalom* című írásában: „Kinek fájt úgy nemzete bukása, mint neki? Mennél nagyobb volt az illúziója; mellyel naiv gyermekként hitt és lelkesedett, annál tragikusabb lett a csalódás! Elképzelte talán nemzetét, a nemzetek első sorában küzdve szent küzdelmet egy új világért, szabadon! Most önnönmagától megcsalva látja és kifosztva, az átszenvedett legaljasabb rabság bélyegével: Európa koldusát, utolsót minden nép közt, vértől és szegységtől veresen!... És ó! azok a szemrehányások! Hogy éppen az ő legdicsebb álma lett eszköze a gaznak, hogy minden jó szándéka bűnre vált, hogy megcsalták, behálózták, legszentebb érzéseit aljas érdekek ürügyévé tették; igen, az önvád ez, melyet valami megmagyarázhatatlan végzet folytán éppen a jóra legbuzgóbbaknak kell mindig érezniök e megátkozott országban, hol a legjobb szándék is szerencsétlenségek oka lesz: a Széchenyi döblingi önvádja. Igen, az önvád ez; és gaz volna, hogyha nem éreznék, s hogyha nem vallaná be férfiasan.

Ö V A L A T T

Columbo felesége

KÁLMÁN C. GYÖRGY

Kleopátra orráról nem lehet tudni biztosat, csak annyit, hogy: volt. Arisztotelész nővéréről szórványos adatok vannak. Columbo feleségéről sokat tudunk, de nem látta még senki.

Columbo felesége jól főz, férje testi-lelki karbantartója, a mindennapi élet apró-cseprő kérdéseiben nagyszerűen eligazodik. A tévésorozat nyomozó hadnagyának állítólag sógora is van, aki jogot végzett ember: nem nagykutya ügyvéd, persze, csak afféle kis jogtanácsos lehet, de az éppen terítéken levő ügyel kapcsolatban mindig a lényegre tapintó észrevételei vannak. A sorozatban ő sem jelenik meg soha; mindig csak hallunk róla.

Erős lehet a gyanúnk, hogy Columbo sógora, sőt a felesége is egyszerűen fikció. Nem léteznek, kitalált személyek – a dörszölt detektív így próbálja más valaki érdeméül betudni, ha valamire rájön, egyidejűleg elhárítva magáról a felelősség és a dicsőség terheit. Nem véletlenül a feleségét és sógorát emlegeti; ha ezek nem léteznek, Columbo fiktív világot teremt; ha viszont mondjuk anyja szájába adna kitalált megjegyzéseket, hazudna. Orr, anya: vannak. Feleség, sógor, nővér: vagy vannak, vagy nincsenek.

Amikor Columbo úgy vezeti be mondókáját: „azt mondja a feleségem (a sógorom, aki ügyvéd)”, egyúttal autoritást is kölcsönöz felismeréseinek: ő maga, saját személyében nyilván kevésbé meggyőzően nyilatkozhat akár a mosószernek milyen-
ségéről, akár az örökösödés jelen rendszeréről, mint felesége vagy sógora. Nem is szólva arról, hogy ezzel azt sugallja: ő

Egy pillanatra megroskadt az önvád súlyától; bátorságát, biztonságát veszti; ő, csak az ostobák biztosak, csak a lelkiismeretlenek nem érznek kételyt!"

De az önvád nem némtotta el a Nyugat íróit, csak visszahúzódsra kényszerültek. Legnagyobb büntetésük éppen az volt, hogy őket, akik most értek az alkotó férfikor teljességébe, a magyar közéletből éppen az az epigon jellegű irodalom szorította ki, amely ellenében annak idején az egész irodalmi forradalom végbement. Úgy látszott, hogy legalábbis eszmékben ez az epigonnak tekintett irodalom hívebb maradt a nemzet életérdekeinek szolgálatához, mint a Dévénynél betört új szándékok. Herczeg Ferenc most lett a nemzet rója; igaz, ő is csak közvetlenül az első világháború előtt ismerte fel a maga komolyabb, a nemzeti egészét illető feladatait. Vargha Gyula konzervatív magyar borúja vagy Szabolcska Mihály könnyes dalolása most fontosabbnak, főként pedig szükségesebbnek tetszett, mint az a költő, aki száz királynál, lobogónál többre tartotta a kedvese kisujját, vagy az, aki egy sötét bukás előérzetében szidta, átkozta fajtáját. A hivatalosnak csúfolt irodalom-szemlélet ismét irányítótá lett, s Beöthy Zsolt teljes joggal mutathatott vissza Kassandra-beszédeire, melyekben az új „kzomopolita költészet” romboló következményeit előre megjósolta. A Nyugat nagy nemzedéke arra ítéltetett, hogy másodsor, valójában most igazán harcolja ki magának a közfélés elfogadó fejbőlintását.

Aránylag nem is volt olyan nehéz feladat, mint első pillanatra gondolná az ember. Kik voltak azok, akik ki akarták szorítani a magyar életből? Legnagyobb részt náluk jóval idősebbek, akiknek az idő már nem adhatott, csak elvenni tudott tőlük. Ezekhez járultak azok az íróink, igaz, nem is kis számban, akik a nemzeti katasztrófát váltották fel a szavalt és az olvasmány aprópénzére, a trianoni első évek alkalmi költői. A nemrégén még vádoló és elítélő közvélemény maga is hamarosan rájött arra, hogy talán mégiscsak elhamarkodva cselekedett.

De könnyű volt a vezető szerep visszaszerzése már csak azért is, mert egyelőre nem volt támadó erejű fiatal nemzedék. Az újítást az irodalomban is gyakran forradalomnak hívják, s a húszas években még nem volt tanácsos a bármilyen szfnű forradalom szónak a kimondása. Emellett a

megjelenő fiatal nemzedéknek rendkívüli teherrel is kellett indulnia. Túlágosan nagyok voltak az elődök. Aztán ez a fiatal nemzedék arra is emlékezett, hogy nagy elődei hangos botrányok közt váltak nevesekké, hiszen napilapok cikkei átkozták el és élclapok stílikarikatúrái gúnyolták ki az egyszer érthetetlen, máskor különködően differenciált „nyugatos” irodalmat. Az utódok igen gyakran úgy igyekeznek kiválni, hogy elődeik hangját ugyanabban a hangnemben igyekeznek túllabiálni. Ady érthetetlen volt? Babits külön? Nosza legyünk mi még érthetlenebbek és különcebbek! A háború utáni nagy európai rendtelenségből még igen használható -izmusok is merültek fel ennek a nézetnek az igazolására. Illyés Gyula éppen mostanában bájos humorral rajzolta meg a maga indulásának kínjait: „Akkoriban napjaim emésztődéssel teltek. Hasztalan feszítettem meg minden erőm, nem értem el, amire törtem, ahova példaképeim láthatóan oly könnyen felemelkedtek. Képtelen voltam mondataimat megszabadítani az értelem súlyos homokszájkaitól, alant repültem, közelében a hitvány földnek. Voltak perceim, voltak lázas éjszakák, amikor már azt hittem, hogy sikerül, volt, amikor bizonyos voltam, hogy belelendültem az egyenesbe, tollam önfeledten ívelt, olyan mondatot hagyott maga után, hogy *égi lakat, hold vagy, bámul a napba az egyszemű kút*. Reggel keserű csalódással ejtettem ki kezemből a papírt. Mindennek fájdalmasan értelme lett, elsősorban a holdnak és a kútnak.” Így Illyés. Szabó Lőrinc ekkoriban *Föld, erdő, Isten*, majd *Caliban* lihegve hangos címek alatt olyan verseket adott ki, melyeket a legutóbbi években összegyűjtött verseinek kötete számára sürgősen átdolgozott. Amikor Erdélyi József fellépett, költészete éppen egyszerűségében hatott különcödőnek. Neoprimitívet sejtettek benne. A fiatalok egy része nem is tartózkodott itthon. Kassák Lajos Bécsben szerkesztett különös című és politikájú szépirodalmi folyóiratokat, Illyés Gyula pedig Párizsban egy-egy bizarr frású francia költő meglátogatása után ült neki lírai kísérleteinek. Márai Sándor is külföldön, németül írt.

Egyszóval nem volt számottevő súllyal jelentkezhető ifjúság. A tehetségesek bizarr és forradalmi kezdeményeire a múlt tapasztalatai alapján senki sem figyelt szívesen, az időhöz alkalmazkodó kisebbek pedig mihamar egyhangúakká váltak: minden joguk és alkalmuk megvolt tehát a valamikori forradalmároknak, hogy hirtelen elvesztett állásaikat visszaszerezzék. S mintha csak jót tett volna nekik

megbeszélheti ügyes-bajos dolgaival valakivel, míg a gyilkos magányra ítéltetett, csak magára támaszkodhat.

A hírközlésben a megfigyelők ilyenek. Ők már mondhatják, hogy szerintük X. uralma diktatórikus és népellenes. Hogy Y. hamarosan meg fog bukni. A megfigyelők figyelmeztetnek, hogy. Emlékeztetnek arra, hogy. Megfigyelőkre lehet hivatkozni. Ahogyan befolyásos körökre vagy több újságíróra („itt a sajtókörzponban az a hír járja...”). Bensőségességet és hitelt varázsolnak a köré, amit valójában ki akarunk mondani.

Nem mondhatni, hogy nem léteznek, nagyon is befolyásolják mindazt, ami elhangzik, s azt is, ami történik – ugyanakkor létezésüket is merészség volna határozottan állítani. Fikcióként léteznek, és pedig olyan erős fikcióként, amely „anyagi erővé válik”. Helyzetük más, mint a bizalmas titkosszolgálati értesüléseké, a kormánykörökből kiszivárgott információké,

vagy az egyes, magukat megnevezni nem akaró tisztviselők: láthatatlanságuk véletlenszerű és nem akaratlagos. Akár megmutathatóak is lehetnének. Mint Columbo felesége.

Mint a bokros teendők, amelyekre hivatkozva.

A nyelv szelleme, amely nem engedi.

A legszélesebb néptömegek, akiknek vágya.

A más irányú elfoglaltság, amely miatt nem.

A nemzet érdeke, amely úgy kívánja.

A nézők (hallgatók) többsége, akik (vagy amely?) szerint.

A független szakértők, akik megerősítik.

Mi mindnyáján, akik régóta jól tudjuk.

A szakmai berkek, amelyekben úgy vélekednek.

A haza üdve, amely mindennél.

Columbo sógora.

Felesége.

az a társadalmi nyomás, mely alatt dolgozniuk kellett; egy sereg remekművük most született meg. Móricz Zsigmond most alkotta meg regénytrilógiájának (*Erdély*) első részét, a *Tündérkert*et. Meg nem ismételtetű összhangban beszél itt Móricz örök férfi-nő problémájáról és a magyarság bizonyult sorsáról. Melléje méltóképpen társult kisebb arányban a kis Nyilas Misi története, a *Légy jó mindhalálig*. Babits Mihály lírája ezekben az években fordult át véglegesen abba a hangba, melyen a megbomlott világ dolgaiban egyre végsőbb veszedelmekbe kerülő humánus panaszt, és védte a maga Istentől kapott jogait. Már készült az ő nagy regénye is, a személyes líra vallomásaiból és egy hattyú osztály ábrázolásából összetett *Halálfi*ai.

A kisebb mesterek sem maradtak el: Tóth Árpád, Juhász Gyula áthidalta a távolságot, Kosztolányi *A bús férfi panasza*i felé mélyült és merész kísérletezéseibe, a szabad versbe kezdett, megírta remek novellák társaságában az *Édes Annát*, s már bontakozott felelőtlen játékból és komoly ítéletmondásból gyúrt alakja: Esti Kornél.

Az alkotások súlyát és jelentőségét semmiféle – az eseményektől egyébként indokolt – politikai reakció, sem a kispolgári ellenforradalom nem tagadhatta le. Már csak azért sem, mert konzervatív oldalról is komoly lépés történt elfogadtatásukra. A *Nyugat* ellenében megindult *Napkelet* című folyóirat egyenest az a célt tűzte ki maga elé, hogy a magyar keresztény középosztályt hozzánevelje a hagyomány és újítás együttlétéhez. Valóban sokat is végzett. A kissé elmaradt és az újdonságtól megriadt középosztályt hozzászoktatta az ellenfelet, az ízlésben különbözött is előkelő hangon való bírálatához, s tárgyilagosan közvetített a két tábor közt. Voltak szerencsés alkatú írók, akik egyszerre tudták sugalmazni a modernség mámorát és a konzervatív, úri magyarság ízeit: Zilahy Lajos, Komáromi János. Néhány év múlva kialakult az a helyzet, hogy a két folyóiratnak számos közös munkatársa is volt. A „túl napnyugat, innen kelet” örök magyar játéka 1926–28 táján a teljes harmónia felé igyekezett.

Nagyban segítette ennek az egyensúlynak a létrejöttét a fiatal írók nemzedékének egy igen tekintélyes része is, mely valahol a szépirodalom és a tudomány között foglalt helyet. A modern európai szellemtörténet, itthon pedig Székfi Gyula, Horváth János, Gombocz Zoltán nevelte őket. A keserves magyar időben nekik jutott az a szerencse, hogy a Klebelsberg-féle kultúrpolitika áldásaként az itthoni fűtetlen szobából és koplalásból ösztöndíjakkal külföldi vándorútra indulhattak, és belenézhetek a háború utáni Európa furcsán rángatózó, de rendkívül változatos kifejezésű arcúlatába. Az anyagiakban megszegényedett ország a „kultúrfőlény”-be kapaszkodott, s a külföldről hazajött ösztöndíjasok ennek a gondolatnak megvalósítói. Valójában a Nyugat-gondolat műveltségi felének meghosszabbítói voltak, s így egészen természetesen csatlakoztak a *Nyugat* nemzedékének köréhez. Másfelől azonban: hazánk és Európa új szintézisét keresve ők voltak azok is, akik sorskérdéseink tudatosítását is előkészítették. Az esszéista nemzedék volt ez. Ez a nemzedék műveltséget hangsúlyozott, rendet a szellem világában, nem kevés racionalizmust.

A Nyugat-nemzedék nagy tagjainak munkássága tehát lassanként beépült az egy-két évtizeddel korábban még mereven ellenálló közízlésbe. Azt, amit ez az ízlés valamikor a hagyomány ellen való támadásnak érzett, eltakarta

az idő, de eltakarták a háború után született remekművek is. Az új lassanként megszokottabbá vált. Egyszóval: a húszas évek vége felé bizonyos egyensúly jött létre. Természetesen ez az egyensúly nem úgy képzelendő el, mintha az egész magyar közönség beállt volna Móricz, Babits vagy Kosztolányi olvasói közé, hanem úgy, hogy felnőtt, illetve kialakult egy újabb elit, amely a maga részéről is alkalmazkodott a nagyokhoz.

Ez az egyensúly azonban, ha nem volt is látszólagos, nem volt mégsem teljes. Maradtak erőf, melyek ezen a harmónián kívül rekedtek, s hamarosan támadtak olyanok, melyek ebben nem is akartak részt venni.

Az előbbieket monumentális szimbólumként képviseli Szabó Dezső. Az *elsodort falu* megjelenésétől kezdve írásban és szóban, pamfletben és elbeszélésben ábrázolta egyszerre maró kritikával a körülötte folyó életet és a benne élőket, s a kritika mellett nagyszabású magyar mitológiát és magyar feladatkört épített meg. Ennek a magyar mitológiának a hősei a faj, a zseni és a paraszt, mindegyik valami elérhetetlen távolságba feszülten. Ady hagyomány. Sűrítve hordozta és kiáltotta azt, ami a politikai konszolidációban és az irodalmi kiegyezésben elsikkadtnak látszott.

Szabó Dezső messze rúgott el magától minden kiegyezést, még együttműködést is, de valójában a másik bőlényalkat, Móricz Zsigmond is csak félkedvvel vett részt benne, s amint lehetett, ki is állt belőle. Az irodalom nemzeti egységének szinte kiáltó jelképe volt, amikor Ignóus nevének a folyóiratról való levétele után Babits Mihály és Móricz Zsigmond nevét viselte a *Nyugat*. A jelkép nem élt soká, s Móricz elhagyta a folyóiratot, ahogy egyre gyakrabban hagyta ott a regényt és a novellát is, és egyre többször vette nyakába az országot, zsebében ott volt kis jegyzetkönyve, s ebben a könyvecskében a magyar vidék, a paraszti mindennap ügyei: ízes beszélgetések pillanatképeitől a magyar téglagyártás rejtelméig. Az irodalom a valóságba, a tág európai szemlélet pedig a szűk, de mindennél fontosabb kis hazába készült megérkezni.

E nyugtalan és el-elkalandozó idősek mellett csakhamar felbukkantak a fiatalabbak is: néhány költő. Az egyik egy alföldi cselédházból s a magyar-román paraszti érintkezésből ért fel szinte petőfisi hányavetiséggel Pestre. Versei is nagyon emlékeztettek Petőfire. Hallatlan merészség volt a nagy Nyugat-nemzedék költője, a kifinomult jambusok után a nemzeti ritmus mindennapiságát megszólaltatni. Ezekkel a ritmusokkal azonban valami elfelejtett, a nagyon távolivá lett magyar föld készült beleszólni a magyar irodalomba. *Erdélyi József* óriási tehertétellel indult, Petőfi, Arany árnyéka sötétlett fölötte, s hozzá még állandóan az a veszély is, hogy Szabolcska Mihályt fogja megismételni. A garabonciás diákság így is menthetetlenül odatapadt a személyéhez, de a költészetben sokkal több, mint a nagy népiesekre emlékeztető. A népiesség politikai ihlete erőben és hangban megnövekedett, a kastély és a kunyhó egyre villogóbb szemmel kezdte méregetni egymást, a dallam pedig, a népdalok játékosan egyszerű dallama oly mondanivaló hordozásában mutatta meg képességeit, mely eddig csak az előkelő nyugati formáknak volt fenntartva. Nem annyira váratlan fordulatot készített elő, inkább megteremtette annak a lehetőségét, hogy a jelen magyar irodalmának olvasótáborá megszorodjék. Az előtte járó nagy lírikusok saját maguknak alkot-

tak nyelvet és stílust, Erdélyi egy mindenkinek ismerős nyelvet beszélt, a kortárs lírikusok kísérleteztek, hatásfokokat és rezgéseket mértek, Erdélyi nem akart mást, mint kerek verset.

Erdélyi indulása után közvetlenül már jelen volt a másik, Erdélyinél sokkal nehezebben elfogadott és példátlanul szerencsétlen sorsú, a város mélységéből jött költő: József Attila. Ha Erdélyi Dózsát szólólongatta, nála Marx és a szakszervezet piroslott a néha primitív, máskor meg-megszakadóan komplikált versek szövete alól. Sok arcot tudott mutatni: egyszer hetyke és cinikus kamaszt, groteszk látást Istentől, embertől elrugaskodva, máskor szegény bolyongó árva fiút, aki szeretne egyszer már kibékülni a világgal, hogy élhessen szépségben és boldogságban:

HARMATOCSKA

Guggolva ringadoz
a málnató, meleg
karján buggyos, zsíros
papiros szendereg.

Hát dolgoztam híven,
Zúmmögve, mint a rét.
Milyen könnyű a menny!
A műhely már sötét.

Lágy a táj, gyöngy az est;
tömött, fonott falomb.
Hegyek párája rezg
a halmokon, s dalom.

Fáradt meg együgyű,
vagy tán csak jó vagyok,
s reszketek, mint a fű
és mint a csillagok.

A költők mellett végezetre, de nem utoljára megjelent a kritikus is: Németh László. Első megjelent kritikáját ugyan Móricz Zsigmondról írta, de nem jött sem a falusi vagy városi mélységekből, sőt éppen az európai szellem magasságaiból. Bár akkor még nem járt külföldön, munkássága ahhoz az esszéíró nemzedékhez kapcsolta, mely egy-egy magyar kérdésre nemegyszer egy sárga fedelű francia vagy egy-egy finom vászonkötésű angol könyv felmutatásával válaszolt. Németh László könyvekben járta végig azt a kötelező vándorutat, mely a magyar írókra ki van szabva. Nemcsak Európa, hanem az egész világ szellemi kincseit birtokba készült venni.

De ne higgyük, hogy valami intellektuális mohóság vezette, hanem erkölcsi. A szellem és a véleményalkotás legszigorúbb aszkézisét vállalta kéréllhetetlen következetességgel. Érezte, hogy új nemzedéknek kell átvennie a magyar irodalom teendőit, s ennek az új nemzedéknek akart ő és tudott is magatartásbeli példája, esztétikájának pedig megfogalmazója lenni. Meg is akarta szervezni az új nemzedéket, s mikor ez nem sikerült, a magányra kárhóztatott írói életformáig jutott el: egymaga írt és szerkesztett egy folyóiratot. S amit a szervezés nem ért el, elérte ez a folyóirat: a *Tanú*. Egy láthatatlan réteg képződött körülötte, az ifjúság jobb részéből, a vidék értő és érző olvasóiból, sőt a kortárs írókból is. Amikor a *Tanú* megszűnt és örökébe a *Válasz* című, immár igazi, tehát többektől írt folyóirat lépett, azt hittük, hogy itt az a rejtélyes kristályosodási pillanat, amikor az új láthatóvá válik. Jelen voltak ebben a folyóiratban Európa vándor-szerelmesei, a nyugatos esszéisták (nem sokára majd az „urbánus” név ragad rájuk), de a magyar föld felásói és lényegének keresői, sőt a politikai és szocialista reform hirdetői is. Csodálatos egység és közösség képe mutatkozott. Képzeliük el, hogy egyazon folyóiratba írt Cs. Szabó László és Veres Péter, Szerb Antal és Féja Géza.

Itt kapott körvonalat irodalmunknak az a rétege, melyet ma „népi”-nek nevezünk. Mert hiába szerepeltek az urbánus

sok is írásaikkal a folyóiratban, színét és hangsúlyát a népiek adták. Gondoljuk csak meg: az olvasók itt találkoztak először Illyés Gyula *Puszták népével*, az úgynevezett falukutató irodalom nem egy képviselőjével, s itt olvashatták Németh László megfogalmazásában a *Debreceni Kátét*. Kézelfoghatóvá lett az irodalomban a politikai gondolat előtérbe való nyomulása. Az irodalom nagy szolgálatot készült vállalni: nem csak azt, hogy diadalra segítsen egy, az első világháború utáni félben-szerben maradt szociális reformot, végső eredményében az úgynevezett népi politikát, hanem azt is, hogy a népi mélyműveltség elemeit felszínre hozva magyarságunk specifikumát tudatosítsa, önerőnköt növelje s így felkészítsen bennünket lelkileg az akkor már megérzett válságos időkre. Mi a magyar? Erre a kérdésre válaszoltak írók és tudósok, s e válaszokkal felmértük önmagunk erejét és biztosítottuk szellemünk függetlenségét.

Minderre egyre inkább szükségünk volt. Európa már fegyverkezett, a szomszédunkban egy nagy nép szervezte, keményítette magát a várt és akart, de méreteiben elég rejtett erőfeszítésekre. Európa gerendái, melyeket a békekötések felemásan ácsoltak össze, gyanúsán és sokat mondanak meg-megroppantak.

Irodalmunk azonban pezsgő életnek lendült. Kilátás volt elevenítő és termékeny harcokra, mert a továbbfejlődést jelentő megoszlás jött létre. Az egyik félen a „népi” irodalom időszerű politikai reformmal a háttérben, gyökeret eresztve a vidék talajában, felfedezve és hozva eddig ismeretlen tájak, életmódok, idiómák színeit és ízeit, sőt nem egy, az ismeretlenből feltört írótehetséget is. A másik félen az urbánusok, szemük a magyar Európa-hagyományon nyugodott, mértékeiket messziről hozták és magáról, s védtek, amit minden áradásban védeni is kell, a műveltség, a forma, a népeket és osztályokat összekötő humanum, a független szépség gátállításait. Azok, akik nagyon optimisták voltak, egy-egy pillanatra már az eljövendő új szintézist, a 20. század magyar klasszicizmusát vélték messze néző szemük előtt felderengeni.

Így ért bennünket a második világháború. Első éveit boldog találkozásokat hoztak létre: a nagy egészről kilépett magyaroknak legalább egy része visszakért a magyar állam határai közé. De ugyanakkor rá kellett ébrednünk arra is, hogy belekerültünk egy szörnyen óriási, a legnagyobb tételekért folyó, öldöklő játszmába. Rá kellett jönnünk arra, hogy a magyar sors nem belpolitikai, nem is irodalmi, hanem kül- és hatalmi politikai előjelű. Hiába hoztuk létre a két háború közt hagyomány és újítás nagy szintézisét, hiába kezdeményeztük az ezt felváltó nemzedék magas és mély magyar műveltség tiszta tudatából egy új és teremtető találkozást: a szó a fegyvereké lett.

Mi azonban tudjuk, hogy ez erő nem teljes a szellem nélkül. Háború és pusztulás ellenére a magyar irodalom él és hat. Táplálja és hordozza immár a valamikor kilépett tájak és alkotók egy részével kiegészülve és megerősödve azt a tartalmat, melyben állandóan önmagunkra ismerünk, s amelyből minden időkre élethez és küzdelemhez erőt meríthetünk. Irodalmunk, mint az elmúlt nehéz századok folyamán, most is tudja és ismeri nemzeti és emberi feladatát, s ennek a feladatnak a jövőben is meg fog felelni.

(Székelyföldi Művészeti Év – Marosvásárhely – Székelyudvarhely – Sepsiszentgyörgy, 1943. XI. 22–26.)

A Századvég*, a Pont** könyvesboltban, valamint
az Írók Boltjában*** még egész biztosan kapható
SAULIUS TOMAS KONDROTAS

A kígyó pillantása

FORDÍTOTTA BOJTÁR ENDRE. ÁRA CSAK 244 FORINT.

*BP. V. VERES PÁLNÉ UTCA 4.

**BP. V. MÉRLEG UTCA 6.

***BP. VI. ANDRÁSSY ÚT 45.

Karátson Gábor FESTETT ÉLETMŰVE *VALAMINT GRANASZTÓI SZILVIA BÁBJAI*

.....

KESZTHELYEN

A BALATONI MÚZEUMBAN
FEBRUÁR 6 – ÁPRILIS 17.

.....

KARÁTSON GÁBOR GRAFIKÁI
A KESZTHELYI PÉLSŐ KÖNYVESBOLTBAN
A HELIKON UTCA 5. ALATT

SAULIUS TOMAS KONDROTAS / A KÍGYÓ PILLANTÁSA

MARGÓCSY ISTVÁN

(A kritikus magamentsége) Akárhogy is nézzük, az első kérdés nem lehet más: vajon mit is kezdetünk egy litván regénnyel?¹ Hogyan kell olvasnunk? Mit kell, s lehet-e egyáltalán tudnunk valamit róla, körülé, ami segít, eligazít, tájékoztat – s ha eligazít: mihez igazít el?^{2,3} A kritikus be kell hogy vallja tanácstalanságát: ez az első litván szépirodalmi mű, ami kezébe került – s azt is be kell hogy vallja, hogy emiatt se lekiismeret-furdalást, se szégyent nem érez: akár baj ez, akár nem, e műveltségi (?) hiányt⁴ tulajdonképpen természetesnek éri. A litván kultúra (ma még?) (innen nézve) távoli kultúra; ami átlagműveltségünkben Litvániáról közhelyszerűen él (egy nagyon régi középkori királyság homályos vízfője, egy alig érthető Mickiewicz-lengyel-nosztalgia poétikus szépsége, no meg a második világháborús partizántörténetek, persze szovjet átirásban), az a semminél nem sokkal több, s amit pedig ismeretterjesztő történelmi könyvekből meg lehet róla (azaz történetéről) tudni, az is édeskevés egy ilyen igazán bonyolult könyv körülírásához. Mit kell és mit lehet hát gondolnunk e regény olvasása előtt és közben? Pedig valamit kell gondolnunk, hiszen az (olvasói és kritikus) értelmezés soha nem más, mint viszonyítás: összehasonlítása az épp olvasott műnek a bennünk élő és idetartozónak vélt kulturális halmazzal. Ám mihez lehet viszonyítani e könyv jellegzetességeit, ha az ő saját kulturális kontextusáról alig szedhetünk össze valamit? Esendő feltevésekre, biztosra vehető téve-

Nem Litvániáról, a litván kultúráról kell írnia, hanem egy litván könyvről. Valami baj lehet a könyvvel, ha a bíráló a kultúrához menekül a könyvtől, ha egész kritikája arról szól, hogy vajon megfelel-e a Kondrotas-könyv a litván kultúrának, ilyenek-e valójában a litvánok stb. Miért nem kérdezi egyetlen bíráló se magától és olvasójától, hogy Garcia Marquez Száz év magányának faluja igazi kolumbiai falu-e, a rítusok valóban jellemzőek vagy sem? Miért nem jut eszünkbe Vargas Llosa Flor asszonyáról, hogy a perui kultúra ellentmondásait elemezzük? Talán többet tudunk Kolumbiáról vagy Peruról, mint Litvániáról? Aligha. Akkor pedig vagy Kondrotas könyvét, vagy a kritikussal van baj. Ha a könyvhöz széjjegyzetek kellene a litván népszokásokról, mert különben nem élvezzük, akkor a könyv nem élmény. Ha viszont Kondrotas bevont a világ nagy mítoszába, amelynek a litván, a kolumbiai, a perui és a magyar egyaránt része, ha nyelve és meséje egy pillanatra se kitér az igazságtól, hogy ilyen-e a litván valóság, mert az nem érdek, csak a valóság, amely persze mese, akkor Kondrotas könyve a miénk. Ez utóbbi esetben a bírálónak nincs mentsége: hülyeségeket kérdez, hogy vajon hány Németországban végzett filozófus-gróf élhetett Litvániában. Természetesen éppen annyi, mint Wittenbergában végzett dán királyfi. Csakhogy sajnos (vagy szerencsére) a kritikus okos: kényszerűen igyekszik, hogy észbe jusson valami egy könyvről, amelyet élvezett, és amely valóban nehezen élvezhető. Amikor tizenévesen először olvastam Babel történetét Odessza zsidó világáról, szinte semmit se tudtam Odesszáról és még kevesebbet az ottani zsidókról. De se akkor, se azóta nem jutott eszembe, hogy vajon Babel hősei mennyire fejezik ki Odessza valóságos zsidóit. Az odesszai zsidók azóta is Babel zsidói, vagy méginkább: emberek. A litvánok viszont nem bukkantak elém egyik sarokról sem Kondrotasból, pedig minduntalan róluk van szó. LL

3. De hát a kritikus, LL állításával ellentétben, nem csak a litván kultúráról, illetve a bennünket tőle elválasztó különbségekről ír: Ennek szenteli az első két részt, a kritikának meg a második kettőt. Efféle „egzotikus” regénnyel tűrhető az arány, s én nem is nevezném „menekülésnek”. Arról pedig, amit LL sugall, végképp nincs szó: a kritikus még az írás elején sem mondja azt, hogy a kulturális különbségek lehetetlenné teszik a befogadást, a végén meg éppen azt hangsúlyozza, hogy a befogadás, így vagy úgy, de a különbségek ellenére is megtörténik. A fentiekből következik, hogy a kritikus sok kultúráközi kérdése sem mind „hülyeség”, hanem jól összeválogatott példátár egy állítás igazolására. (Mi is beleírjuk, ha a mai magyar népszokások közül mondjuk a kirakathba tett érettségi tablóképet kellene az egzotikus brit nemzet tagjával megterménnünk: mindössze az érettségi, a tablóképet, és a tavaszi kirakathba helyezést kellene jól elmagyarázoznunk.) Vigyázat: ha a kritikus azt mondaná, amit LL a szájába ad, abból ad absurdum az következne, hogy vegyük ki gyermekünk kezéből a skandináv népmesék kötetét, a kamaszoknak meg ne legyen kötelező olvasmány Homérosz, épp a kulturális különbségek miatt. (Erre BE szíves szóbeli közlés formájában megjegyezte, hogy a gyerek az nem jó példa, mert „az esztétikai élmény mellett mindig tanul is a műből” – de hát ezen az alapon én is gyerek vagyok, sőt az általam már csak életkora miatt is tisztelt BE nem kevésbé.) BA

4. Már megint az a fránya „hiány”? „Leltárhiány”, „hiánymorféma”, és most „műveltségi hiány”. Igaz, hogy mindannyian a Hiány Korából léptünk elő, amelyben a hiány gazdaságnak, politikának, kultúrának egyaránt lehetett magyarázó elve, rejtjele, allegóriája (amint arra Kornai klasszikus munkájának címe is utal), hiszen hiányzott itt minden – szabadság és ésszerűség, áruk, eszmék és emberek – olykor már lassan be kellene érni tudni a létező teljességgel, úgy értem, azáltal, ami van vagy nincs. Röviden: a rossz nem mindig, nem reflexszerűen írható le a jó hiányaként. Mondjuk, a szar úgy, mint az arany hiánya. Kondrotas regényének olvasói nem aszerint oszlanak meg autentikus és nem-autentikus, ideális „égi” és gyalog „földi” olvasókra, beavatottakra és beavatlanokra, hogy ismerik-e a regény „saját kulturális kontextusát” avagy nem ismerik, hanem a regény minőségét jó regénynek vagy rossz regénynek

Saulius Tomas Kondrotas:
A kígyó pillantása.

Fordította Bojtár Endre.

2. kiadás, 246 oldal.

2000/Századvég, 1992.

1. Nekem ez a kérdés a legutolsó. Tettleg feleltem rá az első tíz oldal után: letettem. Nem mert nem volt jó, hanem mert pontosan így képzeltem egy NAGYON jó litván regényt.

Ami jó, az már csak kikérdezi magának a helyet a nap alatt. Én is újra kézbe vettem, és be is aranyozta a könyv egy egész hetemet. E kritika és a margiálák nyomán remélem újra felveszi majd az a néhány tucat vajtűfülű véleménycsináló is, aki ugyanígy letette, mint én. – Annyiféle koordinátatengelyen annnyiféle távolság létezik az ember saját világa és egy regényé között, hogy pont a geográfiko-szociológiko-irodalomtörténeti tengely nem különösebben hoz zavarba. Ez a könyv létezik ebben a bojtári szövegformában, nyilván másképpen talányos, mint eredetiben. (Szlovén olvasók, vigyázat! A magyarból készült fordításban Bojtár négyzetesen van jelen!)

A kérdések – „esemény után” – engem is izgatnak. No de előtte? TA

2. A kritikus ne mentegetőzzék, hanem bíráljon.

attól függően, mennyire szükséges, mennyire elengedhetetlen ennek a „kulturális kontextusnak” az ismerete. Kondrotas regénye éppen azért lenyűgöző olvasmány, mert nem kívánja meg tőlünk ennek a kontextusnak az ismeretét, mert amit és ahogy ismernünk kell ebből a kontextusból, az az egyetlen lehetséges módon esztétikailag magában a műben adott: művészi formává lett néprajzi anyagból és kultúrtörténeti adalékokból és személyes vízióvá hozzáférhető helyi-nemzeti mitológéból. **SZÁ**

5. „Generalizált európai fikcionális sémagyűjtemény” – tulajdonképpen az Irodalom az, amit Margócsy e rokonszenves elnevezéssel illet. Az Irodalom csakugyan fikciós: a költő nem hazudhat, hiszen mindig hazudik, mert eleve semmit nem állít. Régóta így van ez. Nesztörté alighanem az újból szopta Homérosz. „Szánkon tarka hazugság”, mondják a Múzsák Hésziodosznál. Homérosz és Hésziodosz előtt, azt hiszem, nem létezett olyan szövegfajta, amely a kitaláláson alapult volna, azt hiszem, az Irodalom nem természetből való, hanem az Irodalmat magát is úgy kellett kitalálni. Ez a nem mágius, nem vallási, nem jogi, nem gazdasági, hanem öncélú, fikciós szövegfajta nem mindig és nem mindenhol létezett, hanem csakugyan Európából terjedt szét, csakugyan „generalizált európai” dolog. S mivel Kondrotas műve hangsúlyozottan fikciós (nem úgy mint sok mai non-fiction), Kondrotas művét olvasván a 2800 éves európai irodalmi hagyomány köztérjén találjuk magunkat; otthon vagyunk. Margócsy mintha lebecsülne e hagyomány erejét. **HI**

6. Bocsnat, de Margócsy nem becsüli le a hagyományt, hanem az általánosításokkal mindig megelégedő, a „sémagyűjteményen” túllépni sosem akaró, kényelemszerető kultúrfejlődéskedő nézi le. **BA**

7. Nem akarok dicsekedni, de szép számmal támadnak nekem ilyen „alapvető megértési problémám” a francia, orosz, sőt magyar regényekkel kapcsolatban is. Ez valahogy hozzátartozik az irodalomhoz: hogy kisebb-nagyobb részben mindig olyasmiről regél, amiről még csak nem is hallottunk. Sok ismeretünket magából az Irodalomból szereztük: Tolstoj nyomán ezek, tízezrek azt hiszik, hogy a borogyinói csatát Napóleon elvesztette. (A történettudós esete persze más. De vajon neki a rendelkezésre állnak-e önmagukban vett, még értelmezetlen tények, vagy ő is csak értelmezett tényekkel, megformált szövegekkel találkozunk-e, kérdezné Collingwood vagy Hayden White...) **HI**

8. Margócsy fejtegetése mélyenszántó. A vele szemben felhozott érvek – LL, SZÁ, de még HI is – számomra csupán azt bizonyítják, hogy a hatvanas-hevenes évek „strukturális áfiuma” milyen hatékony volt: az „önmagért helytálló, az önmagából magyarázandó mű” felületes dogmája még a legjobb koponyákba is befészkelte magát.

A befogadás Margócsy által emlegetett nehézségeit még valamivel megtoldandó: az egyszerű olvasó a kis irodalmakra már csak e kis irodalmak népszerűsítői, fordítói miatt is teljes joggal gyanakszik. A kis irodalmak közvetítőjére kétféle veszély leselkedik. Az egyik az, hogy az idegen kultúra mértékrendszerebe ragad, annak egész hivatallóságával együtt; nem válogat, hanem pusztán átvesz, s hajlamos megsértődni, ha az itthoni olvasó félrelőki azt, ami „kint” remekműnek számít. A másik veszély: ha a közvetítő kisajátítja, kizárólag a saját, rendszerint kis kaliberű engei át az irodalmat, amelynek már a nyelvét is sokszor csak azért tanulja meg, hogy egyeduralgoló lehessen a terepen, hogy – maga gyengécske műkedvelő lévén – egy idegen kultúra hátán kapaszkodhasson fel az irodalomba. Épp a közép- és kelet-európai terepről sorolhatnám hosszan azokat az írókat, műveket, sőt egész irodalmakat, melyeket évtizedekre „tönkrefordítottak”, mert hát mikor adjuk ki újra... Sorolhatnám, ha lenne hozzá bátorságom, de nincs, mert e Kultur-trágerek bírálata szentségtörés, hisz ők – küldetést teljesítenek. **BE**

9. De már hogyne ismernők a „kulturális kontextust”? A „generalizált európai fikcionális sémagyűjtemény”, az Irodalom! Ez a kontextus, az irodalmi hagyomány, a megszokás mégiscsak eligazít, nem? És hát legföljebb tévedünk. Nincs kockázat, mert az író ügyebár nem állít. És ki dönti el, hogy tévedtünk-e? **HI**

10. Honnan tudom, hogy ugyan nem egészen Csicsa, de semmiképpen nem Arisztid? **HI**

11. Egy ízlésellen, bizonyosan jogosulatlan gondolatártsítás: az -as nyilván valami indoeurópai hímnemű végződés, vö. lat. -us, gör. -os: anus-as; az anus pedig, hogy latinsul mit jelent, azt nem is tudom. **HI**

désekre és félreértésekre vagyunk utalva: ki vagyunk szolgáltatva saját műveltségünknek, műveltségi korlátainknak, azaz műveletlenségünknek. Tudvalévő, persze, hogy minden mű értelmezése, a befogadó oldaláról, üdvös önkényességgel történik, s semmilyen értelmezés nem feleltethető meg, még távolról sem, a szerzői (illetve az eredeti kulturális konvencióban elfogadott) intencióknak, ám ilyen esetben az értelmező önkénye nyilvánvalóan jóval meghaladja az átlagost, a megszokottat: azt sem tudjuk igazából, milyen kulturális konvenciót alkalmazzunk. Megoldjuk, persze, a problémát, hogyne oldanánk meg: besoroljuk ezt a regényt is (mint annyi más) abba a generalizált európai fikcionális sémagyűjteménybe,^{5,6} amellyel oly szerencsésen élünk nap mint nap kulturális fogyasztásunk során, amelynek segítségével oly pompásan tudjuk kulturális magasrendűségünkkel állítani magunkat: olvasói lelkiismeretünk mélyén azonban mindvégig ott marad a nagyszabású tétova tanácstalanság. Hiszen ahogy olvasuk a regényt, már a szöveg egyébként magával ragadó áradata is megakad lépten-nyomon: olyan alapvető megértési problémáink⁷ kell hogy támadjanak, melyek kikerülhetetlen korlátokat kell hogy jelentsenek a nyelv és az elbeszélés minden szintjén, s melyek természetesen teszik rejtélyessé és távolivá azt a művet is, melyet pedig lehet, hogy szerzője könnyednek és áttetszőnek koncipiált.⁸

(Tétova tanácstalanság) Mert hát a kulturális kontextus ismerete nélkül először csupán kérdéseket tehetünk fel:⁹ nagyon sok mindenről, kicsiről, nagyról, egyáltalán nem tudhatjuk, jelentenek-e valamit, nem tudjuk, az adott téren természetes-e a jelenlétük vagy a szerző alkalmazásuk vagy említésük során valamiért eltért a természetestől, azaz az elbeszélés számára közvetlenül adott nyelvi-irodalmi konvenciótól. Hiszen tudjuk, minden irodalmi mű érdekességét az adja meg, hogy e mű épp most adott és alkalmazott gesztusaival hogyan módosítja adott kulturális hagyományában a megszokott, megtanult konvenciókat: hogyan teremt e módosításokkal új jelentéseket. Minden értelmezés e teremtő, jelentő gesztusokat keresi – ha nem tudjuk, hol az eltérés, nem tudjuk azt sem, hol a jelentés. Távoli kultúrák esetében mennyi mindennek nem tudjuk jelentését, mennyi mindennek tulajdonítunk illetéktelen jelentést! Illusztrációként s általánosabb tanulságként legyen elég most csak néhány, különböző területeket érintő kérdés e regény (számomra) rejtve maradt rétegeiből, amelyeknek értő megválaszolására, szélesebb értelmezési tartomány kialakítására talán szükség volna.

1. nyelvileg: – vajon miért olyan furcsa az Anusas név, hogy állandóan megemlítődik? (Magyarra áttéve: vajon olyan-e ez, mintha valakit Arisztidnek, vagy olyan, mintha Csicsának hívnának?)^{10,11}

– vajon Litvániában szokás-e az, hogy az embereket időnként más névvel illetik; s ha igen, akkor jelent-e ez valamit? (pl. Lizanas

neve akkor ragadt rá, mikor idejött) – beszélő név volna ez? (29. l.); Lasukas igazi neve Pivorius: mit akar ez jelenteni? (154. l.) egy véniséget Vileikának szólítottak, bár Kailaitis volt a becsületes neve: miért? (25. l.)¹²

2. *néprajzilag*: – vajon van-e valami népszokásbeli fedezete annak, hogy a halott nagyapát pálinkában mossák meg, vagy ez is csak az egyedi írói fantázia vad száguldásának köszönhető?

– a nagyon durva paraszti büntetés e korban a litván falukban még átlagosan szokásban volt-e, vagy már önbíráskodási túlkapásnak minősülne; szadista örületről¹³ vagy esetleg erőszakos hagyományfeltámasztási kísérletről van szó?

3. *történetileg*: mi a hihetősége az adott, leírt társadalmi környezetnek: extrém, autonóm, korlátok nélküli, látomásos írói fikcióval van-e dolgunk, vagy ez-e az az átlagos litván társadalomkép, mely mintegy természetesen válik egy litván számára a litván történetmondások, az elbeszélések anyagává?

– pl. a Németországban végzett filozófus-gróf valószínűsége mekkora: hány ilyen gróf lehetett Litvániában: kettő, húsz, kétszáz?¹⁴

– érdekes-e az, s vajon miért, hogy Uozolas kapitány lett származású?

– ha egy könyv, cím szerint is kiemelve, megemlíti: Seiris avagy Philosophiai eszmélkedések... (97. l.), akkor mire történik utalás: egy közömbös filozófiai tankönyvre, melynek *speciális* jelentősége nincsen, vagy esetleg egy különös litván (?) kultúrkincre, melynek hallatán minden litván olvasó tudja, mire kell gondolnia (áttéve: Apácai Csere Jánosra vagy Sándor Pál filozófia-történetére kell-e asszociálnunk?)¹⁵

4. *kulturálisan*: vajon hogyan lehet e könyvben a központi szerepet játszó *rabló* szocio-kulturális jelentését körvonalazni? Mit jelenthet a *litván rabló* a litván olvasónak? Kivel hasonlítsuk össze a főhőst: Rózsa Sándorral, Fatia Negrával, Cartouche-sal, Naszreddin Hodzsával, Faginnal? Hiszen egy rabló a különböző társadalmi-kulturális konvenciókban, a különböző irodalmi szerephagyományokban egyaránt lehet pl. betyár, tolvaj, partizán, pernahajder, szabadsághős, szélhámos, modern egzisztencialista, deviáns bűnöző stb.¹⁶ Vajon hordoz-e valamilyen olyan sajátos többletet a rabló talányos önjellemzése („a rablást sohasem iparszerűen űztem; csupán ez volt az egyetlen foglalatosság, amire alkalmas voltam. Az embernek mégiscsak kell valamit csinálnia.” 141. l.), amit csak mi nem tudunk, aminek nyomozására érdemes lenne fáradságot fordítanunk?

5. *összefoglalóan*: mi ennek a most elbeszélte múlt századi, századfordulós történetnek a relevanciája? Azaz: hogyan áll benne a történetiség, a fikció, a fantasztikum aránya?¹⁷ Mi a viszonyuk egymáshoz? Sőt: van-e ennek a regénynek *egyáltalán* viszonya a történelemhez (a litván történelemhez), *történeti* regényről van-e szó,¹⁸ a történelemtől (a litván történelemtől) szől-e,¹⁹ avagy csupán történeti díszletekkel dúsan berendezett erkölcsi-filozófiai parabolát kapunk? Ilyennek látja-e a litván közvélemény²⁰ (egyik része?) a litván történelem e szakaszát? Történelmi tanulságokra is tör vajon a szerző, mikor hangsúlyozza az időpontok fontosságát, vagy csak egyedi életrajzi meghatározottságokat tükröz? Figyelmen kívül hagyja a szerző a litván történet szemlélet ilyen-olyan változatait vagy szembezáll velük? Van-e itt (s vajon kell-e hogy legyen?) történeti *eltérítés* a történelemszemléleti konvenciótól?

No persze, rezignáltan és szkeptikusan tudomásul kell vennünk: ezekre az olvasói kérdésekre nincs válasz – ha később szaktudósi ma-

12. Ez énelőttem is titok. (De föl se figyeltem rá az olvasás, hogy úgy mondjam, hevében.) HI

13. Erről bizony! De vajon honnan tudom? HI

14. És hány „Németországban végzett filozófus-gróf” fordul elő az egyetemes romantikában és posztromantikában? (Ha túlságosan érdekel bennünket a történeti Litvánia, akkor könnyen befelelladhatunk a „Cseh-tengerbe”!) HI

15. Sándor Pál? Ugyan már! De még csak Apácai Csere János sem (ő túl korai lenne!), hanem a 18. század második felének valami magyar bölcselőjére, mégpedig népszerűsítő bölcselőjére asszociálnék. Ez az egyik – ritka! – hely, ahol a lenyűgöző műfordítást nem éreztem telitalálatnak; eszmélkedések helyett talán jobb lett volna Elmélkedések, esetleg Lámpás vagy Dió (ha rövid a könyv)... De lehet, hogy 18. századi az Eszmélkedések is, csak én nem ismerem? HI

16. Hm, egyik szerep sem eléggé illik Meizsre, persze hogy nem, de hát ettől nem esünk kétségbe! A Diótörő vagy A kis Mukk is többé-kevésbé megmagyarázhatatlan, nemde? HI

17. Szerintem mintegy 73:27 a fantasztikum javára. HI

18. Nem. HI

19. Nem. HI

20. Eszembe se jutott. HI

21. Így igaz. Esztétikai élvezetünk egyik forrása épp ez a probléma, a regényvilágnak ez a furcsasága. S ez a litván olvasónak ugyanolyan furcsa, mint nekünk. Olyannyira, hogy – s erre nagyon büszke vagyok – Kondrotas könyvét a litván olvasó számára is én fedeztem fel, s nem csak az otthoniak, hanem az amerikai s akkor még nyugat-németországi litvánok számára is. A Margócsy által említett összes locust véletlenül meg tudnám magyarázni. De bizony van 3-4 olyan hely is a szövegben, amit „ősztonösen” kellett fordítanom, mert maga a szerző sem tudta magyarázatát adni, honnan vette, és pontosan mit jelent az adott szó, kifejezés. **BE**

22. Elkezdődik a kritika – hadd minősítsem érzékenynek és lényeglátónak –, az eddig bőven felsorolt nehézségek pedig, lám csak, mind elillannak. **HI**

23. Jó könyv, mert egyszerre érzelmi, cselekményes, közvetlenül világmagyarázó mű. A világmagyarázat példatára a cselekmény. A könyv a világmagyarázó gondolatok első-, másod- és harmadlagos fénytöréseinek kavalkádja. Sőt nem csak az élet, de az irodalom teljes arzenálja fel van vonultatva: a magas irodalom elvont gondolkodásától a modern bestsellerek szakmai szövegszerűségéig minden. **TA**

24. Ha tudja. Engem akkora megdöbbenés ért, (nem tállak), mint A Mester és Margarita idején. Valóságilag kitágította a periódusos rendszert. Nem képzeltem, hogy ebben a kulturális és regénytechnikai irányban, ebben a regiszterben van egy hely, ahol regény lehet. Háromszoros hurrá, hogy rátaláltam. A Szerellem kolera idején ilyen könyv, meg a Macskakő. **TA**

gyarázat érkezne is, az alapvető olvasási problémát megoldani az sem tudhatja.²¹

(Befogadási kísérlet – a saját hagyomány)²² A sok rejtély és kétely persze mind alulmarad: a könyv elragadó és remek,²³ s a nyílt szívű magyar olvasó be kell hogy illessze saját hagyományai közé.²⁴ A Kondrotas által elmondott/teremtett történet, mitikus, archetipikus vonatkozásai révén minden olvasóban felébresztheti a nagy európai regényhagyomány nosztalgiaját: ennek feltalálhatjuk benne mind folytatását, mind eltérítését. Kondrotas nagyon szép, nagyon nehéz, titokzatos erkölcsi példázatot írt, melyben újraalkalmazta és újraalkotta a klasszikus regénytémák legnagyobbjait: különös és nyomasztó világában a szerelem, a beteljesületlenség, a bűn, a szabálysértés, az egyéni útkeresés, az eleve kudarcra ítéltség, a személy és a hatalom (a lélek és az intézmények) szörnyű viszonya, a történeti időbe kivetett és szenvedő (tönkremenő) hagyomány, a családi és egyéni sors magyarázhatatlan, mégis összefüggő kapcsolata, az emlékezés és a felejtés egymásbaforradulása, a mindenre érvényes halálrautaltság – mind-mind ma talán archaikusnak tűnő, szokatlanul megdöbbentő fenséggel jelennek meg. Kondrotas regénye ritka élességgel és szenvedéllyel fogalmazott egzisztenciális példázat: sorsok játszódnak le az olvasó szeme előtt (titokzatosan és leleplezve, s leleplezés által talán még titokzatosabbá válván), oly sorsok, melyek egyenként is, s egymásra vonatkoztatásukban is példaértékűek; saját, eltéveszthetetlen és felcserélhetetlen helyi megjelenésüket és értéküket mitikus ismétlődések és motívumok hagyják általánosítani. A mindvégig a halál jegyében játszódó többszereplős, mégis egyenes vonalú történet (mely halotti torral kezdődik, s kivégzéssel ér véget) minden egyes epizódjában és egészében is az erkölcsi-ontológiai szabadság elvi lehetőségeit próbálja körülírni (s nagyon kemény jelenetekben és elmélkedésekben illusztrálni): egyszerűnek látszó cselekményének minden egyes mozzanata, minden egyes szereplőjének minden egyes gesztusa, ha más-más aspektusból is, erre a végső kérdésre mutat.

(A posztmodern elbeszélés) Archaikus kérdésfelvetés, archaikus történet, különös hagyományvilág – mindemellett posztmodern elbeszélés! Kondrotas fantasztikusan gazdag leleménnyel írta meg példázatát, pazar, sokágú elbeszélői technikájával hitelesítvén világának titkait. A nagy elbeszélés széttöredezett, de nem tűnt el: minden részében belülről tükröződik. Minden jelentős szereplő, azaz minden princípium képviselője maga mondja el történetét vagy értelmezését (azaz a maga történetét a nagy egészen belül), egyes szám első személyben, saját képére formálván a történetet és a belőle (részére, részéről) kiolvasható jelentést. Az elbeszélő mindenkibe behelyezkedik, s mindenkinek lelkéből beszél – mert sokféle nézőpontból mondható el ugyanaz a történet, és sokféle történetmondás lehet érvényes ugyanarról az eseményorról. Kondrotasnak talán legnagyobb írói találmánya, hogy bár igen nagy gondot fordít az egyes jelenetek és figurák lélektani hitelességére, egészében egyáltalán nem az egyéni lélektan felől közelíti meg alapkérdését: a lelkek különbözőségei csak mint ugyanannak a metafizikai problémának lehetséges variációi érdeklők. E regény minden egyes figurája (hagyományos filozófiai kérdésfelvetésnek megfelelő) szabadságvágyának a képviselői – ki így, ki úgy, ki derekasan, ki cinikusan, ki galádul, ki szerencsétlenül, ugyanarra tör: szeretné magát (hogy min keresztül, az változik!) valamilyen módon beleélni az adott világba. A világ nem hagyja ezt meg senki

sámára – aki megmarad, aki (mint a befejező fejezet levélírói) kommentálja a véres történetet, az ugyanúgy vigasz és szabadság nélkül marad, bármi lett légyen is szerepe a történetben, mint aki belepusztul a fenyegető és fenyegetett esemény sorba. Az elbeszélés töredékes – mert egyben már nem mondható el a történet, bármily archaikus alapon nyugodjék is. Sok mindent rejtve hagy az elbeszélő (pl. a döntő kérdést: a második rész főszereplője, a rabló vajon az első részben leírt, tragédiába torkolló szerelmi bűncselekmény közvetlen lezármazottja-e?),²⁵ sok mindennek a felleplezése okoz újabb rejtélyt (pl. a csodálatos öregember, a megtestesült hagyomány vajon valóságosan létezik-e, vagy csak a szereplői/írói vízió kiegészítő, önkiterjesztő eleme-e); a leírt szándékok és törekvések, minden felvilágosítás nélkül, egymás ellentétébe fordulhatnak át, hiába, az elbeszélő nem segít rajtuk; az okok és okozatok, melyek pedig teljes sorsokat és töredékesnek mutakozó fejezeteket határoznak meg, közvetlenül soha meg nem magyaráztatnak, legfeljebb az olvasóra lesz, bizalmasan, bízva összekötésük, tetszés szerint – mindennek az együttese adja meg azt a nagyon furcsa, nagyon mélyen ható, nagyon archaikus és nagyon posztmodern hangulatot, mely az egész regényt belengi.²⁶ Kondrotas, mikor teljes fegyverzetben mozgósítja a klasszikus európai regényhagyományt, akkor is teljes magabiztossággal jár el, mikor sarkaiából fordítja ki. A nagy elbeszélés, mely összetört, mely elemeire esett szét, de amely teljes mértékben soha meg nem szűnhetik, emlékezik itt e könyvben folyamatosan önmagára, felidézve a nemes és naiv kiindulási szándékot, az összefoglalás kihívó igényét, a hajdani nagy sors- és történetformálás minden elemét, s ezeket az elemeket új rendbe szedvén, új fényben ragyogtatja fel a hajdani szép elbeszélés mára megszűnt lehetőségeit is. Kondrotas, miközben tematikusan is a hagyományról (s annak magasatosan származó széteséséről) beszél, művének egész írói megformálásával is a hagyományról vall: úgy töri szét a vonzóan csillogó regény sémáit, hogy – ha talán kevésbé csillogó, de mégsem kevésbé látványos módon – helyébe, a roncsokból, nagyszabású és impozáns szerkezetet állít.²⁷ Egyenes vonalú sorsmagyarázat helyett tartalmas és magvas, mitikus asszociációkkal terhes titkok sora fogja alkotni Kondrotasnál a regény műfaját: végeredményként maga a zseniálisan újraalkotott műfaj fog ránk nézni úgy, mint a regény befejezésében a szerencsétlen főhősre a nap, ami – abban a végső pillanatban – a halál fenyegetésével, a kigyó pillantásával (azaz magával a regénnyel) azonosul.

(A befogadás sikerélménye mint modell) A kritikus most örövend, mert nagyon jó könyv került a kezébe. A kritikus zavarban van, mert nemigen lehet fogalma arról, mennyi is a relevanciája annak, amit a könyvről elmondott. A befogadás, ami végbement (úgyahogy), talán még modellértékű, s más szempontból is tanulságos lehet. Hiszen alighanem ugyanez a tévováság, ugyanez a tanácstalanság játszódik le minden (vagy majdnem minden) külföldi olvasóban, aki magyar könyvet kap, ki tudja, milyen véletlenek által vezéreltetve, a kezébe. Mennyi mindent kellhet tudni ahhoz, hogy a magyar irodalmat külföldön, fordításban, komolyan vehessék!²⁸ Mennyi mindentől,

át a Néróig. Ha ráérő kolumbiai lennék, Móricz A boldog embere, Tersánszky Kakuk Marcija, Kassákiól az Egy ember élete, Máraiól az Egy polgár vallomásai minden különös elemzés nélkül olvasmányaim közé tartozhatna. Izlandi tanítóként Karinthy Utazás a koponyám körülje, Szerb Pendragon-legendája, Hevesi Párizsi esője, benne a feledhetetlen litván Truskavasszal mind-mind a polcomon állna. Lehetetlen, hogy ukrán mérnök-ként ne szívesen olvassam Szép Ernő letehetetlen, vékonyka kötetét, az Emberszagot, Zsolt Béla Kilenc kofferét. Vajon egy éjszaki kritikus azt kérdezi olvasótól, hogy miért is hívják Bébénét Bébét, s hány ilyen iskola lehetett Magyarországon, miután elolvasta Ottlikot? Ne csináljunk Kondrotasból Átfogó Elméletet a magyar regény kulturális befogadhatatlanságáról. A Kondrotas-regény nyersen fogyasztása képtelenségnek bizonyult, a kultúra sercegő olajában kellett volna kisütni. LL

25. Vagy: valami rejtélyes módon ő maga az?
HI

26. A könyv egyik, legkülönösebb, „leglívánabb” vonása a kimódolt, „irodalmias természetesség”. Van a regényben valami vidékies, legyűrhetetlen derű, amelyet általában csak a városba szakadt vidéki fró képes elsajátítani (mint Mark Twain a Huckleberry Finnben. Az ő hasonlatai jutnak az ember eszébe a Kondrotasait ízelgetve.) Vannak egyszerű színi- és tulajdonsághasonlatok, egyszerűek és összetettek, és sokemeletesek. És van, mikor teljesen elvont dolgot hasonlít tárggyhoz. A sokszáz közül néhány példa: „A csapás megrázza a házfalakat, összeroppantja a tetőket, mint a nő ízületeit a hatalmas szerető ölelése.” (35. o.), „Az égbolt... egyenesen, simán kéklött, mintha fehér fajsztálban megállt volna az ibolyakölni.” (113. o.), „láttam csipkebogyószerű ínyét – a nem egészen friss hal pikkelyére emlékeztetett” (136. o.), „A szavak úgy szálltak a konyhában, mint a papírfecnik – senkinek sem voltak fontosak.” (167. oldal). „Az igazság számomra olyan volt, mint a kölcsönkapt dő, amelyet nem magam gyártottam. Kölcsönvettem a szomszédától, kiadok vele egy gödröt, és visszaadom a tulajdonosnak. Az igazság számomra dő volt. Szerszám, amit nem én éleltem, nyelet se én csináltam neki; készen kaptam, hogy a célnak megfelelően használjam.” (211. o.) „Regina sutogott (mintha széna zizegne), és ahogy a térdemen sült, a testét az enyémhez dörzsölte, mint te, apó, amikor a kerítés egy keskeny hasadékán akarsz keresztátnyomakodni.” (197. o.) – És ott van, mintegy a könyv súlypontjában, az idézhetetlenül hosszú, hosszadalmas és megejtően szép varsa-hasonlat. (153. o.) Maga a par excellence világmagyarázat. TA

27. Egy-két döccenőt, feleslegesnek tűnő apró következtetlenséget azért itt-ott éreztem. („Felejtük el, apó. Oly rég volt, hogy képtelen vagyok visszaemlékezni, miként is történt valójában.” 143.) HI

28. Persze, hogy Kondrotastól és könyvétől nem jutván átadható élvezet, eljutunk oda, hogy megfogalmazzuk magyar félelmünket. Minket se lehet érteni. Hát attól függ. Ha litván orvosként egyáltalán olvasnék, minden kulturális magyarázkodás nélkül élvezném Kosztolányi szinte valamennyi regényét az Édes Annától a Pacsirtán

29. Én nem éreztem olyan nagynak ezt a problémát, sőt Margócsy műbírálatainak színvonala a számomra bebizonyította, hogy tulajdonképpen ő sem. De azért persze mégiscsak igaz van. A műlektor újraolvasva a Szép asszonyok egy gazdag házban c. híres kínai regényt, az első mondatok egyikéből meglehetősen értesültem, hogy ez a történet „a négy nagy politikai bűnöző” idejében játszódik. A regény első és második elővasdása között zajlott le Kínában (és a magyar újságokban) a „négyek bandája” elleni kampány, és ez a második olvasás idejére gazdagította a regény világról való tudásomat. Így – több politikai ismeretem lévén Kínáról – bizonyára jobban értettem a Szép asszonyokat másodikára.

Azazhogyzé. Ha a „négyek bandája” kifejezés voltaképpen idézet volt, akkor ezt igazság szerint az újságíróknak is számon kellett volna tartaniuk, és nem pusztán rohogniuk azon, hogy a négyek bandája valami tíz tagot számlált. A Szép asszonyok c. regénynek hála én már Mao Ce-tung életében, akkor, amikor a négyek bandáját még nem illették a szép elnevezéssel, mert még javában hatalmon voltak, már akkor olvashattam a négy nagy politikai bűnözők korszakának erkölcséről, és ha el nem felejttem, felhasználhattam volna ezt az ismeretemet utóbb, a „négyek bandájáról” szóló újsághírek értelmezésekor. A történelmi ismeret alapja az irodalom lenne? Regényolvasás nélkül nincs politizálás? Poesis magistra historiae? HI

30. Minél kisebb egy kultúra, annál kevésbé ismeri a külvilág, annál vonzóbb tud lenni a homogeneizálódó nemzetközi kultúrpia számára. Ám a fordítás a veszteségek lenyomata.

Minél kisebb egy nyelv irodalma, annál nehezebb lefordítani vele együtt a kultúrát. Tizenhét éves koromban beleszerettem az újjörög irodalomba, egy magyarul olvasott kisregény alapján. Miket képzeltem én az újjörög irodalomba... Bereményit kiforgatva azt mondhatnám, hogy azt hittem én, / hogy ami / nincs meg magyarul, / azt megtették helyettünk / újjörögül.

Ám ahhoz az elsőhöz fogható könyvet később hiába kerestem görögül. Végül Mohamedként eljutottam a hegyhez: Kazandzakisz kovaköszterű krétai di-alektusában frott 33 333 soros Odüsszeiájához, amelyet a homéroszi mű folytatásaként írt – olyan nyelven, amelyen hexameter már ezer éve nem lehet írni, mert a változatlan helyesírás alól kikopott a magánhangzóképlet. Ugyan hogy lehetne ezt lefordítani?!

Úgyhogy ne várjunk indokolatlanul túl sokat a litván irodalomtól. Az érdem Kondrotasé – aki történetesen litván. Meg a fordítóé. A kigyó pillantása magyarul azért olyan felrázóan remek, mert elhítheti, hogy Kondrotas prózája egyáltalán lefordítható. Pedig dehogy. TA

HOSSZABB JEGYZET

*De hol kezdődik és hol ér véget a mű „saját kulturális kontextusa”? Vajon Kondrotas regénye esetében a „litván világra” szorítkozik-e ez? Mert ha igen, akkor a mű maga is megmarad e „litván világ” kulturális kontextusán belül, hozzáférhetetlenül minden nem-litvánnak avagy a „litván-ságban” el-nem-mélyedőnek, merőben függetlenül attól, hogy lefordították-e más nyelvre avagy sem. Mármost Kondrotas regénye mindenkit, akivel csak beszéltem, lenyűgözött, mindenki mohón, szinte élvezetesen olvasta, amekül, hogy olvasásának útját megdöccentette volna az a sok-sok „kulturális hepe-hupa”, amelyről M. „nagyszabású”, ám „tétova tanácstalanságában” beszámol. Vagyis Kondrotas regényének „kulturális kontextusa” sokkal tágabb, mint a szerző és a mű kulturális szülőhelyének világa: egyrészt az európai-ság és valami elvont-sejtelmes, stilizált-mitologizált „skandináviaiság”, másrészt a személyes tudattá lett és a műben magában megformált, művészi formaként felénk forduló világkultúra, valamiféle „egyetemes emberi”, amely afféle modern világfaként sarjad ki a szinte törzsi-közösségi helyi kultúra talajából, de ez az egész mitologikus „fogantatás” – „világfa”, „talaj”, „kisarjadás” – merőben esztétikailag, a regény formájában, „világában”, poétikájában stb. realizálódik. Éppen attól modern Kondrotas regénye és attól akadálytalan az útja a „litván világon” túlra, hogy litván „különösség” helyi történelem, családi mitológia, népi vagy földrajzi-kulturális jellegzetesség teljesen elszemélyesülten és tisztán esztétikailag válik a regény világává. A modernításban a műalkotás – szerző és olvasó – kulturális kontextusát maga teremti a maga számára. Nem értem, miért kellene Saulius Tomas Kondrotas litván író, európai kortársunk, különös személy, „egyedüli példány” regényét úgy olvasnunk, mint a litván kultúra „próbakövet” vagy valamiféle „vizsgáját” a világ előtt: mintha a regénynek kellene tanúsítania, demonstrálnia, kihirdetnie, elfogadtatnia, hogy a litván kultúra is „nagy kultúra”, van „olyan nagy”, mint akármely más nemzeté. Úgy gondolom, egyetlen litván, magyar, cseh, albán műnek sem feladata (sem elsődleges, sem járulékos), még kevésbé hivatása, küldetése, hogy elismertesse a világgal a litván, magyar stb. kultúra, történelem stb. nagyságát, hogy tudassa a világgal, miként Bobcsinszkij akarja tudatni Hlesztakov révén „őcári fenségével”, hogy itt és itt, ebben és ebben az országban él egy bizonyos litván, magyar stb. nép. Éppen a modernitás teremti meg a „kis nyelvek”, az elszigetelt „kultúrák” kinyílásának lehetőségét, és teremti meg az utat a „nemzeti” teljes elszemélyesülésén és „esztétizálódásán” keresztül a világkultúra felé. Ez ugyanis éppen a szűken vett „saját kulturális kontextus” kiszélesítésének egyetlen útja azon nemzetek számára, amelyek pusztán súlyukkal, lélekszámukkal, történelmi tetteikkel közvetlenül nem tudják meghatározni ezt a „kontextust”. Minél kevésbé nyomasztja a reprezentáció, a dokumentáció, az elismertetés „nemzeti megbízatása” vagy „programja” a művészt, minél inkább „elszemélyesül” és minél inkább egyetemes érvényű „művészi formává” válik benne és általa az a bizonyos „litván-ság” vagy „magyarság”, annál magától értetődőbb műve jelenléte és hatása a világkultúrában. A huszadik század második fele éppen ezért hozott némi kiegyenlítődést a „nagy országok” és „kis országok”, nagy lélekszámú és kis lélekszámú népek világirodalmi jelenlétében. Ezért lehetett nemrég esemény francia nyelvterületen a magyar Krúdy lefordítása, mint ahogy az lett a litván Kondrotas regényének második kiadása magyarul. SZÁ

Az ötéves 2000 pályázata a százéves New York tiszteletére

A 2000 Irodalmi és Társadalmi Havi Lap jeligés pályázatot hirdet második otthona, a századik születésnapját ünneplő New York Kávéház tiszteletére. Pályázni lehet eddig meg nem jelent, maximum 25 flekk terjedelmű prózai írással, vagy 6 versből álló ciklussal.

A prózai műben elő kell forduljon a „New York Kávéház” kifejezés, a versek legalább egyikében pedig a „New York” helységnév. Az első díj 49.999 forint.

Második díj egy négyszemélyes pezsgős vacsora, a kávéházban.

Harmadik díj 20 ezer forint (3 darab). A pályaművet és a jelige feloldását tartalmazó zárt borítékot „New York pályázat” címen, legkésőbb

1994. MÁJUS 30-IG

kell elküldeni a szerkesztőség címére: 1117 Budapest Karinthy Frigyes út 11.

Díjkiosztás a szeptemberi 2000-bálon.

Hanka, a démon

VLADIMÍR MACURA

A történelemformáló személyiségek, történelmünk hajdani és mostani alakítói nem kerülhetnek csak úgy egyszerűen a nemzeti emlékezet homlokterébe. Előtte át kell esniük a szemiózis, a jellel alakítás két útja-módja közül az egyiknek. Leegyszerűsítve: valakiből vagy „szent” lesz, vagy „démon”, „ördög”, „sátán”. Ez persze igen durva osztályozás, a nemzeti emlékezet finomabb megkülönböztetéseket is ismer, a szentek között előfordul a haza atyja, az ártatlan vértanú, a tragikus sorsú művész, s démon is van sokféle: hazaáruló, renegát, ügynök, besúgó, kollaboráns. A két tábor átjárható, a szentből lehet démon és fordítva, az illetőre rakódott jelentésréteg le is kophat, s ilyenkor a démon vagy a szent visszasüllyed a múlt közszerplői közé, s az egykori csillogásból csupán egy alig észrevehető kis csík marad a feje körül.

Václav Hanka, aki a múlt század elején „felfedezte” (azóta tudjuk: gondos munkával előállította) az ún. királyudvari és zöldhegyi kéziratok „ősi” cseh verseit, egyértelműen a démonok közé tartozik, tudatunkban egyszer s mindenkorra csalóként, a cseh múlt meghamisítójaként rögzült.

Egy szent esetében a kerek évfordulók olyan egybeesése, ami 1991-ben előállt – Hanka születésének kétszázadik és halálának százharmincadik évfordulója –, nem múlt volna el nagyszabású ünnepségsorozat nélkül. Egy démont azonban nem ünneplünk.

Félreértés ne essék: nem Hanka, még kevésbé a Kéziratok rehabilitálásáról van szó. Sokkal inkább annak az össznépi játéknak a szemügyre vételéről, melynek során egyesekből szent, másokból démon lesz. A szent alakja azonosulásra szólít fel: „ő – mi vagyunk”, még akkor is, sőt akkor igazán, mikor a szent sorsa kivételesnek van bemutatva, mikor a szent a hivatalos hagiográfiában a nemzet fölött lebeg, mikor a legenda szerint élete az ostoba, értetlen környezettel folytatott merő küzdelem. Már maga a szentté avatás rituális feloldozást jelent a bűn alól, amit korábban a nemzeti közösség a szenttel szemben elkövetett.

A démon figurája ennek az ellenkezőjére ösztökél. A démont kitaszítjuk a nemzet testéből: „ő – nem mi vagyunk”. Paradox módon azonban e látszólag ellenkező előjelű megtisztulási szertartásban is ugyanaz játszódik le: a démon elutasítása révén a nemzet jobb lesz. Amit feláldoznak, az itt is a személyiség, az egyén. Fel kell áldozni, hogy a nemzet megszabadulhasson a kártékony, idegen rákódásoktól, s mint felsőbbrendű, vitathatatlan érték álljon önmaga előtt.

Függetlenül attól, hogy mi az effajta szentté vagy ördög-avatás ténybeli háttere, maga a kanonizálás mindig magában hordja a hamisítás, a tények manipulálásának a ve-

szélyét. Hanka légből kapásai sem eredményezhetnek mást, mint újabb légből kapásokat, amelyek ma, amikor a Hankái már lejártak, s minden társadalmi és kulturális erő elszállt belőlük, még egetverőbbnek hatnak.

Mert mit is takar a Hanka-ügy? Amit mondani akar, az nem más, mint hogy a cseh nemzetnek nincs szüksége hazudozásra, csalásra, nincs szüksége múltja kozmetikázására, mert a cseh ember az olyan, hogy mindig igazat beszél. Erre a jelentésrétegre ráépül azonban még egy emelet: a miénk az egy racionális nemzet, nem kedveli a mítoszokat, képes ironikusan, de legalábbis józanul szemlélni saját magát, helyzetét és lehetőségeit – nem úgy, mint például az „irracionális” lengyelek vagy a szlovákok.

Ez az önarckép hízelgő, csak éppen semmivel sincs több köze a valósághoz, mint a padovai egyetemen kelet-európai történelmet előadó szlovák professzor, M. S. Ďurica ki-jelentésének, miszerint „a szlovák állam egyike a közép-európai térség legrégibb államainak”. A cseh nemzet útját a kulturális és politikai önállósághoz nem a lehetőségek józan mérlegelése, nem a valóság racionális értékelése irányította. Hanka esete nem véletlen kisiklás volt. Hamisítása ugyanolyan szorosan hozzátartozik a sajátos cseh kultúra kialakulásához, mint ahogy más nemzeti kultúrákhoz is hozzátartoznak a hasonló ügyek. Ez nem azt jelenti, hogy meg kell békülnünk a csalással, vagy hogy helyeselnünk kell. De azt sem, hogy nagyobb megértéssel kéne lennünk irányában, mint M. S. Ďurica újszerű hamisítgatásai vagy némely morva lelki alkatról, morva nemzeti karakterről értekező teoretikus elemutatóványai irányában.

Mindebből egyvalami következik: az a törekvés, hogy eredendő bűneinkből úgy mosakodjunk ki, hogy mindent egyvalakire, egyetlen bűnösre kenjünk, akit fel lehet áldozni a nemzet kívánatos tisztaságának az oltárán, csak újabb hamisításokhoz vezet.

Itt ugyanis két különböző történet van. Az egyik, az ördögi Hanka című, arról szól, hogy egy kétes erkölcsű egyén be akarta csapni a nemzetet, de a nemzet rájött a turpisságra, s múltjának hamis képét öntudatosan visszautasította. A másik történet egy olyan nemzetről szól, amelyik számos illúzió és mítosz mankójával vergődött normális létre. A két történet folytatása más és más. Az első újabb mitológiához vezet, olyan illúziókhoz, hogy fölötté állunk minden illúzióknak és mítosznak. A másik intón azt kérdi: mi, akik illúziókból, mítoszokból és hamisításokból születünk, tényleg annyira fölöttük állunk, hogy egy válságos pillanatban nem eshetünk újra vissza közéjük?

FORDÍTOTTA BOJTÁR ENDRE

Az írás eredeti címe: *Démon Hanka*.

2000 ESTEK

1994. március 17-én csütörtökön pontban este hét órakor különleges estet rendezünk: SZILÁGYI ÁKOS verskazettájának nyilvános felvételét tartjuk. Csak nagyon röviden fogjuk faggatni. Meg fogjuk kérdezni: miért nem ad verset soha a 2000-be, hogy ki az a két magyar költő, akit mindenképpen maga elé enged, hogy tud-e akusztikus költő az íróasztalának írni.

A 2000 Irodalmi és Társadalmi Havi Lap szalonja márciusban is díjtalanul nyitva áll a szellemre szomjazók előtt, a bevett időpontban, a hónap harmadik csütörtökjén, a megszokott helyen, a Merlin Színházban, (Az V. Gerlőczy utca 4. alatt, fent, az első emeleten.)

URBI és ORBI*

*Ezt a rovatot NEM BUDAPESTI olvasóinknak ajánljuk, akik gyakran küzdenek idő-zavarral. Mottó: „Nekem mondd, pestinek, hogy füle van a tepsinek?!“ (Népi mondás.)

Érkezés nyugat felől: A titokban tartott panoráma. Autóval a legszebb Budapestre érkezni — a Hegyalja úton. Leereszkedés közben kapcsoljuk be a vészvillogót, és 10-zel araszolunk lefelé. (Gyengébb idegzetűek ugyanezt tegyék, vasárnap reggel, közvetlenül napkelte után.) Baloldalt a Naphegy, a Várhegy, jobboldalt a Gellérthegy, szemben a Bazilika (csakis innét láthatóak nemes, „Szt. Pál-os“ arányai), jobbközepen az Erzsébet-híd. És mindenekelőtt: innét föntről éppen jók az intercontinental (pardon: Marriott-szálló) méretei. Minden más iránnyból é magasságból agyonnyomja a várost. Mindezt mozgásban kell látni. Egyáltalán nem elég felállni a járdára, középtájt.

Parkolás. Ha muszáj volt autóval jönni, tegyük le azonnal, jó korán, vagy a Hősök tere mellett, az ún. Felvonulási téren, de legkésőbb a Deák téri parkolóban, ahol a három metróvonal találkozik. Csak este végük elő. Délután kettőtől már találni helyet az V. Szabadság téren vagy a Dunaparton. Ha elvitték a kocsinkat, várjuk meg, amíg a sárga autó újra arra jár. Ők megmondják, hová vitték. Végző esetben a Kempinski szálló alatti parkoló óránként 100 forint. (Az elvitel már 5000 körül jár.)

Taxi. Az igazi magyar férfi arról ismerszik meg, hogy nem feltétlenül a sorban az első taxit választja, és nem szfvbajos: meg meri mondani, ha zavarja a cigarettafüst. Méltósággal viseli a sofőrök fitymáló pillantását. A hátsó ablakra, bolha betűkkel eddig ki volt írva három tarifa. A középső volt a fontos, a kilométerdj. 38 és 65 között mozgott. Most, hogy a számlaadós taxióra csavarintott egyet rajtuk ott, ahol lehet, a taxik bonyolult fő- és pótdíjtáblázattal álltak elő. Mindenáron játsszuk meg a blázirt, budapesti grand seigneurit. Ha azt kérdezi: „Merre menjek?“, mondjuk azt: „Megbízom Önben.“ (Sohasem azt: nem vagyok pesti...)

Kávéház csütörtök délután. Hatodik éve üldögelünk csütörtök délután a New York Kávéház karzatán, karnyújtásnyira Osvát Ernő emléktáblájától. Újfajta imidzset akarunk: nem képzeltük, hogy ilyen jól fogjuk érezni magunkat. A kávéház élete álmosan csörgedezett, csütörtök délután kissé kevésbé álmosan. Lassanként név szerint is megismertek minket, s bár a pincérek nemigen olvasták a 2000-t, Irénke, az „irodalmi vécsénéi“ kezdettől fogva nem engedte, hogy fizessünk, ha történetesen felkerestük műintézetét. Vagy másfél éve megjelent Sándor, aki három óráról kezdve klasszikus- és szalonzenét ad egy tökéletesen temperált zongorán — időnként nyíltszíni tapsot aratva. Talán éppen vele egyidőben állott munkába az a szinte tanuló korú, készséges pincérhölgy, akinek szemében először pillantottam meg a kávéház fénykoráról szóló irományokban gyakran tollhegyre tűzött

áhitatot — talán nem függetlenül némely szerkesztők széptevő csínyjeitől.

Mikor néhány hete lezárták a galériát, s minket átmenetileg a földszintre száműztek, nem sejtettük, hogy bekövetkezett az, amit hat éven át Damoklész kardjaként sejtettünk egyszer majd lezuhanni: a magánosítás. Az emeleten hozzáláttak renoválni az évek óta zárva tartó, beázott tükörrtérmet.

Vajon most lesz pénz arra is, hogy kicseréljék az 1975(?) -ben tévedésből ide került „pártállami modern“ csillárokat? Úgy halljuk, hogy az épület adásvételi szerződésében szerepel, hogy a kávéházat változatlanul működtetni kell. De aggódunk, hogy esetleg kimaradt az a klauzula, amelyben arra kötelezik az új tulajdonost, hogy a nekünk eddig bőkezűen juttatott 40 százalékpontnyi kedvezményt továbbra is fenntartsa. Cserébe számos ötletünk van, miképpen lehetne a boltot fellendíteni. Például... Nem. Ezt inkább személyesen. Vajon ki az új tulajdonos? Ember vagy bizottság?

Metró. Metrónak voltaképpen csak a második (piros) és a harmadik (kék) metróvonalat hívja a pesti ember, az első, a százéves vonal neve „kisföldalatti“. Ez a három vonal a Deák tér alatt fut össze, ahol nem szegyen eltévedni, mert úgy van a csomópont megépítve, hogy néha kettőnél több irány között kell választani, és a feliratok nemcsak rondák, de túl kicsik is. Kétfajta mozgólépcső van: a gyors, nyikorgós, orosz, eredeti, és a csendesebb, de lassabb, újabb fajta. Mindkettőn borzalmasan tud süvíteni a szél, mert erre távozók a vonatokat tolta fáradt levegő az alagutakból. Néha nappal is nagy a tolongás, amikor mindkét irányból egyszerre fut be a szerelvény. A szakmai zsargon ezt hívja „virtuális csúcsforgalmi helyzetnek“, arra utalva, hogy ilyenkor nem kell bekapszolni mindegyik mozgólépcsőt, mert azt csak az igazi csúcs idején kell.

Kétfajta metrókocsi van: szívvel, illetve lábbal tervezett. A különbség igazán csak a világítótestekben mutatkozik. A szívvel tervezettben kerek lámpatestek vannak. A gondosan megmunkált krómkeretből hatalmas üvegecske készül legördülni. Igen ám, de félúton annak a közepéből újabb, kisebb csépp indul ki. Aztán megfagyott az egész. Tízta harmincas évek — amikor vélhetően az utolsó tehetséges tervező szakí (ki?) szabadult a gyárban.

Az ülésekkel is vigyázni kell. Vagy ki-koptatott, kellemes berzserfotel-érzet fogadja a lehuppanót, vagy bőrből bújtatott kisvárosi fogdadiókó. A gyakran szükséges üléshuzatpótlások során sem a szín, sem az anyag azonosságára nem törekednek. A szín és az ülés keménysége között ezért összefüggést keresni teljesen hiábavaló.

Idegen nyelvű könyveket ma már sok helyen árulnak Budapesten. A legemberszabásúbb kiszolgálás talán a következő, tágas, de

eldugott helyeken van, általában korlátlan rendelési lehetőséggel: a januárban említett Bestsellers (V. Október 6. utca 11. T 112-1295, nyitva szombaton is este 6-ig), Libra Books (The Longman Bookshop, VIII. Kőlcsey utca 2, T.: 210-0170/102), Academic Bookshop (V. Gerlőczy utca 7., T/F 118-8633.), Cambridge University Press Bookshop (mely határos a Balassi Könyvesbolttal: II. Margit utca 1. T 116-2885.), Kódex könyvtárház (V. Honvéd utca 7., az emeleten, T 132-7385.), Atlantis Book Island, (V. Piarista köz 1., a Váci utca sarkán), és végezetül ott van a francia könyvek csinos otthona, a mondjuk „austerité nouvelle“ stílusú Francia Intézetben, a kicsinek bizonyult galériában, a Le Pont nevű könyvesbolt, mely nem csak „híd“ franciául, de az anyakönyvesbolt neve is egyáltalán, magyarul (I. Fő utca 17, nyitva reggel 13-19 óráig, szombaton 10-13. T 202-1133.)

Az idegen nyelvű régiségek minden jobb antikváriumban ott vannak. Csak idegen nyelvű könyveket árul a hallatlanul elegáns és kifinomult és rejtőzködő KOLLIN antikvárium, mely a Toldi mozi melletti Nyugat antikvárium emeletén húzódik meg, s csak délután 2-kor nyit, és fél hatkor már be is zár. Erőssége a klasszikus, piros színű Baedeker-sorozat, melyből több száz kötet megvan. (V. Bajcsy-Zsilinszky Endre út 34. T 111-9023.) Ne tessék megvenni az egyetlen egyszer, a harmincas évek elején megjelent (Béccsel összekényszerített) Budapest-kötetet. Már gyűjtöm rá a pénzt.

Elvesztettük a kocsit kulcsát, netán beletört a zárba, pedig harmadik napot már nem maradhatunk. Irány Hárskúti és Társa, a VI. Bajcsy-Zsilinszky út 41. alatt, egy pincében, a Hájós utca sarkához közel. (T 153-2157.) Ők esküsznek, hogy kinyitnak minden autót, és segítenek a bajba jutottaknak. Ha már itt vagyunk, betérhetünk a múltkor említett, azóta megnyílt Marquis de Salade salátabárba. Kíváncsi vagyok, mást is annyira zavar-e az ügyetlenül kialakított polcrendszer, és az elkerített részből hallatszó, kannibáli energiájú harcias mosogatás hangja.

És ha már a Hájós utcába tévedtünk megint, megnézhetjük a szecsessziós Napóleontházat (a Dessewffy és Ó utca között, a harmadik emelet fölött a császár életnagyságú szobra!), s a bérházhoz támaszkodó hírhedt Ó utcai házát, mellyel, sajnos, tudjuk mi történt. S a következő Hájós utcai sarkon ne felejtjük el megvizslatni az ápolat kutya-nyakörv-boltot, melynek cégtábláján, nem sokkal a rendszerváltás után, változást eszközölt a tulajdonos: elhagyta saját nevéből a zárójelent. Az ajtón nagy kutyafenyékp: „Ide én is bemegetek!“, alatta fóliára nyomott öntapadós felirat: „I love Dobermann“. A kirakatban, mívesen kidolgozott nyakörvek és a város legjobb szíjfények mellett vagy egy tucat pisztolytáska. Főleg a nyitott, könnyen kirántható, vagányabb fajta.

Hanem ez a zárójel-elhagyás — nem volt kissé elhamarkodott?

Simplicissimus